

SIASI 'O SISŪ KALAISSI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGAahi 'AHO KIMUI NÍ • SUNE 2019

Lahona

Ko e Ongo To'ukupu
Kitautolu 'o e 'Eikí,
peesi 8, 12, 20

'E Faka'aonga'i Fēfē Koe 'e
he 'Otuá? peesi 28

Ko Hono Poupou'i e
Fānau 'Oku 'Ikai ha Poupou
ki he Oongoongolei
mei 'Apí, peesi 40

'OKU 'I
HENI 'A E
SIASÍ

Takisikou **Mekisikou**

Ko ha kolo keli'anga malala eni 'i ha taimi 'e taha, ka 'oku 'iloa 'a Takisikou, Kuelelo, Mekisikou, he 'ahó ni ko e taha ia 'o e *pueblos magicos* (ngaahi kolo faimana) 'o e fonuá, 'oku 'iloa ia 'i he ngaohi siuelí, ko hono ngaahi langa fakakolonia 'o Sipeiní, pea mo e faka-'ofo'ofa 'o hono feitu'u 'utá. 'Oku tu'u e koló 'i ha ngaahi tafungofunga pe'a 'oku fakahihifi mo pikopiko hono ngaahi halá. Ko e feitu'u 'oku 'iloa taha aí ko ha falelotu Sanitā Pilisika mei he senituli 18.

Ko Takisikou foki ko e tu'u'anga ia 'o e Kolo ko Takisikou 'o e Siasi 'o Sisú Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, 'a ia 'oku nau fakataha he Sāpate kotoa pē 'i ha fale he *avenida de los Plateros*. 'Oku kau atu e koló ki he Siteiki 'Ikuala Mekisikou, pea ko e taha ia 'o e ngaahi fakataha'anga lotu 'e 1,987 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'i Mekisikou, 'a ia 'oku tokolahia hake hono kāingalotú 'i he toko 1.4 milioná, 'i ai ha misiona 'e 34, mo ha temipale 'e 13. 'Oku 'i Mekisikou foki 'a e Senitā Ako'anga Fakafaifekau Mekisikou Siti, 'a e MTC fika ua lahi taha 'i he Siasi. 'Oku lava ke tokanga'i 'i he senitáha kau faifekau 'e toko 1,000 he taimi pē taha.

- Na'e papitaiso 'a e fuofua kāingalotu 'e toko nima 'i Mekisikou 'i he 1876.
- Ko Mekisikou 'a e fuofua fonua 'i tu'a 'i he 'Iunaiteti Siteití ke 'i ai ha siteiki 'e 100.
- Na'e fakatāpui 'a e Temipale Mekisikou Siti, ko e fuofua temipale ia 'i Mekisikou, 'i he 1983. Ko e temipale fakamuumui taha ke fakatapui 'a e Temipale Tihuana Mekisikou, 'i he 2015. Na'e fanonganongo e Temipale Puepilā Mekisikou 'i 'Okatopa 'o e 2018.
- 'I he 'a'ahi 'a Palesiteni Hauati W. Hanitá (1907–95) ki Mekisikou he 1994, na'a ne fokotu'u ai e Siteiki Mekisikou Siti Konitulelasí, ko e siteiki ia hono 2,000 'o e Siasi.

Ko e Ngāue
Fakaetauhí ko e
Sio ia ki he Ni'ihi
Kehé 'o Hangē
ko e Fakamo'ui

8

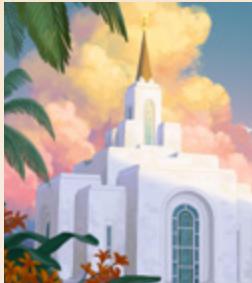
Ngāue Fakaetauhí
'i ha Founga Mā'oni'oni
Ange
'Eletā Neil L. Andersen

12

Ko Hono Tokoni'i e Ni'ihi
Kehé ke nau Ma'u e Fai-
fakamo'ui 'a e 'Eikí
Merrilee Browne Boyack

20

Tu'unga Fakaākonga 'oku
Tataki Fakalangí
Fai 'e Pīsope Dean M. Davies

28

'E Tokoni Nai 'Etau Ngāue Fakaetauhí ke Fakamo'ui e Ni'ihi Kehé?

Na'a ku tangutu 'i he houalotu sākalamēnití 'i ha Sāpate 'e taha, 'o fakalaauloto ki he'eku lau he'eku folofolá 'oku fie ma'u ke tau fai e ngaahi ngāue na'e fai 'e he Fakamo'ui (vakai, 3 Nīfai 27:21). Na'a ku pehē loto pē, "Ko e hā koā e ngaahi ngāue 'a Kalaisi 'i he māmaní?" Na'e fakatefito 'eku fakakaukaú 'i ha me'a 'e ua: ngāue tokoni mo e faifakamo'ui. Te u lava 'a e ngāue tokoni, ka ko e faifakamo'ui?

Kuó u fa'a fakalaauloto ki he fakakaukaú ke faifakamo'ui. Kuo tafa tu'o 16 au 'i he'eku mo'uí pea na'e pau ke u fai ha faifakamo'ui *lahi* 'aupito! Ka na'a ku fifili pe 'e anga fēfē ha'aku hoko 'o hangē ko Sīsū Kalaisí 'o tokoni'i e ni'ihi kehé ke fakamo'ui kinautolu. Ko hono mo'oní, na'e 'ikai ke u ma'u 'a e mālohi faifakamo'ui na'a Ne ma'u. Pea ko e hā leva e founga na'a Ne finangalo mai ke u fai 'aki 'Ene ngāue faifakamo'ui 'i he māmaní? Ko e hā nai te u *lava* 'o fai?

'I he'eku fakalaauloto ki he founga kuo tokoni ai e ni'ihi kehé ke fakamo'ui aú, na'e tataki 'eku fakakaukaú ki he ngāue fakafo 'o e faifakamo'ui—'a e fakafiemālie, ngāue tokoni, mo e ngāue fakaetauhí—kuo fai mai 'e he ni'ihi kehé ma'aku 'i he'eku mo'uí. 'I he nofotaha 'etau ngāue fakaetauhí ki he ni'ihi kehé 'i ha ngaahi founga ne mei fai 'e he Fakamo'ui, ko ha fakakaukaú mālohi fau 'a e tokoni ke fakamo'ui e ni'ihi kehé. 'Oku tau faingata'a'ia kotoa pē lolotonga 'etau fononga fakamatelie 'i he māmaní. 'Oku tokolahí ha ni'ihi 'oku nau fokoutua fakaesino pe fakae'atamai pe 'oku nau faingata'a'ia fakalaumālie. 'Oku tau fie ma'u kotoa pē 'a e faifakamo'ui. Hangē ko ia 'oku hā 'i he'eku fakamatalá (peesi 20) pea hangē ko ia 'oku ako'i 'e 'Eletā Niila L. 'Enitasení (peesi 12), te tau lava kotoa 'o kau atu ki he ngāue fakaetauhí ki he ni'ihi kehé 'i ha ngaahi founga 'e tokoni ke fakamo'ui kinautolu.

Faka'apa'apa atu,
Merrilee Boyack

Fakahokohoko 'o e Tohí

5 Ko e Fatongia 'o e Tamaí ☺

Lau e ngaahi akonaki manakoa fekau'aki mo e tu'unga fakatamaí mei he ngaahi folofolá mo e kau palōfitá.

6 Ngaahi 'Ata 'o e Tuí:

Rodrigo Quintanilla—Valapalaiso, Silei ☺

8 Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ngāue Fakaetauhí:

Ko e Ngāue Fakaetauhí ko e Sio ia ki he Ni'ihi Kehé 'o Hangē ko e Fakamo'uí

12 Ngāue Fakaetauhí 'i ha Founga Mā'oni'oni Ange

Fai 'e 'Eletā Neil L. Andersen

'I ho'o fekumi ki ha ngaahi founga ke ngāue fakaetauhí, 'e tataki koe 'e he 'Otuá ki Hono ngaahi foħá mo e 'ofefiné.

20 Ko Hono Tokoni'i e Ni'ihi Kehé ke nau Ma'u e Faifakamo'ui 'a e 'Eikí

Fai 'e Merrilee Browne Boyack

Ako e founga ke tau tokoni ai ke fakamo'ui 'a kinautolu 'oku faingata'a'íá.

24 Ko e Ngaahi Tāpuaki 'o e Mo'ui Fakafalala Pē Kiate Kitá:

Matala'i'akaú mo e Malu Fakapa'angá ☺

Fai 'e Mechel Wall

26 Ngaahi lēsoni mei he Fuakava Fo'oú:

Mā'ata mo Mele ☺

Fai 'e Camille Fronk Olson

28 Tu'unga Fakaākonga 'oku Tataki Fakalangí

Fai 'e Pisope Dean M. Davies

'E fakahinohino'i koe 'e he 'Otuá 'i ho'o fekumi ke hoko ko 'Ene ākongá.

32 Le'o 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní:

Na'e liliu 'e ha momeniti mahino 'aupito 'ene mo'uí; ko hano faka-tokanga'i kuó ne hoko pē ia ko ha faifekau; ko ha fononga ne 'omi ai ia ki he Siasí; ko ha lea na'á ne fakamāloha 'ene fakamo'oní.

36 Ko e Me'a 'Oku Tau Tui Ki Aí:

'Oku Mau Tui ki he Hoko 'o Haohaoá—'ia Kalaisi ☺

38 Hotau Ngaahi 'Apí, Hotau Ngaahi Fāmilí:

Ongo Mokó, Kālihí, mo e Taimi mo e Fānaú ☺

Fai 'e Nancy Thomas

40 Ko Hono Ako'i 'o e To'u Tupú mo e Fānaú Iiki Angé:

'O ka 'Ikai Ma'ulotu Ha Taha pe ko e Ongomātu'á Fakatou'osi ☺

Fai 'e Karmel Newell

Ngāahi Laukonga Nounou

'I he Takaffi
Ko e Tukuangé,
fai 'e Jenedy Paige.

Ngaahi vahé

Kakai Lalahi Kei Talavoú

42

Taimi ke ma'u fānau aí, toko fiha, founa ke ngāue ai kapau 'oku 'ikai hoko e ngaahi me'a na'a te palaní ko ha ngaahi fehu'i ia te ke ala foua 'i ho'o palani ho fāmilí. Lau ha ngaahi a'usia fakafo'iuitui mei he kakai lalahi kei talavoú 'i he konga ko 'ení he māhiná ni.

To'u Tupú

51

Ako e founga ke foko-tu'u ha ngaahi taumu'a fakapotopotó, ma'u e melinó 'o fakafou 'i he palani 'o e fakamo'uí, mo ta'ofi mei hono tohoaki'i 'e he naunau faka'ilekitulōniká ho'o tokangá 'i he ngaahi talanoa 'o e māhina ni.

Fānaú'illo'i e founga ke fekumi ki ha ngaahi kaungāme'a fo'oú mo tokoni'i e ngaahi kaungāme'a fuoloá. Ako lahi ange fekau'aki mo e Laumālie Mā'oni'oní. Pea sio pe ko e hā na'e hoko ki he 'a'ahi 'a 'Eletā Kuki ki Palāsilá.

NGAAHI TALANOA 'OKU MA'U FAKA'ILEKITULŌNIKA PEÉ

Faifai Pea A'u ki he Tempalé.

Fai 'e Ramona Morris

'Oku vahevahe 'e ha taautaha mei Pāpatosi 'ene talanoa teuteu mo e faifai pea lava 'o 'a'ahi ki he tempalé.

ATA MEI HE GETTY IMAGES

'Okú ke Ako Nai Ha Me'a Fo'ou He 'Aho Kotoa Pē?

Fai 'e he Mo'ui Fakafalala Pē Kiate Kitá

'Oku 'i ai ha ngaahi lelei lahi 'o hono ako ha me'a fo'oú, 'o kau ai e faka'ehi'ehi mei he 'atamai ngalongaló mo e fakalakalaka 'i he mo'ui lelei fakae'atamaí.

SUNE 2019 VOL. 43 FIKA 6

LIAHONA 18606 900

Ko e makasini fakavaha'apule'a'anga 'en'i 'a e Siasi 'o Stsū Kalasi 'o e Kau Mā'on'i oni 'i he Ngaahi 'Aho Kumu Ní

Ko e Kau Palestineni 'Uluaki: Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, Henry B. Eyring

Ko e Kōlomo'u e Kau 'Apostolo 'e

Toko Hongofulu Mā Uá: M. Russell

Ballard, Jeffrey R. Holland, Dieter F.

Uchtdorf, David A. Bednar, Quentin L.

Cook, D. Todd Christofferson, Neil L.

Andersen, Ronald A. Rasband, Gary E.

Stevenson, Dale G. Renlund, Gerrit W.

Gong, Ulisses Soares

Étitá: Randy D. Funk

Kau 'Eitaivá: Brian K. Ashton, Randall K. Bennett, Becky Craven, Sharon Eubank, Cristina B. Franco, Donald L. Hallstrom, Larry S. Kacher, Erich W. Kopischke, Lynn G. Robbins

Talékita Pulé: Richard I. Heaton

Talékita 'o e 'U Makasini 'a e Siasi: Allan R. Lovborg

Pule Pisini: Garff Cannon

Étia Pulé: Adam C. Olson

Tokoni 'Étia Pulé: Ryan Carr

Tokoni Faipákí: Camila Castrillón

Timi ki he Tohí mo e 'Étitá: Maryssa Dennis, David Dickson, David A. Edwards,

Matthew D. Flitton, Garrett H. Garff, Jon Ryan Jensen, Charlotte Larcabal, Michael R. Morris, Eric B. Murdock, Sally Johnson Odekkirk, Joshua J. Perkey, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Mindy Selu, Lori Fuller Sosa, Chakell Wardleigh, Marissa Widdison

Talékita Pule Faka'atí: J. Scott Knudsen

Talékita Faka'atí: Tadd R. Peterson

Fokotu'utú: Jeanette Andrews, Fay P.

Andrus, Mandie Bentley, C. Kimball Bott,

Thomas Child, Joshua Dennis, David

Green, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen,

Susan Logren, Scott M. Mooy, Emily

Chieko Remington, Mark W. Robison,

Brad Teare, K. Nicole Walkenhorst

Kou'otinéita 'o e Intellectual Property:

Collette Nebeker Aune

Pule he Fakatahataha'i 'o e Makasini:

Jane Ann Peters

Fakatahataha'i: Ira Glen Adair, Julie

Burdett, Thomas G. Cronin, Bryan W. Gygi,

Glenny J. Nilson, Marrissa M. Smith

Kimu'a pea Pákí: Joshua Dennis,

Ammon Harris

Talékita Faipákí: Steven T. Lewis

Talékita Tufakí: Troy R. Barker

Kau Ngäue ki he Liahoná 'i Tongá:

Tokoni 'Étitá: Patrick Taufa

Tokoni 'Étitá: Heitonga Similai

Ko e totongi ki hono fakakatoa 'o e ngaahi *Liahona* ha ta'u 'oku TOP \$3.60. Ko e túa-sila 'en'i he fai mai ki ai'e totongi mo e ngaahi faka'eké'eké: Senita Tufakiranga Nāunaú, Siasi 'o Sisu Kalasi 'o e Kau Mā'on'i oni 'i he Ngaahi 'Aho Kumu Ní, PO Box 109, Nukualofa, Tongatapu, Tonga. Telefon (676) 29-176.

Ke ma'u 'a e ngaahi totongi ki ho'o makasini 'i he ngaahi fonua mayave mei he 'unaiti Siteiti mo Kanata, 'alú ki he store.lds.org pe fetutaki ki he senita tufakiranga nāunaú 'a e Siasi pe taki fakauooti pe fakakoló.

'Omí 'a e ngaahi fakamatálamo e ngaahi faka'eké'eké he 'initanetí i he *Liahona.lds.org*; 'i he meili'ki he *Liahona*, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'i meili'ki he *liahona@ldschurch.org*.

Ko e *Liahona* (ko ha lea i he Tohi 'a Molomona 'oku 'uhinga ia ko e 'kāpasa' pe me'a 'fakahinohino) 'oku pulusí 'a e Makasini Faikava'aha Puleángá 'i he lea faka'Alapénia,

KUMI KE LAHI ANGE

'I he Gospel Library pea mo e liahona.lds.org, te ke lava ai 'o:

- Ma'u 'a e makasini lolotongá.
- Ma'u e ngaahi me'a 'oku ma'u faka'ilekitulōnika peé.
- Kumi e ngaahi makasini kimu'á.
- Fakahū ho'o ngaahi talanoá mo e fakamatalá.
- Totongi pe totongi ko ha me'a'ofa.
- Fakatupulaki e ako 'aki e ngaahi nāunau faka'ilekitulōniká.
- Vahevahe e ngaahi talanoa mo e ngaahi vitiō manakoá.
- Download pe paaki e ngaahi talanoá.
- Fanongo ki he ngaahi talanoa 'okú ke manako aí.

FETU'UTAKI MAI KIATE KIMAUTOLU

'Imeili mai ho'o ngaahi fehu'í mo e fakamatalá ki he liahona@ldschurch.org.

Fakahū mai ho'o ngaahi talanoa langaki tuí ki he liahona.lds.org pe meili'i ki he:

Liahona, flr. 23

50 E. North Temple Street
Salt Lake City, UT 84150-0023, USA

he Intellectual Property Office, 50 E. North Temple St., FL 13, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'imeili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada

and Canada: June 2019 Vol. 43 No. 6.

LIAHONA (USPS 311-480) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by

The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150, USA subscription price

is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address **must** be included. Send USA

and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below.

Subscription help line: 1-800-537-5971.

Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information:

Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send all UUA to CFS

(see DMM 507.1.5.2), NONPOSTAL AND

MILITARY FACILITIES: Send address

changes to Distribution Services, Church

Magazines, P.O. Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368, USA.

**"KO E UIUI'I 'O E TAMAÍ 'OKU TA'ENGATA, PEA 'OKU LAKA
ATU 'I HE TAIMÍ 'A HONO MAHU'INGÁ."**

Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: 'Eselā Tafu Penisoni (2014),194.

NI'IHI 'O 'ETAU

NGAAHI AKONAKI

MANAKOA KAU KI HE

TU'UNGA FAKAETAMAÍ

Kapau te ke fie ma'u ha ki'i
fakalotolahi, vaka'i ha taha 'o e
ngaahi pōpoaki ko ení:

- Luke 15:20-24
- D. Todd Christofferson,
"Ngaahi Tamai," *Liahona*,
Mē 2016, 93-97.
- L. Tom Perry, "Fatherhood,
an Eternal Calling," *Liahona*,
May 2004, 69-72.
- "Ngaahi Uui'i Toputapu 'o e
Tamaí mo e Fa'eé," vahe 15
'i he Ngaahi Akonaki 'a e Kau
Palesiteni 'o e Siasí: 'Eselā
Tafu Penisoni.
- "'Ofa 'i 'Apí," vahe 14 'i he
Ngaahi Akonaki 'a e Kau
Palesiteni 'o e Siasí: *Hāloti B.*
Lī (2000).

Rodrigo Quintanilla

Valparaíso, Chile

I he hoko ha fakatu'utāmaki he langa falé 'o 'ikai ke ne toe lava ai 'o lué, ne 'ikai toe lava 'a Lotiliko Kuinitanila 'o ngāue ko ha tangata kasa—pe toe fai ha ngaahi ngāue lahi kehe. Ka na'a ne fakakaukau ke ne laka ki mu'a 'i he tui, 'o falala ki he palani 'a e Tamai Hēvaní ma'ana mo hono fāmilí.

LESLIE NILSSON, FAITAÁ

'E lava ke tau tali 'i ha founa 'e ua, 'i he hoko mai ha me'a 'oku kovi 'aupito kiate kitautolu. Te tau lava 'o 'ita ki he 'Otuá pea mavahe mei he Siasí, 'o 'ikai toe fie kau ki ha fa'ahinga me'a kaunga ki ai. Pe te tau lava 'o tū'ulutui, lotu, pea hokohoko atu 'etau tupulaki.

Na'e 'ikai mole 'eku tuí, pea ne 'ikai ke u fakafehu'i, "Ko e hā ne hoko ai 'eni kiate aú?" Na'e 'ikai keu fie fou he hala ko iá.

'Oku ou 'ilo' 'oku 'omi 'e he Tamai Hēvaní ha hala ke foua ai e faingata'a, 'i he taimi 'oku hoko mai ai ha faingata'a. 'I he'e-ku fakaakeaké, na'e fu'u fie ma'u 'aupito e takaua 'a e Laumālie Mā'oni'oní. Na'e pau keu toe kamata fo'ou fakapalōfesinalé, pea na'a ku lotu ai ki he fakahinohino 'a e Laumālié. Na'e tali mai 'e he 'Otuá.

Te u pehē, kiate kinautolu kuo nau foua ha fakatu'utāmaki liliu mo'ui pe me'a na'e hoko, "'E lava ke faingata'a, ka ke nofo ma'u 'i he Siasí. Nofo ma'u 'i he ongoongolelé. 'Oku toe faingata'a ange e mo'ui kapau he 'ikai ia. Feinga mo ngāue 'aki e lahi taha te ke lavá, pea 'e fai 'e he Tamai Hēvaní e toengá."

KUMI KE LAHI ANGE

Fekumi ki he founa ne falala ai 'a Libuletswe Gofrey Mokgatle mei Sauté 'Afilika ki he 'Otuá pea laka ki mu'a 'i he tui mo ha faingata'a'a fakaesino 'i he lds.org/go/6196.

Ako ki he ngaahi ma'u'anga tokoni 'a e Siasi ki he faingata'a'a fakaesino 'i he lds.org/go/9184.

Te ke lava 'o ma'u ha ngaahi 'Ata lahi ange 'o e Tuí 'i he lds.org/go/18.

Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ngāue Fakaetauhí

KO E NGĀUE FAKAETAUHÍ
KO E SIO IA KI HE NI'IHI
KEHÉ 'O HANGĒ KO E
FAKAMO'UÍ

Na'e tuku 'e Sīsū Hano taimi lahi mo kinautolu na'e pehē 'oku kehé; na'á Ne 'afio'i honau tu'unga malava fakalangi.

¶ he'etau feinga ke ngāue fakaetauhí hangē ko e Fakamo'uí, mahalo na'a kole mai ke tau ngāue fakaetauhí ki ha taha 'oku kehe meiate kitautolu. 'Oku 'omi heni ha faingamālie ke tau ako mo tupulaki ai.

'E lava 'e he ngaahi faikehekehe 'i he anga fakafonuá, akó, matakálí, 'ekonōmiká, ta'ú, 'ulungaanga he kuohilí pe lolotongá, pe me'a kehe pē 'o 'ai ke faingofua hano fakamaau'i ha taha ki mu'a pea tau

maheni mo kinautolú. 'Oku fakatefito 'a e tomu'a fakamaau ko ení 'i he fakamaau ta'e-totonú, pea na'e fakatokanga ki ai 'a e Fakamo'uí (vakai, 1 Samuela 16:7; Sione 7:24).

Te tau lava nai 'o vakai fakalaka atu 'i he ngaahi faikehekehe pe a mamata ki he ni'ihi kehé 'o hangē ko e Fakamo'uí? Ko e hā ha founiga ke tau ako ai ke 'ofa 'i he ni'ihi kehé 'i honau tu'unga totonú mo e me'a te nau lava 'o hoko ki aí?

Sió mo e 'Ofá

'Oku fakamatala 'e he Tohi Tapú e talanoa angamaheni 'o e talavou koloa'ia na'a ne fehu'i e founiga ke ma'u ai e mo'ui ta'engatá: "Pea sio ki ai 'a Sisū mo 'ofa kiate ia, mo ne pehē kiate ia, Ko e me'a e taha 'okú ke kei hala aí: Ke ke 'alu, 'o fakatau 'a ia kotoa pē 'oku 'a'aú, peá ke foaki ki he masivá, pea te ke ma'u 'a e koloa 'i he langí: peá ke ha'u, 'o fua 'a e 'akau masasiá, mo muimui 'iate au" (Ma'ake 10:21).

Na'e fakafokifā pē ha makehe ange ha konga 'o e talanoa ko ení, 'i he taimi ne ako ai 'e 'Eletā S. Ma'ake Palemā 'o e Kau Fitungofulú, 'ene folofolá he ngaahi ta'u si'i kuo hilí.

"Pea sio ki ai 'a Sisū mo 'ofa kiate ia."

"I he'eku fanongo ki he ngaahi leá ni, ne u sio loto atu ki ha fakatātā 'o hotau 'Eikí, 'i he'ene tu'u hifo 'o sio ki he talavou ni. Ko e sió—'o hangē ha'ane siofi fakamama'u ke ongo ki hono laumālié, ke ne 'ilo'i 'ene leleí mo e me'a te ne malavá, pea mo 'ilo'i 'ene fie ma'u vivili tahá.

"Pea toki hoko mai e kupu'i lea faingofua ko ia—na'e 'ofa 'a Sisū kiate ia. Na'e lōmekina ia 'e ha ongo'i 'ofa mo ha manava'ofa koe'uhí ko e 'ofa ko 'ení, pea 'i he 'ofa ko 'ení, na'e toe kole ange ai 'e Sisū ha me'a lahi meiate ia. Ne u fakakaukauloto atu ki he ongo na'e ma'u 'e he talavoú ni ke kāpui ia 'e he fa'ahinga 'ofa pehē lolotonga hono kole ange ke ne fai ha me'a faingata'a mo'oni hangē ko hono fakatau e me'a kotooa na'a ne ma'u 'o foaki ki he masivá. . . .

"[Na'a ku fehu'i kiate au] 'Te u fakafonu fēfē 'aki au e 'ofa faka-Kalaisí, kae lava [e he ni'ihí kehé 'o] ongo'i e 'ofa 'a e 'Otuá 'o fakafou 'iate au [pea nau] holi ai ke liliu?" Te u lava fēfē 'o sio [fakafo'iuituiti ki he ni'ihí 'oku mau feohí] 'i he founiga tatau na'e sio ai e 'Eikí ki he talavou koloa'íá, 'i honau tu'unga totonú mo e tu'unga te nau lava 'o a'usíá, kae 'ikai ko e me'a ko ē 'oku nau fai pe ta'e faí? Te u lava fēfē ke hoko 'o hangē ange ko e Fakamo'uí?"¹

Ko e Ako ke Sio ki he Ni'ihi Kehé

'Oku 'omi 'e he ako ke sio ki he ni'ihi kehé 'o hangē ko e Fakamo'uí ha ngaahi pale laulōtaha. Ko ha ngaahi fokotu'u eni 'e lava ke tokoni 'i he'etau ngāue'i e taumu'a ko ení.

FEINGA KE KE MAHENI MO KINAUTOLU

Feinga ke ke 'ilo e kakaí 'o laka hake 'i he ngaahi me'a angamahení. Fakatokanga'i 'oku fie ma'u ha taimi mo e ngāue fakamaatoato ke lalanga e vā fetu'utakí. (Vakai ki he fakamatala 'o e Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ngāue Fakaetauhí 'i Aokosi 218, "Ko Hono Fakatupulaki 'o ha Vā Fetu'utaki 'oku Mahu'ingamālie" ki ha tokoni .)

SIVISIVI'I KOE

Fakatokanga'i ange 'a e taimi 'okú ke fakamaau'i ai ha taha 'o tatau ai pē pe 'okú ke fakakaukau'i pe 'ikai. Hiki e ngaahi fakamahamahalo 'okú ke ma'u ki he ni'ihi kehé pea feinga ke mahino e 'uhinga 'okú ke ongo'i pehē ai kiate kinautolú.

TA'OFI E LOTO-FAKAMĀÚ

Fakatokanga'i 'oku 'ikai tala 'e he ngaahi tūkungá e mahu-inga 'o e fakafo'ituituí. Sioloto atu pe na'e mei fefē kapau na'a ke 'i honau tūkungá pea fakakaukau pe ko e hā e founiga te ke fie ma'u ke vakai atu 'aki 'e he kakaí kapau ko koe. 'E lava ke tokoni'i kitautolu 'i he'etau sio kiate kinautolu 'o hangē ko e Fakamo'uí pea fakamāvahevahe'i e ngaahi fili mo e 'ulungaanga 'o ha taha mei hono mahu'ingá mo e tu'unga malava fakalangí.

LOTUA KE 'OFA 'IATE KINAUTOLU

Toutou lotua kinautolu 'aki honau hingoá pea ke fa'a kātaki ke fakatupulaki ha feohi fakakaungāme'a mo'oni. Vakai 'i he fa'a lotu ki ho'o ngāue tokoní. 'Oku 'i ai nai ha tōnounou 'i he me'a 'okú ke faí mo e me'a 'oku nau fu'u fie ma'u?

Na'e tuku taimi 'a Sisū ma'a e kakai mei he ngaahi tūkunga kehekehe 'o e mo'uí: 'a e koloa'iá, masivá, kau pulé, mo e kakai angamahení. Na'e fa'a fakamāú'i ta'etotonu Ia 'e he ni'ihi kehé 'i he'enau mamata kiate Ia mo Hono ngaahi tūkunga ne ngali masivesiva pe ta'emahu'ingá. "Pea ka tau ka mamata kiate ia, 'oku 'ikai ha faka'ofo'ofa ke tau manako ai kiate ia. . . . Kuo manuki ia, pea na'e 'ikai te tau tokanga kiate ia" ('Isaia 53:2-3).

FAKAAFE KE NGĀUE

Ko hai 'oku fie ma'u ke ke sio ki ai 'i ha founiga kehe? Ko e hā te ke fai ke liliu ai ho'o founiga sio kiate kinautolú?

VAHEVAHE HO’O NGAahi A’USIÁ

‘Omi ho’o ngaahi a’usiá ‘i ho’o ngāue fakaetauhí ki he ni’hi kehé pe ‘i he’enau ngāue fakaetauhí atu kiate koé. ‘Alu ki he liahona.lds.org pea lomi’i ‘i he “Submit an Article or Feedback.”

Visone Faka-Kalaisí

‘Oku vahevahe ‘e ha sisitā e talanoa ko eni ‘o e ako ke sio ki ha kaungā’api ‘aki e fofonga faka-Kalaisí:

“Na’e nofo ofi mai ‘a Sūlia (kuo liliu e hingoá) kiate au pea hangē ne ‘ikai hano ngaahi kaungāme’á. Na’á ne mata-mamahi mo mata-‘ita ma’u pē. Ka neongo iá, na’á ku fakakaukau ke u fakakaungāme’á kiate ia. ‘O ‘ikai ko ha kaungāme’á maheni pē, ka ko ha kaungāme’á mo’oni. Na’á ku fakalea kiate ia ‘i he taimi kotoa pē na’á ku sio ai kiate iá peá u tokanga ki ha fa’ahinga me’á pē na’á ne fai. Na’e māmālie pē ha’aku fakatupu ha feohi fakakaungāme’á mo ia, peá u ongo’i loto fiefa ai.

‘I ha ‘aho ‘e taha, na’á ku fakakaukau ai ke u ‘a’ahi kia Sūlia mo fehu’i kiate ia kau ki he’ene fili ke nofo he lotú.

“Na’á ku ‘ilo ai ‘oku ‘ikai hano fāmili pe kāinga ne nofo ofi ki ai. Ko hono tuonga’angé ‘oku toko taha pē peá ne nofo mama’o ‘aupito, pea ‘oku tu’o taha pē ‘ena fetu’utaki telefoní he ta’u. ‘I he’eku fanongo ki he’ene vahevahe ‘ene lototāufehi’á, ‘itá, mo e ta’efiemālie fekau’aki mo hono fāmilí mo e Siasí, ne nofo’ia au ‘e ha ongo’i manava’ofa mo e ‘ofa mālohi ne ‘ikai lava ke ta’ofi ki he fefine ko ení. Na’á ku ongo’i ‘ene mamahí mo e ‘itá. Na’á ku toki fakatokanga’i e ta’elata ‘ene mo’uí. Ne hangē na’á ku ongo’i ha kupu’i lea ‘oku fanafana mai ‘i mui ‘iate au: “‘Oku ou ‘ofa ‘iate ia foki. ‘Ofa mo faka’apa’apa kiate ia.”

“Na’á ku tangutu ‘o fanongo kae ‘oua kuo ‘ikai ke ne toe lea ‘aki ha me’á. Na’á ku ongo’i ‘ofa mo manava’ofa kiate ia. Ko ha fefine eni kuo te’eki ai ke ne ‘ilo pe ‘oku fēfē hono ‘ofa’i. Ne fakafokifā pē ‘a hono fakaloloto ‘eku mahino kau kiate iá. Na’á ku fakamālō ange ‘i he’ene tali ke u ‘a’ahi ange kiate iá,

pea na’á ku fā’ofua kiate ia mo ‘eku ‘ofá mo e faka’apa’apá ‘i he’eku mavahé. He ‘ikai pē te ne ‘ilo e lahi ‘o ‘ene fakamāfana’i au ‘i he ‘a’ahi ko iá. Na’e fakaava ‘e he Tamai Hēvaní hoku matá pea ako’i mai te u lava ‘o ‘ofa ‘i ha manava’ofa ‘oku tupulaki. ‘Oku ou fakapapau ‘i he’eku tukupaá ke ‘ikai hoko pē ko hono kaungāme’á ka ke u hoko foki ko hono fāmili.”

Ko ha me’a toputapu ia ke fakaafe’i kita ki ha mo’ui ‘a ha taha kehe. Te tau lava ‘o ako ‘i he fa’ā lotu, fa’ā kātaki, mo e tokoni mei he Laumālié, ke fai ia ‘i ha visone Faka-Kalaisi. ■

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. S. Mark Palmer, “Pea Sio Ki ai ‘a Sisú mo ‘Ofa Kiate Ia,” *Liahona*, Mē 2017, 115.

‘ILO LAHI ANGE

Ako lahi ange fekau’aki mo e talitali kakai lelelē:

- Lau e “E Lava ke Tau Fai Lelei Ange: Ko Hono Talitali Lelei ‘o e Ni’hi Kehé ki he Loto’ā Sipí” ‘i he *Liahona* ‘o Sepitema, 2017.
- Mamata’i hono fakamatala ‘e he kau taki ‘o e Siasí e ngaahi tefito’i mo’oni ko ení ‘i he lds.org/go/61911.

Ngāue Fakaetauhi 'i ha Founga Mā'oni'oni Ange

Fai 'e 'Eletā
Neil L. Andersen

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uā

'Oku ou palōmesi atu 'i ho'o 'ofa ki he 'Otuá 'aki e kotoa ho lotó mo lotua ke ke hoko ko ha me'angāue 'i Hono ongo to'ukupú, 'e tuku atu 'e he 'Eikí Hono ngaahi foha mo e 'ofefine makehé 'i ho halá.

Oku kamata e tohi ko e *The Narcissism Epidemic* 'aki ha ngaahi sīpinga fakalahi 'o e 'ulungaanga faka-'Amelika 'o e kuongá ni:

"I ha polokalama TV fakatefito he me'a mo'oni, 'oku fie ma'u 'e ha ki'i ta'a-hine ne palani ha'ane paati fai'aho ta'u 16 ke ta'ofi ha hala lahi kae lava ha kau ifi 'o laka 'i mu'a ai ki he'ene teu lue mai he kāpeti kulokulá. 'Oku fakamatala 'e ha tohi ko e *My Beautiful Mommy* e tafa pelesitiki ki he fānau ikí koe'uhí ko hono tafa 'enau ngaahi fa'eé ke tulikaki ki he 'Tafa Fakasanisani 'o e Ngaahi Fa'eé. 'Oku malava he taimí ni ke ke totongi ha kau faitā loi ke nau tulimui holo 'iate koe 'o fataa'i koe lolotonga ho'o 'eva he po'ulí—pea te ke lava pē foki 'o 'ave ki 'api ha makasini fa'ufa'u 'oku takafi 'aki ho ngaahi 'atá. 'Oku pehē 'e ha hiva 'iloa, ne 'ikai 'uhinga ke tukuhifo'i ha taha, " 'Oku ou tui 'oku totonu ke tokanga taha e māmaní kiate au! " . . . 'Oku tui 'e he fanga ki'i pēpeé e 'ū pipi 'oku tuitui ki ai e 'Tokotaha Mōtolo' . . . pea nau misi ha tami 'Ngingila' lolotonga ia hono lau 'e he'enau mātu'á ha ngaahi hiva kauleka mei he *This Little Piggy Went to Prada* (*Ne Fononga e Kī'i Puaka Ko 'Ení ki he Kautaha Mōtolo*)."

'I he'etau hoko ko e kau ākonga 'a Sisū Kalaisí, 'oku tau fakasitu'a'i e fakakaukau 'oku tokanga taha pē 'etau mo'uí kiate kitautolú. Ka 'oku tau muimui ki he Fakamo'uí, 'a ia na'á Ne folofola:

"Ko ia 'oku loto ke lahi 'iate kimoutolú, ke hoko ia ko homou tauhi;

"Pea ko ia 'oku loto ke 'eiki 'iate kimoutolú, ke hoko ia ko ho'omou tamaio'eiki:

" . . . Ko e Foha 'o e Tangatá, na'e 'ikai ha'u ia ke tauhia ia, ka ke tauhi, pea ke foaki 'ene mo'uí ko e huhu'i 'o e tokolahí" (Mātiu 20:26–28).

‘Oku tau mata‘ikoloa ‘aki ‘Ene ngaahi leá:
“Ke mou fe‘ofa‘aki; ‘o hangē ko ‘eku ‘ofa ‘iate kimoutolú” (Sione 13:34; vakai foki, Sione 15:12).

“Fafanga ‘eku fanga lamí. . . Fafanga ‘eku fanga sipí” (Sione 21:15, 16).

“O ka ke ka toe liliu, ke ke tokoni ki ho kāingá” (Luke 22:32).

“Tokoni‘i ‘a e vaivaí, hiki hake ‘a e ngaahi nima ‘oku tautau ki laló, pea fakamālohi ‘a e ngaahi tui ‘oku vaivaí” (Tokāteline moe Ngaahi Fuakava 81:5).

Ko ha sipinga eni ‘o e fa‘ahinga ngāue fakaetauhī faka-Kalaisi ‘oku hoko ‘i he kau mēmipa ‘o e Siasi ‘o e ‘Eikí. Ne toki tohi kumuí ni ‘e ha tokotaha ako ‘i he ‘Univēsiti Pilikihami ‘Iongí ‘o pehē:

“Na‘á ku foua ha taimi matu‘aki faingata‘a mo‘oni. ‘I ha ‘aho ‘e taha na‘á ku fu‘u faingata‘a‘ia ‘aupito pea kamata ke u tangi. Na‘á ku tautapa mo lotua fakalongolongo ha mālohi ke hoko atu. ‘I he momeniti tonu pē ko iá, ne text mai e tokotaha ‘okú ma loki fakatahá ‘o fakahaa‘i mai ‘ene ‘ofa kiate aú. Na‘á ne vahevahe ha veesi folofola pea fai ‘ene fakamo‘oni. Na‘á ne ‘omi ha fu‘u mālohi mo e fakafiemālie mo e ‘amanaki lelei lahi ‘i he momeniti ko ia ‘o e siva e ‘amanakí.”

Tuku mu‘a ke u vahevahe ha ki‘i fakakaukau ‘oku ou ‘amanaki te ne fakamālohia e founa tu‘ukimu‘a kuo mou fengāue‘aki fakaetauhī aí. Ko ‘eku ‘uluaki poiní eni: Manatu‘i e fekau ‘uluakí kumu‘a peá ke fakahoko e fika uá. Ne ha‘u ha ki‘i talavou ki he Fakamo‘uí ‘o fehu‘i kiate Ia:

“Eiki, ko e fekau fē ‘i he fonó ‘oku lahí?

“Pea tala ‘e Sisū kiate ia, Ke ke ‘ofa ki he ‘Eikí ko ho ‘Otua ‘aki ho laumālie kotoa, mo ho‘o mo‘ui kotoa, mo ho loto kotoa.

“Ko e ‘uluaki pea ko e lahi ia ‘o e fekaú.

“Pea ko hono ua ‘oku tatau mo iá, Ke ke ‘ofa ki ho kaungā‘apí ‘o hangē pē ko koé” (Mātiū 22:36–39).

‘E fakatefito ho‘o malava ke ‘omi ha founa mā‘oni‘oni ange ki ho kaungā‘api ‘ofeiná, ke tokanga‘i mo ngāue fakaetauhī ki he ni‘ihī kehē, ‘i he mālohi ‘o ho‘o tauhi e ‘uluaki fekaú.

Ko Ha Fa‘ahinga Ngāue Fakaetauhī Kehe

‘Oku ‘i ai ha me‘aoaki fakalangi mo makehe ‘o e ngāue fakaetauhī ‘e lava ke ha‘u mei ha taha ‘oku ‘ofa he ‘Otuá ‘aki hono lotó kotoa; ‘a ia ‘oku fokotu‘u, fakama‘u, tu‘u ma‘u, pea ta‘eue‘ia ‘i he‘ene tui kia Sisū Kalaisi pea ‘i he ongoongolelei kuo toe fakafoki maí (vakai, ‘Efesō 3:17; Kolose 1:23; 1 Nifai 2:10; Mōsaia 5:15; ‘Alamā 1:25; 3 Nifai 6:14); pea ‘oku nau tauhi pau e ngaahi fekaú.

Tuku mu‘a ke u ‘oatu ha puipuitu‘a kuo mou ‘osi ‘ilo‘i. ‘Oku kamata ke mōlia atu ‘i he funga ‘o e māmaní, ‘a e tui e to‘u tangata kei ikí pea tautaufitō ki he‘enau tui ki ha tui fakalotu paú. ‘I he‘eku ‘osi mei BYU ‘i he 1975, ne ofi e tokolahi ‘o e kakai lalahi kei talavou (ta‘u 18 ki he 24) ne kau atu ki ha tui fakalotú ‘i he peseti ‘e 90. ‘Oku peseti ‘e 66 he taimí ni. “Ko ha vahe tolu kakato ‘e taha ‘o e kakai lalahi kei talavou ‘oku ‘ikai ke nau kau ki ha fa‘ahinga fa‘unga tui fakalotu.”²

‘I he 2001, na‘e tohi ‘e he mataotao he tui fakalotu ko Lōpeti C. Fula ha tohi ‘oku ui ko e *Spiritual, But Not Religious (Fakalaumālie Kae ‘Ikai Fakalotu)*.³ Mahalo ne mo‘oni e manako‘a ‘a e tu‘unga fakalaumālie faka‘ofituitu‘i ‘i tu‘a ‘i he ngaahi fa‘unga tui fakalotu he meimeia tu‘a ‘e 20 kumu‘a atú, ka ‘oku si‘i ange hono mo‘oní he taimí ni. ‘Oku tātaaitaha ange ke lotu e kakai lalahi kei talavou ‘i he ‘Iunaiteti Siteití, si‘isi‘i ange ‘enau tui ki he ‘Otuá, si‘isi‘i ange ‘enau tui ki he Tohi Tapú, pea si‘isi‘i ange ‘enau tui ki he ngaahi fekaú.⁴ ‘Oku ‘ikai fakapotopoto ke tui ‘oku ‘ikai uesia ‘e he ngaahi ākenga ‘o e māmaní kitautolu—na‘a mo kinautolu kuo filí.

‘Oku fie ma‘u ha loto ta‘e-siokita mo ongo‘ingofua ke tokanga‘i e ni‘ihī kehē, fakatu‘asino mo fakaeloto. Ko e tokanga‘i ko ‘ení, ko ha konga mahu‘inga ia ‘o e ongoongolelei. ‘Oku fakahoko ia ‘i he loto‘i Siasi pea ‘i tu‘a ai ‘e he kakai lelei, ‘oku nau tui mo ta‘etui. ‘Oku tokolahi ha kakai faka‘ofa mo anga‘ofa

‘i he funga ‘o e māmaní, pea te tau lava ‘o ako meiate kinautolu.

Ka neongo ia, ‘oku makehe ha mēmipa papi ului ‘o e Siasi ‘o Sisū Kalaisi ‘o e Kau Mā’oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní ‘i ha fa‘ahinga ngāue fakaetauhī kehe. ‘I he‘etau hoko ko e kau ākonga ‘a e Fakamo‘u, ‘oku tau ma‘u ha ngaahi faingamālie ke ngāue fakaetauhī ‘i ha founiga te ne ta‘ofi e mole atu e tui ‘a ha kaungāme‘a, ‘okú ne fakamanatu ki ha taha ‘okú na loki fakataha ‘i ha founiga angāofa ke lau e Tohi ‘a Molomoná he ‘aho kotoa he ‘okú ne ‘omi mo‘oni e ngaahi maná, pea fakahaá‘i ki ha mēmipa ‘o ha uooti ‘oku ‘ikai ko ha ngaahi tu‘utu‘uni pē ‘a e tu‘unga ‘ulungaanga ‘o e Siasi ka ko ha founiga ia ke tauhi ai kitautolu ke vāofi mo e ‘Otuá mo ‘omi kiate kitautolu e fiefiá.

‘E lava ‘e ha taha loto lelei ‘o tokoni ke ngaahi ha va‘e me‘alele, ‘ave ha kaunga‘api ki he toketaá, ma‘u me‘atokoni ho‘atā mo ha taha ‘oku lotomamahi, pe malimali mo fakalea ke fakafiefa‘i ha taha. Ka ‘e fakanatula pē ki ha taha ‘oku muimui ki he fekau ‘uluakí ke ne tānaki atu ki he ngaahi ngāue tokoni mahu‘inga ko ení, poupopu‘i e tokotaha ‘oku ngāue lelefí ke tauhi e ngaahi fekaú pea vahevahé ha fale‘i fakapotopoto ke fakamāloha e tui ‘a ha taha ‘oku kamata ke mole atu pe ‘okú ne fie ma‘u ke foki mai ki he hala ne fononga ai kimu‘á.

‘Okú ou fakatukupaa‘i kimoutolu ke mou fakamāloha ho‘omou ngaahi feinga ke fengāue‘aki fakaetauhí. ‘E lava ke kamata ‘aki e ngāue fakaetauhī fakalaumālié e ta‘o kükisí pe ko e va‘inga pasiketipoló. Ka ‘e faifai pē pea ‘e fie ma‘u ‘e he founiga mā‘oni‘oni ange ko ‘eni ‘o e ngāue fakaetauhī ke

fakaava ho lotó mo ho‘o tuí, ke lototo‘a mo fakalotolahī‘i e tupulaki lelei ‘okú ke mātā ‘i ha kaungāme‘á, pea fakamatatala‘i ho‘o hoha‘a fekau‘aki mo e ngaahi me‘a ‘okú ke vakai mo ongo‘i ‘oku ‘ikai fenāpasí mo e tu‘unga fakaākongrá.

Tuku mu‘a ke ‘oua na‘a tau fie mahu‘inga, kae tuku mu‘a ke tau lototo‘a fakalaumālié ‘i he ngāue fakaetauhī ‘i ha founiga mā‘oni‘oni angé, tautau-tefito ki hono fakamāloha e tui ‘a e ni‘ihí kehé. Vakai‘i e ngaahi tūkunga ko ení ke ‘oatu ha ngaahi fakakaukau:

- ‘Okú ke fakatokanga‘i ‘oku fakamoleki ‘e ha kaungāme‘a ha konga lahi ‘o hono taimí ‘i he keimi ‘i ha telefoni kae tātaaitaha ke ne kau atu ki ha ngaahi fepōtalanoa‘aki fekau‘aki mo e ngaahi tefito ‘o e ongoongoleí.
- ‘Okú ke ongo‘i mahalo ‘oku mo‘ua ha mēmipa ‘o e uōtí ‘i he ponokālafí.
- ‘Okú ke fakatokanga‘i ‘oku fakamoleki ha taimi lahi ‘o ho ngaahi kaungāme‘á ki hono faitaa‘i mo ‘ohake honau ngaahi la‘i taá pea a‘u ‘o nau tu‘u ‘i he tu‘unga vala ta‘etāú.
- ‘Okú ke fakatokanga‘i ha taha na‘á ne manako he talanoa ki he Tohi ‘a Molomoná kimu‘a ka ‘oku ‘ikai eni ke ne toe ‘ohake ia.
- ‘Okú ke fakatokanga‘i ha tāna‘á ne manako ke ‘alu ki he temipalé kimu‘a ka ‘oku ‘ikai eni ke ne toe ‘alu.
- ‘Okú ke fakatokanga‘i ha kaungāme‘a na‘á ne fa‘a lea ‘aki ‘i he tui fekau‘aki mo e ngaahi fale‘i ‘a e palōfítá ka ko eni ‘okú ne fakaanga‘i ia.
- ‘Okú ke ‘ilo‘i ha tokotaha ‘osi ngāue fakaifaifekau kuo kamata ke ta‘etokanga ki hono tui e vala ‘okú ne fakahaa‘i ‘ene ngaahi fuakava ‘i he temipalé.
- ‘Okú ke fakatokanga‘i hano kumi ‘e ha mēmpa ‘o e uōtí ha ngaahi ‘uhinga ke ‘alu ki ha ngaahi feitu‘u ‘i he Sāpaté kae ‘ikai ko e lotú.
- ‘Okú ke ongo‘i ‘oku kamata ke ta‘efaitotonu ha kaungāme‘a ‘i he fanga ki‘i me‘a ikí.
- ‘Okú ke ‘ilo‘i ha taha ne ‘i ai ha maama ‘i hono fofongá hili ‘ene foki mai mei he ngāue fakaifaifekaú, ka kuo ngali mōlia atu e maama ko iá.

- ‘Oku ‘i ai ha‘o kaungāme‘a ‘okú ne fakakata‘aki e ngaahi me‘a toputapú.
- ‘Oku ‘i ai ha‘o kaungāme‘a kuo hoko ‘ene loto fo‘i ‘i he fai kaume‘á ke ‘unu ai ki he “‘Oku ‘ikai ‘ofa ‘a e ‘Otuá ‘iate au.”
- ‘Okú ke mamata ki he uesia e tui ‘a ha kaungāme‘a ‘i he maumau‘i e tu‘unga mo‘ui tāu pea fie ma‘u ke fakatomala.

Te ke lava nai ‘o fakakauauloto ki he ngaahi tükunga ko ‘ení mo ha ngaahi tükunga kehe pehē? Kuo ha‘u nai ha ngaahi hingoa pau ki ho‘o fakakauaú? Na‘e pehē ‘e he ‘Aposetolo ko Paulá, “He ‘oku ‘ikai ko e tau fangatua mo e kakano mo e toto, kae mo e ngaahi pule mo e ngaahi mālohi mo e kau pule ‘o e fakapo‘uli ‘o e māmaní, mo e kau lau-mālie kovi ‘i he ngaahi potu mā‘olunga” (Efesō 6:12). Ko e taha ‘o e ngaahi fie ma‘u vivili taha ‘i he funga ‘o e māmaní ko ha tui lahi ange ki he‘etau Tamai Hēvaní mo Hono ‘Alo ko Sisū Kalaisí, pea vilitaki lahi ange ke muimui ki he ngaahi fekaú.

Ngāue Fakaetauhi ki he Toko Tahá

Kapau te tau muimui ki he sipinga ‘a e Fakamo‘uí, ko e lahi taha ‘o ‘etau ngāue fakaetauhí ‘e fakahoko ia mei ha tokotaha ki ha tokotaha kehe. Ne folofola ‘a e Fakamo‘uí ki he fefine Samēlia ‘i he ve‘e vaitupú:

“Ko ia ‘oku inu ‘i he vai ni, ‘e toe fieinua ia:

“Ka ko ia ‘e inu ‘i he vai te u foaki kiate iá, ‘e ‘ikai ‘aupito toe fieinu ia. . . .

“Pea pehē ‘e he fefiné kiate Ia, ‘Eiki, foaki mai ‘a e vaí ni kiate au, ke ‘oua na‘á ku fie inu. . . .

“[Hili iá peá ne pehē,] ‘Oku ou ‘ilo ‘oku ha‘u e Misaiá, ‘a ia ‘oku ui ko e Kalaisí: pea‘i he‘ene ha‘ú, te ne fakahā kiate kimautolu ‘a e me‘a kotoa pē.

“Pea talaange ‘e Sisū kiate ia, Ko au ia ‘oku ou lea kiate koé” (vakai, Sione 4:13–15, 25–26).

Na‘a mo hono fakahaa‘i ‘o ‘Ene faka-‘Otuá, na‘e kei ngāue fakaetauhi pē ‘a Sisū ki he toko tahá.

‘Oku ‘ikai hangē ia ko ha fo‘i va‘e ‘oku paá, he ‘oku hāhā-molofia ke fe‘unga e a‘usia ngāue fakaetauhí ‘e tahá ki hano solova ha palopalema fakalaumālie. ‘Oku fie ma‘u ha taimi, sepōtalanoa‘aki, ngaahi a‘usia fakatupulaki ke tokoni ki hono toe langa hake e tuí. ‘Oku mokulu hifo ia ‘o hangē ko e hahau mei he langí kae ‘ikai ko hano fu‘u fana‘i tu‘o taha ‘o ha me‘a-fana vai tāmate afi. Kuo pau ke ke toutou ngāue fakaetauhí ke tokoni‘i ha taha ke ne tafoki ki he ‘Otuá pea toe fakafalala ki he Fakamo‘uí mo ‘Ene Fakalelé.

‘Oku tau fie ma‘u e tokoni ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oní ke ngāue fakaetauhí ‘i he founiga ‘a e ‘Eikí. Ne lea ‘i ha fu‘u ivi mālohi ‘a Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni ‘i he tefito ko ‘ení lolotonga e konifelenisi lahi ‘i ‘Epelelei ‘o e 2018: “I he ngaahi ‘aho ka hokó, he ‘ikai lava ke tau mo‘ui fakalaumālie ta‘e kau ai ‘a e tataki, fakahinohino mo e ivi fakafiemālie, mo e takiekina ma‘u pē ‘o e Laumālie Mā‘oni‘oní.”⁵

Na‘e toe tānaki atu ‘e Palesiteni Nalesoni ‘o pehē, “‘Oku ou kole atu kiate kimoutolu ke fakatupulaki ho‘omou malava fakalaumālie ke ma‘u ‘a e fakahā fakatāutahá.”⁶ Na‘á ne enginaki mai ke tau lotu, fakafanongo, mo hiki ‘etau ngaahi fakakauaú, pea ngāue‘i ia.

Te tau lava nai ‘o fakahoko e ngāue fakaetauhí ‘i ha founiga mā‘oni‘oní ange? Tuku mu‘a ke tau lotu, fakafanongo, lekooti ‘etau ngaahi fakakauaú, pea ngāue kiate kinautolu te tau lava ‘o ngāue fakaetauhí ki ái.

Lotua ha ngaahi faingamālie ke langaki e tui ‘a e ni‘ihī kehē. He ‘ikai ‘ilo‘i koe ‘e he kakai kotoa ‘okú ke tokoni‘i. ‘I he taimi ne ngāue fakaetauhí ai ‘a Sisū ki he uitou Neiní, na‘á Ne fononga atu ‘i Hono halá ki he kolo lahí. Ka neongo ia, ‘i He‘ene ‘afio‘i iá, na‘á Ne manava‘ofa kiate ia, pea fokotu‘u hake hono fohá mei he maté. Na‘e liliu ‘e He‘ene ngāue fakaetauhí ‘ene mo‘úi (vakai, Luke 7:11–15).

Lotua ke ke ma‘u ha ngaahi faingamālie ngāue fakaetauhí,

fakafanongo, hiki ho'o ngaahi fakakaukaú, peá ke mateuteu ke ngāue 'i hono 'omi e kakai 'i ho halá.

'Oku ongo ma'u pē kiate au 'a e tangi 'a e tangata fa'u Sāmē: "Ne u sio, mo vakai 'i hoku nima to'omata'ú, ka na'e 'ikai ha tangata te ne 'ilo'i au: na'e 'ikai haku hūfanga; na'e 'ikai tokanga ha tangata [pe fefine] ki hoku laumālié" (Saame 142:4). Tau tokoni'i mu'a kinautolu 'oku nau ongo'i pehení.

Fakafaingamālie'i ha Taimi mo'ó e Laumālié

Kuo pau ke tau teuteu hotau 'atamaí mo e lotó, ke ma'u e tokoni 'a e Laumālié Mā'oni'oní. 'I hotau to'u tangatá, 'oku tau fie ma'u e mapule'i kitá mo e fakangatangatá 'i he founga 'oku tau faka'aonga'i ai 'etau ngaahi naunau faka'ilekitulōniká. Na'e tohi 'e 'Ātama 'Alatā 'i he'ene tohi ko e *Irresistible*, fekau'aki mo e tō'onga ma'unimá 'o e tekinolosiá mo e mitia fakasōsialé. Na'a ne to'o mai ha lea 'a Kuleki Hokimuti, ko ha taha ia 'o e kau 'enisinia ne nau kamata'i e Instagram, 'a ia na'a ne pehē, "Oku 'i ai ma'u pē ha hashtag 'e taha ke lomi'i. Pea hangē 'okú ne mo'uí, 'o tatau mo ha me'a mo'uí, pea 'e lava ke 'āvea ai e kakaí."⁷

Na'e tānaki atu 'e Misa 'Alatā: "Oku 'ikai hano ngata'anga 'o e Instagram, 'o hangē ko e ngaahi mitia fakasōsiale kehé. 'Oku ta'e-fakangatangata e ngaahi me'a 'oku hoko 'i he Facebook; kuo 'otomētiki pē e hiki ia 'a e Netflix ki he konga hoko 'o ha faiva hokohoko; 'oku faka'ai'ai 'e he Tinder kinautolu 'oku faka'aonga'i iá ke nau kei lomi ai pē mo kumi ha fili 'oku toe lelei angé. . . . Fakataatau kia Tilisitani Hālisi, ko ha 'taha 'okú ne tokanga'i e fa'unga 'o e mitia fakasōsialé,' 'oku 'ikai ko e palopalemá 'a e mālohi ke ta'offi; ka ko e 'kakai 'e toko tahaafe 'i he tafa'aki 'e taha 'o e screen 'oku nau fatongia 'aki hono fakaikiik'i e ngaahi fokotu'utu'u kuó ke fa'ú."⁸

Ne hoko atu 'a Misa 'Alatā: "Ko ha ki'i sai'ia 'e taha 'i he Facebook mo e Instagram 'okú ne ue'i 'e ia ha taha 'o e [ngaahi neave totonú], 'o hangē ko e pale 'o hono fakakakato 'o ha misiona 'i ha Māmani 'o e Fetau'akí, pe sio ki

ho'o me'a na'e tweet 'oku vahevahe 'e ha laungeau 'o e kakai 'oku nau faka'aonga'i e Twitter. 'Oku fu'u poto 'aupito e kakai na'a nau fa'u mo toutou fakalelei'i e tekinolosiá, 'ū keimí, mo e ngaahi a'usia fevahevahe-'akí 'i he me'a 'oku nau faí. 'Oku nau fakahoko ha sivi 'e lauiafe mo e kakai 'e lauimiliona 'oku nau faka'aonga'i e polokalamá ke ako pe ko fē 'a e ngaahi liliu 'oku ngāué mo ia 'oku 'ikai ngāué—mo e ngaahi lanu puipuitu'a, mata'itohi, mo e ngaahi fasi ke ne fakatokolahí e kau maí pea fakasi'isi'i e ta'efiemālié. 'I he kamata tupu-mo'ui e a'usiá, 'e hoko ia ko ha tatau 'o e a'usia 'oku 'ikai fakafepaki mo mālohi 'o hangē ko ia 'i mu'á. 'I he 2004, na'e fakalata e Facebook; [ko e 'aho ní,] 'oku fakatupu ma'unimá ia."⁹

Kuo pau ke faka'atā ha taimi mo ha potu kae lava ke nofo'ia kitautolu 'e he Laumālié. Ako ke tuku ki lalo ho'o 'ū telefoní. Fakataimitēpile'i e taimi ke 'ikai lava ai 'o toe faka'aonga'i ho'o ngaahi naunau fakatekinolosiá.

Na'e pehē 'e Palesiteni M. Lāsolo Pālati, ko e Palesiteni Le'ole'o 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, lolotonga e konifelenisi lahi 'i 'Epeleli 'o e 2018: "'Oku fu'u tokolahí fau hano tuku 'e ha ni'ihí e meimeí kotoa 'o 'enau mo'uí ki he 'initanetí mo 'enau ngaahi nāunau to'oto'ó—'okú ne hulungia honau fofongá 'i he 'aho mo e pō mo ha vavae 'i honau telingá 'o teke'i ai e ki'ihí le'o si'i mo vanavanaiiki 'o e Laumālié. Kapau he 'ikai ke tau kumi ha taimi ke fakamama'o ai, 'e ala mole 'iate kitautolu e faingamālie ke ongo'i e le'o 'o Ia na'a Ne pehē,

“Mou longo pē, pea ‘ilo ko au ko e ‘Otuá’ [Saa-me 46:10]. ‘Oku ‘ikai ha me‘a ia ‘e fehalaaki ‘i hono ngāue ‘aonga ‘aki e fakalakalaka ‘i he ngaahi tekinolosia ne faka‘ilo mai ‘e he ‘Eikí, ka kuo pau ke tau fakapotopoto ‘i hono faka‘ao-nga‘i kinautolú.”¹⁰

Fefakamāloha‘akí

Lolotonga e taimi ne u ako ai hoku fuofua mata‘itohí ‘i BYU, makehe mei hoku uaifi ko Kefí, ‘a ia ko ‘ene takiekina ta‘engatá he ‘ikai malava ke fuá—ko ha taha kimu‘a ‘i he‘eku ngāue fakafaifekaú mo ha taha hili iá—na‘á na takiekina lahi ‘eku fakava‘e fakalaumālié. Ko e toko taha ko Liiti Lōpinisoni, ko ha palōfesa ia ‘i BYU he taimí ni ‘i he ‘ulungaangá. Na‘á ku fetaulaki mo

ia ‘i he‘eku ngāue fakafaifekaú, pea na‘á ma loki fakataha kimui ange. Na‘e fakamālohaia au mo e ní‘ihí na‘á ne feohi mo iá, ‘e he muimui pau ‘a Liiti ki he ngaahi fekaú, ko ‘ene ‘ofa ki he palōfitá, pea mo ‘ene fakamo‘oni ta‘eue-‘ia ‘o e Fakamo‘uí. Pea kuó ne hokohoko atu ko ha sipinga kiate au ‘i he ngaahi ta‘u ‘e 45 kuo hilí.

Ko e tokotaha kehe na‘á ma loki fakatahá ko Teilili Peti, ‘a ia ‘oku nofo he taimí ni ‘i Seni Siaosi, ‘Iutā, USA. Na‘á ku fetaulaki mo Teilili ‘i he‘ema ‘i he ako mā‘olungá ‘i Pokatelo, ‘Aitahō, USA. Neongo na‘á ma va‘inga pasiketipolo fakataha, ka na‘e hoko ‘ema kaungāme‘á ko ‘eku mamata ki he‘ene matu‘otu‘a fakalaumālié. Na‘á ne fa‘a vahevahé tau‘atāina e ngaahi fakakaukau fakalaumālie na‘á ne ma‘ú mo e ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘o e mo‘ú na‘á ne lau mo ako fekau‘aki mo iá. Na‘á ku ‘ohovale he fanongo ki he ngaahi me‘a ko ‘ení mei ha tokotaha ta‘u 17. Na‘á ma fakakaukau ke ma loki fakataha ‘i BYU.

‘I he ngaahi ‘aho ko iá, ne ‘ikai ha‘amau komipiuta; ne ‘i ai ha‘amau taipe. Na‘e fa‘a to‘o ‘e Teilili e ngaahi veesi folofola ne mahu‘ingamālie kiate iá mo e ‘ū konga lea na‘a nau tōkaki e ‘ulungāngá, taipe kinautolu, pea fa‘o ia ‘i ha ki‘i puha si‘isi‘i koe‘uhí ke ne to‘o mai ma‘u pē mei ai. Na‘e angamaheni pē ke ne ma‘u ha folofola mo e konga lea ‘e tahaafe tupu, pea ko e lahi tahá kuó ne ‘osi ma‘u loto. Neongo na‘á ku ngāue—‘o fakama‘a e laipelí he pongipongi kotoa mei he 4:00 ki he 7:00—pea to‘o mo ha ngaahi kalasi lahi, ka na‘e kamata ke fa‘u mo ha‘aku ki‘i puha pē ‘a‘aku ‘i he‘eku sio kia Teililí.

Ko ha taha eni ‘o e ngaahi konga lea ‘oku ou kei manatu‘i mei he ta‘u ‘e 50 tupu kuo hilí:

*Ko e ‘Atamaí ‘a e Mataotao mālohi ‘okú ne fakafōtunga‘i mo ngaohí,
Pea ko e Tāngatá ‘a e ‘Atamaí, pea ne to‘o ma‘u pē mei aí
Ko e me‘angāue ‘o e Fakakaukaú, pea fakafuo ki he me‘a ‘okú ne loto ki aí,
‘O ne ‘omi ha lauiafe ‘o e fiefá, mo ha lauiafe ‘o e koví:—
‘Okú ne fakakaukau ‘i he fakapulipulí, pea faifai ‘o nau hoko mai:
Ko e ‘Ātakaí ko ha sio‘ata pē ia ‘okú ne fakahō‘ata mai.¹¹*

‘Oku ou manatu‘i foki ha ngahi folofola mālohi hangē ko ‘ení:

“Ko au ko e toetu‘u, mo e mo‘ui: ko ia ‘oku tui kiate aú, ka ne mate ia, ‘e mo‘ui pē ia:

“Pea ko ia ‘oku mo‘ui mo tui kiate aú ‘e ‘ikai ‘aupito mate ia” (Sione 11:25–26).

Ne tokoni‘i au ‘e Teilili ke tuku ‘eku fakakaukaú ko ha taha ta‘u ‘uluaki ‘i BYU ‘i he ngaahi lea ‘o e folofolá mo e ngaahi lea ‘o e potó ‘a ia kuo nau takiekina au ‘i he kotoa ‘eku mo‘ú. ‘Oku ou fakamālō kia Liiti Lōpeti-soni mo Teilili Peti ‘i he‘ena tokanga‘i fakalaumālie au ‘i ha taimi ne fu‘u mahu‘inga.

Ko ha maau faka‘ofo‘ofa eni ne tohi ‘e hoku kaungāapi ko Tōmasi L. Keí:

*‘Oku ou fakamālō ki he ‘Otuá koe‘uhi ko kinautolu ‘oku foaki ‘ofá
kiate kinautolu ‘oku tokanga mo‘oní
‘A kinautolu ‘oku nau puke atu e ngāvaivaí*

*pea tautapa ma'anautolu 'i he lotú
Fakamālō ki he 'Otuá ko kinautolu 'oku fanongo ki he lotó
pea fakafanongo ki he ngaahi leá
'A kinautolu 'oku nau 'ilo ko e mamatá mo e alanima anga'ofá
'oku mahu'inga ange ia 'i he māmaní
Fakamālō ki he 'Otuá ko kinautolu 'oku hiki hake e ngaahi nimá
pea fakamālohaia e tui 'oku vaivai
'A kinautolu 'oku õ atu ke fakafo'ou e lotó
'i he ngāue fakaetauhī fai fakalongolongó.¹²*

Si'oku ngaahi kaungāme'a mo e kaungā ākonga, 'oku ou 'oatu 'eku fakamooni fakapapau 'oku ou 'ilo'i 'oku mo'ui e Fakamo'uí. Kuó Ne toetu'u. 'Okú Ne tataki e ngāue mā'oni'oni ko 'ení. Ko Palesiteni Nalesoni 'a 'Ene palōfita kuo pani 'i he funga 'o e māmaní. 'Oku ta'engata e mahu'inga 'o hotau taimi 'i he māmaní.

'Oku ou palōmesi atu 'i ho'o 'ofa ki he 'Otuá 'aki e kotoa ho lotó, lotua ke ke hoko ko ha me'angāue 'i Hono to'ukupú, ngāue fakaetauhī ki he fakafo'ituituí, fakatupulaki ho'o ivi malava ke ma'u e fakahaá, mo falala ki he takiekina 'a e Laumālie Mā'oni'oni, 'e tuku atu 'e he 'Eikí Hono ngaahi foha mo e 'ofefine makehé 'i ho halá pea te ke hoko ko 'enau kau 'āngelo tauhi, 'o tāpuekina ta'engata 'enau mo'ui. Te ke ngāue fakaetauhī 'i ha founiga mā'oni'oni ange.

'Oku ou lotua ke hoko eni ko ha me'a mahu'inga kiate koe 'o tatau mo ho'o hokohoko atu 'i he hala mahu'inga taha ko eni 'o ho'o mo'ui faka-matelié. 'Oku ou 'oatu 'eku fakamo'oni tu'u ma'u mo pau ki he Fakamo'uí pea mo homou mahu'inga ta'engata kiate Iá pea te Ne toe hā'ele mai pea fā'ofua kiate kitautolu ko Hono ngaahi foha mo hono ngaahi 'ofefine, ko 'Ene kau ākonga. ■

Mei ha lea 'i ha fakataha lotu, "A Holier Approach to Ministering," ne fakahoko 'i he 'Univēsiti Pilikihami 'Iongí 'i he 'aho 10 'o 'Epeleli, 2018.

NGAAHI FAKAMATALÁ

1. Jean M. Twenge and W. Keith Campbell, *The Narcissism Epidemic: Living in the Age of Entitlement* (2009), 1.
2. Jean M. Twenge, *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy—and Completely Unprepared for Adulthood* (2017), 121; vakai foki, Figure 5.1, 121.
3. Vakai, Robert C. Fuller, *Spiritual, But Not Religious: Understanding Unchurched America* (2001).
4. Vakai, Jean M. Twenge, *iGen*, 119–42.
5. Russell M. Nelson, "Fakahā ma'a e Siasí, Fakahā ki He'etau Mo'ui," *Liahona*, Mē 2018, 96.
6. Russell M. Nelson, "Fakahā ma'a e Siasí, Fakahā ki He'etau 'Etau Mo'ufi," 95.
7. Greg Hochmuth, 'i he Adam Alter, *Irresistible: The Rise of Addictive Technology and the Business of Keeping Us Hooked* (2017), 3; see also Greg Hochmuth, 'i he Natasha Singer, "Can't Put Down Your Device? That's by Design," *The New York Times*, Dec. 5, 2015, nytimes.com.
8. Adam Alter, *Irresistible*, 3; vakai foki, Tristan Harris, in Natasha Singer, "Can't Put Down Your Device? That's by Design."
9. Adam Alter, *Irresistible*, 5.
10. M. Russell Ballard, "Ngaahi Me'a'ofa Mahu'inga mei he 'Otuá," *Liahona*, Mē 2018, 10.
11. James Allen, *As a Man Thinketh* (1902), frontispiece.
12. Thomas L. Kay, "Saints," 'i he *The Road I've Taken* (2016), 16; vakai foki, "Saints," hiva ne fa'u 'e Rachel Bastian, *New Era*, Sept. 1999, 51.

Ko Hono Tokoni'i e Ni'ihi Kehé ke nau Ma'u e Faifakamo'ui 'a e 'Eikí

Fai 'e Merrilee Browne Boyack

Tha Sāpate 'e taha na'á ku lau 'a e potufolofola, "Ko e mo'oni, ko e mo'oni, 'oku ou pehē kiate kimoutolu, ko 'eku ongoongolelé 'eni; pea 'oku mou 'ilo'i 'a e ngaahi me'a 'oku totonu ke mou fai 'i hoku siasi; *he ko e ngaahi ngāue 'a ia kuo mou mamata kuó u faí ke mou fai foki ia*" (3 Nifai 27:21; tānaki atu hono fakamamafa'i).

Na'á ku pehē loto pē, "Ko e hā koā e ngaahi ngāue 'a Kalaisi 'i he māmaní?" Na'e fakatefito 'eku fakakaukaú 'i ha me'a 'e ua: ngāue tokoni mo e faifakamo'ui. Te u lava 'a e ngāue tokoní, ka ko e faifakamo'ui? Ko hono mo'oni na'e 'ikai ke u lava 'o faifakamo'ui ki he ni'ihi kehé—pe na'á ku lava pē?

Na'á ku toki fakaakeake kumuí ni mai mei ha tafa pea hoko atu ai ha uesia lahi hoku sinó 'i ha me'a ne 'ikai sai ki ai. Na'á ku fakakaukau leva kiate kinautolu kuo nau tokoni'i au 'i he'eku fāinga ke mo'uí, pea na'e lōloa e lisí. Kapau na'a nau lava 'o tokoni ke fakamo'ui au, ko e hā he 'ikai lava ai ke u fai ha me'a tatau ki he ni'ihi kehé?

Te tau lava kotoa pē 'o ako e ngāue faifakamo'ui.¹ 'Oku takatakai iate kitautolu ha ni'ihi 'oku nau faingata'a'ia 'i ha fokoutua fakaesino, fakae'atamai, mo fakalaumālie 'e lava ke tāpuekina 'e he'etau tokoní.

'A'ahi ki he Kau Mahakí

'Oku pehē 'e he Mōsaia 4:26, "'Oku ou faka'amu ke mou foaki mei ho'omou ngaahi koloá ki he masivá, ko e tangata taki taha 'o fakatatau ki he me'a 'okú ne ma'u, 'o hangē ko e fasanga 'o e fiekaíá, mo e fakakofu'i 'o e telefuá, mo e 'a'ahi ki he mahakí, pea tokoni ki honau fakafiemālie, 'i he me'a fakalaumālie mo fakatu'asino fakatou'osi, 'o fakatatau ki he'enau ngaahi fie ma'u."

'E lava ke fakata'elata 'aupito 'a e fokoutuá—'o tatau ai pē pe 'oku fakaesino, fakae'atamai, pe fakalaumālie. 'Oku nofo tautau toko taha e kakaí 'i ha ngaahi houa lahi 'i he loki mohé pe 'i ha ngaahi loki falemahaki 'o feinga ke fakaakeake, pea 'oku faingofua ke nau ongo'i loto-mafasia. 'I he fakalalahi e ongo'i mamahí, 'e lava 'e ha 'a'ahi 'a ha kaungāme'a tokanga pe mēmipa 'o e fāmilí 'o 'omi ha maama ki he'enau mo'uí.

'Oku mahu'inga foki 'etau *founga* 'a'ahi ki he kau mahakí. Ne tali mai 'e ha kakai fefine tokolahi 'eku fehu'i pe ko e hā ha founga ne tokoni'i ai kinautolu 'e he ni'ihi kehé lolotonga 'enau fakaakeaké. Na'e pehē 'e Siuti 'o 'Alesona, USA, "Ko ha fu'u tokoni lahi 'aupito . . . [a e] fanongó 'i he taimi 'o e faingata'a. Fanongo pea 'ikai loto-fakamāú." Ko ha tokoni mahu'inga 'aupito 'a e fanongo 'i he fa'a kātaki, loto-mo'oni,

'Oku tau akoako 'a e ngāue faifakamo'ui 'i he'etau tokoni ke 'omi e ngaahi tāpuaki faifakamo'ui 'a e 'Eikí kiate kinautolu 'oku faingata'a'ia he fokoutua fakaesino, fakae'atamai, mo fakalaumālie.

mo anga'ofa kiate kinautolu 'oku feinga ke mo'uí.

Na'e vahevahé 'e Linitā 'o Kalefōnia, USA, hono tokoni'i ia 'e he fa'a 'a'ahi ange hano kaungāme'a: "'Oku ou manatu'i e kakai makehe ko ía 'i he'eku mo'uí—tautautefito kiate kinautolu

na'a nau fakafanongo mo'oni mo 'omi e fale'i fakanonga 'a e Laumālie. Hili ha'aku uitou 'i hoku ta'u 30 mo ha fānau iiki 'e toko nima, ne fakaloloto ange 'eku ongo'i e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní mo e Fakamo'ui koe'uhí ko hoku kaungāme'a lelei ko Kēlení. Na'á ne fa'a ongo'i ma'u pē 'eku fie ma'u pea fie fanongo. Na'e 'ikai ke u teitei ongo'i tuenoa he na'á ne toutou fakamanatu mai kiate au e vā faka'ofo'ofa 'oku ou ma'u ko ha 'ofefine 'o e 'Otuá."

'E lava ke fai 'e he kau tangata mo e fefine ngāue fakaetauhí e ngāue faifakamo'ui ko ení. 'Oku mahu'inga ke 'ilo'i e ngaahi fie ma'u 'a kinautolu 'oku faingata'a'ia. 'I he taimi 'e ni'ihi, 'oku fie ma'u pē ha 'a'ahi taimi nounou he 'oku nau fu'u ongosia. Ko e taimi 'e ni'ihi 'oku nau fu'u tuenoa mo ongo'i ta'eoli'ia pea 'e feau 'e ha 'a'ahi taimi lōloa 'enau fie ma'u. 'Oku mahu'inga foki ke mahino honau 'ulungāngá. 'Oku fie ma'u 'e ha ni'ihi ha taimi fakalongolongo pea 'oua 'e hoha'asi kae fie ma'u 'e ha ni'ihi ke pōtalanoa mo tokoni'i kinautolu. 'Oku totonus ke tau 'uluaki fakapapau'i 'enau fie ma'u pea tokini fakatatau ki ai.

Fefua'aki e Ngaahi Kavengá

'Oku fakamatala'i mahino 'aupito 'e 'Alamā 'etau tukupā ke muimui ki he tā sipinga 'a e Fakamo'ui 'i he'ene fehu'i ki he kakai tuí 'i he Tohi 'a Molomoná pe na'a nau loto-fiemālie "ke hū ki he loto'ā sipi 'o e 'Otuá, pea ui 'a [kinautolu] ko hono kakaí, pea . . . loto ke fefua'aki 'a [enau] ngaahi kavengá, koe'uhí ke nau ma'ama'a" (Mōsaia 18:8).

'Oku tau takitaha fua ha ngaahi kavenga kalasi kehekehe. 'Oku faingata'a 'aupito ke tokoni'i eni kapau 'oku tau faingata'a'ia pe fefea'uhí mo e fokoutua faka'atamaí pe ngaahi

KO E TO'UKUPU KITAUTOLU 'O E 'EIKÍ

“Oku ‘afio‘i ‘e Kalaisi
e founga haohaoa
‘o e tokoní. ‘I he
mafao mai ‘e he

Fakamo‘u Hono to‘ukupú, ‘okú Ne
langaki e mo‘ui ‘a e ni‘ihī kehē ‘o nau
hoko ai ko ha kakai ma‘ongo‘onga,
mālohi mo lelei ange.

“Ikai ‘oku totonu ke tau fai e me‘a
tatau pē kapau ko Hono to‘ukupú
kitautolu?”

‘Eletā Dieter F. Uchtdorf ‘o e Kōlomu ‘o e Kau
‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uā, “Ko Hoku
Ongo Nimá Kimoutolu,” *Liahona*, Mē 2010, 70.

faingata‘a fakalaumālié. Ko e taha ‘o e ngāue
faifakamo‘u ko e tokoni ke fua e kavenga ‘a e
ni‘ihī kehē ‘i he‘enau faingata‘a‘ia.

Na‘e vahevahe ‘e Sēnoni mei ‘Iutā, USA, e
founga ne tokoni‘i ai ia ‘e hono ngaahi kaungā-
‘apí: “I he ‘aho ne tanu ai homa ki‘i foha kei si‘i,
na‘ā ma foki atu mei mala‘e kuo fakatahataha
mai homau ngaahi kaungā‘apí ‘i he ngaahi houa
na‘a mau ‘i he me‘afaka‘eikí aí ke matu‘aki faka-
fo‘ou e konga kimui homau ‘apí. Na‘a nau tō ha
fanga ki‘i ‘akau mo e matala‘i‘akau faka‘ofa‘ofa,
pea a‘u ki hono fakakelekele fo‘ou. ‘I he lotoloto-
nga ‘o ‘emau mamahi ta‘e-hano-tataú, na‘e hoko
‘enau founga fakahaa‘i ‘o e ‘ofá mo e tokoní ko
ha kamata‘anga ia ‘o e faifakamo‘u kiate kimautolu.
Na‘e fakamanatu mai kiate kimautolu e
ta‘engata ‘a e ‘ofá mo e mo‘ui he ta‘u kotoa pē
‘i he failau e konga kimui homau ‘apí. [Ko ha]
a‘usia toputapu mo‘oni ia mo ha fakataipe he
‘ikai toe ngalo ‘iate kimautolu.”

‘I hono ‘ilo ne ma‘u au ‘e he kanisā huhú, na‘ā
ku hoko ko ha palesiteni Fine‘ofa peá u feinga ke
toe fili au ki he fakataha alélea ‘a e koló. Ne mole
e ngāue hoku husepānití, pea na‘ā ma fe‘ao mo
ha ngaahi faingata‘a lalahi mo‘oni he vaha‘ataimi
ko ení. Na‘e fu‘u fakamaatoato ‘aupito hono
to‘o ‘e hoku ongo tokoní e “fefua‘aki e ngaahi
kavengá” pea na‘ā na tokoni ke vahevahe ‘eku
kavengá. Na‘e to‘o ‘e he pisopé ha ni‘ihī ‘o hoku
ngaahi fatongiá. Ne fakahoko ‘e hoku husepānití
e ngaahi ngāue lahi ‘o ngaohi e me‘atokoní mo
fakahoko e ngaahi ngāue faka‘apí. Na‘e fakatupu

loto-fakatōkilalo mo‘oni ke vakai atu na‘e ‘ikai to‘o ‘eku ngaahi kavengá, ka
na‘e vahevahe kinautolu ‘e ha kakai tokolahi ‘aupito ‘a ia na‘a nau faka-
hoko e ngāue ‘a e tangata faifakamo‘u.

Fakafiemālié

Na‘e toe ako‘i foki ‘e ‘Alamā ko e kau muimui ‘o Kalaisí ‘oku nau “loto
ke tangi fakataha mo kinautolu ‘oku tangí, ‘io, pea fakafiemālié‘i ‘a kinautolu
‘oku ‘aonga ki ai ‘a e fakafiemālié” (Mōsaia 18:9).

‘Oku kau ‘i hono foaki e fakafiemālié ‘a e ongo‘i ‘ofá, anga‘ofá, fa‘a
fakakaukaú, tokangá, loto‘ofá, mo e manava‘ofá. Ko hono pukepuke ia ‘o
kinautolu ‘oku fokoutua pe faingata‘a‘ia ‘i hotau ongo nima ‘ofá ke tokoni
ke nau fehangahangai mo ‘enau mamahí.

Na‘e fepaki ‘a Luana (kuo liliu e hingoá) mo ha faingata‘a fakalaumālié
mo ‘ene ngaahi tu‘unga mo‘ui peá ne manatu ki he‘ene a‘usia mo e ni‘ihī
kehe na‘a nau fakafiemālié‘i iá: “Na‘e ‘ikai ke nau tokanga ki hoku tu‘unga
lolotongá ka nau vakai atu ki he me‘a te u malavá, ‘a e malava ke u hoko
ko ha tokotaha lelei ange, poto ange, mo anga‘ofa angé. ‘I he‘eku sio atu
kiate au kimu‘á, ‘oku ou fa‘a manini‘ia pea mā he taimi ‘e ni‘ihī koe‘uhí ko
‘eku ta‘e‘iló—ko ha ongo‘i mā koe‘uhí ko ‘eku ngaahi tō‘onga maumafono
mo fai angahalá. Ka ‘oku muimui mai ma‘u pē ‘i he mamahí ‘o e ongo‘i
maá‘a e lolo faifakamo‘u ‘o e ‘alo‘ofá, fakamolemolé, mo e ‘ofá. ‘I he‘eku

vakai atu ki he kakai na‘a mau
feohí, mo ‘enau vahevahe mai
e ngaahi me‘a ko iá, ‘oku mole
atu ‘a e mamahí. Pea ‘oku ou
sio na‘a nau tokoni ke faka-
mo‘ui au. Mahalo ‘oku tonu
ange ke pehē na‘a nau fa‘u ha
‘atakai malu mo‘oku—mahalo
na ko ha kofukofu ‘o e ‘alo-
‘ofá—‘a ia ne ‘i loto ai ‘a e Faka-
mo‘u, ‘a e ‘Eiki Faifakamo‘u,

“Na‘a nau fa‘u ha ‘atakai
malu mo‘oku ke ngāue
mai e Fakamo‘u, ‘a e ‘Eiki
Faifakamo‘u, kiate au.”

ke lava ‘o ngāue mai kiate au. ‘O liliu au. Pea liliu hoku lotó.”

Ko ha konga mahu‘inga ia ‘o hono fakafiemālié‘i e kau mahakí ko hono
fakatafoki kinautolu ki he ‘Eiki Faifakamo‘u. Na‘e pehē ‘e Sapulina mei
‘Iutaá “‘Oku ‘ikai ha toe faifakamo‘u lelei ange ka ko ha taha ‘okú ne
tokoni‘i koe ke ke fēkumi pe foki ki he ‘Otuá. Mahalo na ko hano faka-
manatu atu pē ‘o ha me‘a kuó ke ‘osi ‘ilo—ko e feinga ke to‘a ange ‘i he
me‘a ‘oku fie ma‘ú, fālute toko taha e me‘a kotoa pē, pea ‘ikai falala mo‘oni
ki he ‘Otuá.”

‘Oku fie ma‘u ke ongo‘ingofua e Laumālié kae lava ke fakafiemālie‘i e kau mahakí mo tokoni ke nau vakai ki he ngaahi lelei. Na‘e ‘ikai ke u mohe lelei ‘i ha ngaahi māhina lahi ‘i ha taimi ‘e taha he‘eku mo‘u, ‘o faka‘avalisi ki ha houa pē ‘e ua pe tolu ne ma‘u ai ‘eku mohé. Na‘a ku faingata‘ia lahi ‘i he hoha‘á mo e ongosiá; peá u ‘a‘ahi ki ha kau toketā lahi kae ‘ikai ha ‘utu ‘e hakea. Ne faifai pea ‘ave au ‘e ha kaungāme‘a ki ha toketā ‘o e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní ‘a ia na‘á ne ‘omi e faito‘o totonú. Ka na‘e faka‘ohovale e me‘a hoko na‘á ne lea mai ‘akí: “E Meleli, ko e me‘a mahu‘inga taha ‘oku fie ma‘u ke ke fai ko hono ‘ohake ho‘o hoha‘á ki he ‘Otuá.” Na‘á ne poupou‘i au ke u fakalaulauloto ki he “Ko e Kalaisi Mo‘u: Ko e Fakamo‘oni ‘a e Kau ‘Apostoló,” he ‘aho takitaha ‘i ha ki‘i taimi nounou.

Kuó u ‘osi feinga ‘i ha ngaahi taimi ‘e ni‘ihi ke fai e fakalaulaulotó mo e ‘ikai ha ola lelei, ka na‘á ku fie ma‘u vivili e faifakamo‘u. ‘I he ‘aho hono hokó, na‘á ku fakalaulauloto fakalongolongo ki he ngaahi lea ongo mo‘oni ko ení, “‘Oku mau fakahoko atu ‘emau fakamo‘oni ki he mo‘oni ‘o ‘Ene mo‘ui ta‘e mafakatatauá pea mo e haohaoa ‘o ‘Ene feilaulau fakalelei ma‘ongo‘ongá.”² Ne ‘i ai ha fiefia lahi ‘iate au ‘i he kamata ke u fakalaulauloto ki he fakamo‘oni ‘a hotau Faifakamo‘ui ma‘ongo‘ongá mo ‘ilo‘i kuó u ma‘u e fakafiemālié mo e melino ‘i hoku lotó.

Tokangá

‘I he‘etau ako e folofolá ke muimui kia Sisū ‘i He‘ene ngāue faifakamo‘u, ‘oku tau lau ki hono toutou fakahoko ‘e Sisū ha me‘a ‘e taha: na‘á Ne tokanga kiate kinautolu ne nau ‘iate Iá.

Na‘e ‘afio‘i ‘e Kalaisi e kakaí. Na‘á ne fefolofolai mo e fefine Samēliá neongo e ngaahi fakataputapu ‘i he anga fakafonuá. Na‘e tuku Hano taimi ke tāpuaki‘i e fānaú. Na‘á Ne taumafa mo e kau tānaki tukuhaú mo e fai angahalá pea ngāue fakaetauhi ki he kau kiliá mo e li‘ekiná. Na‘e tuku ‘Ene tokangá ki he taha kotoa.

‘I he‘etau fekumi ko e kau muimui ‘o Kalaisi ke ako ‘Ene ngāue faifakamo‘u, ‘oku tau kamata ke sio ki he kakaí ‘aki e fofonga ‘o Kalaisí. ‘E lava ke tuku ha taimi ke tau lea mālō e lelei, ke malimali, pe fehu‘i pe na‘e fēfē honau ‘ahó. Mahalo he ‘ikai ke tau ‘ilo ‘a e lolo faifakamo‘u ‘oku ‘oatu ‘e he‘etau ngaahi ngāuē kiate kinautolu ‘oku ta‘elata, loto-mafasia, fokoutua, vaivai, pe mamahi, ‘i he‘etau feohí. Kae na‘a mo e fanga ki‘i tō‘onga iiki ‘o e ‘ofá ‘oku ‘i ai ha ivi takiekina mālohi.

‘I he‘etau fakahoko e ngaahi ngāue ‘a Kalaisí mo kau atu ki hono faifakamo‘u ‘o e ni‘ihi kehé, ‘e tafe atu ha ngaahi tāpuaki lahi. Hangē ko e folofola ‘a Kalaisí, “Ko e me‘a ‘i ho‘omou fai ia ki ha taha ‘oku kihī‘i si‘i hifo ‘i hoku kāingá ni, ko ho‘omou fai ia kiate aú” (Mātiu 25:40). Te tau lava ‘o foaki ‘etau ngaahi ngāue ikí kiate Ia kuó Ne fakamo‘ui kitautolu kotoá, kiate Ia kuó Ne ‘aofia kitautolu ‘i Hono to‘ukupu ‘ofá ‘o lahi ange ‘i he me‘a ‘oku tau ‘iló, kiate Ia kuó Ne foaki mai e lolo faifakamo‘u ‘o ‘Ene Fakaleleí, ke tokoni ki hono faifakamo‘ui hotau ngaahi tokouá. Ko e ngāue mo‘oni ‘eni ‘o e faifakamo‘u. ■

‘Oku nofo ‘a e tokotaha na‘á ne fa‘ú ‘i ‘Iutā, USA.

NGAAHI FAKAMATALÁ

1. Vakai, “Eiki, Te u Muimui Atu,” *Himi*, fika 127.

2. “Ko e Kalaisi Mo‘u: Ko e Fakamo‘oni ‘a e Kau ‘Apostoló,” *Liahona*, Mē 2017, takafi mu‘a ‘i lotó.

Matala'i akaú mo e Malu Fakapa'angá

Fai 'e Mechel Wall

Kuo fakatupulaki 'e he 'Eikí hoku tu'ungá, faka-lahi e me'a 'oku ou malavá, mo ngaohi au ke hoko 'o lahi ange 'i ha me'a ne u mei fai pē 'iate au.

Na'a ku hoha'a ma'u pē ki he 'ikai ke u 'osi mei he 'univēsití. Na'a ku 'ilo ka hoko ha me'a ki hoku husepānití, na'e 'ikai ke u mateuteu fakapa'anga ke tokonaki ma'a homau fāmilí.

Pea hoko mai e me'a ta'e'amanekiná. Na'a ku ma'u ha telefoni faka'ohovale mo fakaloloma mo'oni.

"Tā ki he 911!" ko e kaila mai ia hoku husepāniti faingata'a'iá. "Oku tata'o au 'e he palaú!"

Na'a ku telefoni 'o kole tokoni pea tuai e kemo 'eku a'u ki he feitu'u na'a ne palaú, 'o fakalaka atu 'i ha 'ū me'a-lele tokoni fakavavevave lahi 'i he hala makamaka ki homa 'api 'utá 'i Pea Lisi, Ākenisá, USA. Na'e kei mo'ui pē 'a Peili, ka na'e tata'o ia 'e he misini 'o ha palau na'e fo'ohifo.

Ne faka'aonga'i 'e he kau tokoni fakavavevavé ha 'ū me'angāue fakahaofí fakamisini ke hiki e palaú pea fusí mai mo Peili. Ne lolotisolo 'atā hono ongo va'é, pea hangē kuo mafesifesi 'i ha ngaahi feitu'u lahi. Na'e leleaki'i ia ki ha senitā fakatu'utāmaki, 'o tuku ai hano tāpuaki lakanga fakataula'eiki kimu'a pea faka'ata hono ongo va'é.

Na'a mau 'ohovale 'i he 'ikai mafesi-fesi hano hui 'e taha, ka na'e tutu 'e he lolotisoló 'o vela lahi 'aupito e konga kimui 'o e âlanga 'e taha 'o Peilí. Na'e

hoko hono tata'o 'o lavea ko ení, ke maumau ai hono ongo kofuuá koe'uhí ko e kemikalé. Na'e tu'u 'ene mo'ú 'i ha tu'unga fakatu'utāmaki.

Hili ha nofo 'a Peili 'i ha 'aho fakamahi 'e nima he falemahakí, ne faifai pea holo hifo e tu'unga kona 'i hono totó. Ne hoko mai ai ha ngaahi māhina 'o e ha'i lavea, fakalelei'i 'o e kilí, ngaahi tafa, mo e nofo 'i ha loki fakamānava kasa. Hili pē 'ene ongo'i saí, ne hoko atu e ngāue fefakatau'aki 'a Peilí mei 'api.

"Oku 'Ikai Fie Fakangāue'i Au 'e ha Taha"

Ko ha a'usia liliu mo'ui mo'oni eni. Hili 'eku fa'a fakakaukau 'i he ngaahi ta'u ka hokó pe ko e hā teu fai ka mole 'a Peilí, na'a ku ngāue tokoni ta'etotongi, 'alu ki ha ngaahi ako, mo tohi kole ngāue ki ha ngaahi ngāue'anga fakataimi lahi. Ka na'e 'ikai ha'aku ngaahi taukei fakaengāue, pea 'ikai fie fakangāue'i au 'e ha taha.

'Oku mau nofo 'i ha faama, mo ha konga kelekele ki ha fanga monumanu 'e ni'ihí, ko ia ai na'e kamata ke u fakatololo ki he ngāue ma'u'anga mo'ui 'i he fāmá. 'I ha 'aho 'e taha, na'e ha'u kiate au ha fakakaukau: matala'i'akau. Hili ha'aku fekumi ki hono faama'i e matala'i'akau, na'a ku fakakaukau ke u 'ahi'ahi fakahoko ia. Na'a ku 'alu ki ha konifelenisi ma'a e kau tō matala'i'akau pea teuteu'i e konga kelekelé ki he tō 'akau. Pea 'i Nōvema 'o e 2016, na'a ku kau atu ki ha kalasi Mo'ui Fakafalala Pē Kiate Kita 'i he founga ke kamata'i mo fakatupulaki ha'aku pisinisi.

Ko Homau Falekoloa Matala'i'akau

Ko e me'a tonu pē na'a ku fie ma'ú 'a e kalasi uike 'e 12. Na'e 'i ai ha'aku palani pisinisi mo ha ngaahi fakakaukau lahi, ka na'e 'ikai ke u poto hono fokotu'utu'ú. Ne u ma'u ha ngaahi fakakaukau 'i he kalasí ne te'eki ke u fakakaukau ki ai kimu'a. Na'a ku fakahoko kinautolu kotoa. Hili 'eku ngāue 'i he 'uluaki ta'u ko iá ke fakatupulaki mo fakatau e matala'i'akau, ne faka'aonga'i leva e ngaahi fokotu'u mo e tefito'i mo'oni na'a ku ako 'i he kalasí:

- Na'a ku ma'u ha ki'i kautaha nō ne si'isi'i pē e totongi tupú.
- Na'a ku fakalahi 'eku māketí ke kau ai e māketi 'a e kau fāmá mo e ngaahi falekoloa fakatau matala'i'akau.
- Ne totongi hano fakahoko ha me'a 'i he'emau fāmá ko ha konga ia 'o 'eku ngāue totongí.

'I he konga kimui 'o e 2017, hili ia ha ta'u 'e taha 'o e tō matala'i'akau, na'a ku fakatokanga'i na'e mole lahi hoku taimí hono fakatau atu ki he 'ū falekoloa matala'i'akau. "Fēfē kapau te u fokotu'u pē haku falekoloa matala'i'akau?" Ko 'eku fifilí ia. Ne 'ikai toe lele e falekoloa matala'i'akau homau feitu'ú, pea na'e matamatakovi 'aupito ki he vakaí. Ko ia ai, na'a ma fakatau ia mo hoku huse-pānití, fakalelei'i, pea fokotu'u ha ki'i falekoloa matala'i'akau na'e toe fakatau atu ai ha ngaahi tā valivali mo e ngāue fakamea'a fakalotofonua. 'Ikai ngata aí, na'a ku fokotu'u foki ha pisinisi teuteu

fale 'aki e matala'i'akau mo hono haea e matala'i'akau.

'Oku fakatau atu 'eku matala'i'akau 'i homau falekoloá, 'ū fale koffí, fale valá, mo e mala'e vakapuna fakaloto-fonuá. 'Oku ou utu 'i he 'aho kotoa pē e me'a 'oku ou fie ma'ú.

'Oku Tokanga Mai e 'Eikí

'Oku 'i ai 'eku fakamo'oni 'oku tokanga mai e 'Eikí ki he'eku pisinisi. Kuó Ne tokoni'i au ke u fokotu'u e malu fakapā'angá ma'aku mo e ngaahi ngāue fakataimi ki ha kakai fefine 'oku nau fie ngāue 'i ha ngaahi houa ngāue feliliuaki pea mo ha fānau ako 'oku nau kei feinga 'i he akó. 'Oku pule homa 'ofefiné 'i he faama matala'i'akau, pea fakahoko 'e homa ongo foha 'e toko ua e ngāue lahi taha 'i he fāmá, 'o kau au hono langa ha fale ki he tō 'akau. 'Oku tokoni 'a Peili 'i he efiafí mo e faka'osinga 'o e uiké, ki hono hiki e 'ū me'a mamafá.

'Oku mau ngāue fakataha mo fepou-pou'aki. Ko ha tāpuaki ia ki he taha kotoa 'oku kau aí. 'Oku ou femo'uekina ka 'oku kei 'i ai pē hoku taimí ki he fāmilí, ngaahi fatongia faka-Siasí, ngāue fakaetauhí, mo e ngāue tokoní.

'I he'eku kamata ngāue mei hono tō 'o ha tengá'i 'akau 'o a'u ki hono 'oatu ia ko ha matala'i'akau ki he taha 'okú ne fakataú, 'okú ne 'omi ha ongo'i lavame'a mo'oni kiate au. 'Oku 'ikai ha'aku vei-veiua kuo fakalahi 'e he 'Eikí e me'a 'oku ou malavá mo ngaohi au ke hoko 'o lahi ange 'i he me'a ne u mei fai pē 'iate aú. ■
'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'ú 'i 'Akensis, USA.

Mā'ata mo Mele

Fai 'e Camille Fronk Olson

Palōfesa Mālōlō ki he Ngaahi Fofolola 'o e Kuonga Muá, 'Universiti Pilikihami 'longi

'Oku mahu'inga ke tau tali mo muimui kia Kalaisi 'aki e kotoa 'o hotau lotó mo e 'atamaí, neongo pe ko e hā e founiga 'oku tau fili ke tokoni ai.

Ha kuonga ne lahi ai e puputuú 'i Selusalema pe ko hai 'a e Fakamoúi, na'e ako'i ai 'e Sisū, "Ko ia ia 'e fai ki hono finangaló, te ne 'ilo 'a e [tokā-teliné]" (Sione 7:17). Kapau 'oku tau fie ma'u ke fakalaka atu 'i hono ako 'ata'atā pē e tokāteliné pea 'ilo ko hai 'a Sisū Kalaisi mo hoko ko 'Ene ākonga, kuo pau ke tau ngāue'i 'etau tuí. 'Oku fakahaa'i mai 'e he talanoa 'o Mā'ata mo Melé 'oku lahi ha ngaahi founiga ke tau tokoni ai ki he Fakamoúi 'i he'etau mo'uú.

Hili pē ha taimi si'i mei he malanga ko 'ení, na'e hā'ele atu 'a Sisū mo ha ni'ihí 'o 'Ene kau ākongá ki he 'api 'o Mā'atá 'i Pétani ke ako'i e ongoongo-leleí. Na'e to'o 'e Mā'ata e fatongia tefito ko 'ene hoko ko ha taha talitali kakai leleí, mahalo 'o ne foaki ha me'akai mo ha nofo'anga ki he'ene kau fakaafé, lolo-tonga ia e nofo hono tokoua ko Melé, 'i he ve'e va'e 'o Sisuú 'o fanongo ki He'ene folofolá. (Vakai, Luke 10:38–42.) 'Oku ako'i mai 'e he founiga kehekehe 'o e tauhi 'a e ongo tautehiná ki he 'Eikí ke tau faka'apa'apa mo fakalangilangi'i 'a kinautolu 'oku nau fakahaa'i 'enau tu'unga fakaākongá 'i ha ngaahi founiga kehekehé. 'Oku 'omi foki 'e he ngaahi akonaki 'a Sisū 'i he talanoa ko ení,

'ene fakakaukau 'oku tau'atāina e kakai fefiné ke fili pe 'e founiga fēfē 'enau tokoni mo fakahaa'i honau tu'unga fakaākongá, 'o hangē pē ko e fili 'a e kakai tangatá.

Ngāue Tokoni 'o Fakafou 'i he Foaki

Kimu'a si'i pē pea fakafe'iloaki 'e Luke 'a Mā'ata mo Melé, na'a ne lekooti e talanoa fakatātā 'o e Samēlia Leleí. Na'e ako'i kitautolu 'e he Fakamoúi 'i he talanoa ko 'ení, ke tau 'ofa ki he ni'ihí kehé, hangē ko hono fafanga, foaki ha nofo'anga, mo tokanga'i ha taha pē 'oku faingata'a'ia (vakai, Luke 10:30–37). Ka 'oku fakahaa'i mai 'e he ngaahi feinga 'a Mā'ata ke "tauhi lahi" (Luke 10:40) 'a 'ene tali e faka'uhinga 'o e tefito'i mo'oni ko ení 'aki 'ene ngāue'i 'ene tuí.

Na'e fakamoleki 'e Sisū 'Ene mo'úi 'i he ngāue tokoni 'o fakahaa'i ko ia 'oku lahi tahá, 'okú ne tokoni ki he ni'ihí kehé (vakai, Mātiu 20:26–28; Luke 22:26–27). Na'e tali ia 'e Mā'ata 'aki 'ene holi ke tokoni kiate Iá. 'Oku fakahaa'i mai 'e he talanoa 'o Mā'ata mo Melé ha ongo fafine 'e toko ua 'okú na fakafō-tunga e tui mo'oní mo e tu'unga fakaākongá 'o fakafou 'i he ngāue tokoni

mo e akó. Hangē ko hono fakahaa'i 'e Mā'ata 'ene 'ofa kia Kalaisí 'i he ngāue tokoni, te tau lava 'o ngāue tokoni kiate kinautolu 'oku tau feohí 'o fakatefito 'i he'etau 'ofa ki hotau Fakamoúi pea mo 'etau loto-fiemālie ke ako mo muimui ki He'ene ongoongoleí.

I he'etau tokoni, 'oku fie ma'u ke tau manatu 'i 'oku 'i ai ha ngaahi founiga kehe ke tokoni ai pea 'oku 'ikai totonu ke tau fakamaau 'i kinautolu 'oku nau kau atu ki aí. 'I he "femo'uekiná" 'a Mā'atá (Luke 10:40), na'e 'omi 'e he'ene tō'ongá e fakakikihí pea hangē ka ne to'o e laumālie lelei 'o e 'a'hi 'a e Fakamoúi.

Neongo na'a ne talitali kakai lelei mo fua fatongia, ka na'e lahi e ngaahi me'a na'a ne hoha'a ki aí pea lomekina 'e he'ene femo'uekiná. Na'a ne läunga kia Sisū, "Eiki, 'oku 'ikai te ke tokanga kuo li'aki au 'e hoku tokouá ke u ngāue toko taha pē? Ko ia ke ke fekau ia ke tokoni [kiate] au" (Luke 10:40). 'Oku fokotu'u mai 'e he'ene läungá 'ene fakakaukau ko ia toko taha pē na'a ne ngāue tokoni. Na'e 'ikai lava ke ne toe vakai atu ki ha ngaahi founiga tokoni kehe na'e fai 'e ha ni'ihí kehe 'i he taimi tatau pē, 'o kau ai 'a Mele mo e Fakamoúi Tonu. Na'e fakafōtunga 'e Mā'ata 'a e tefito'i mo'oni

‘o e foaki ‘aki ha ‘ulungaanga na‘e ‘ikai nofo‘ia ‘e he Laumālié. ‘I he‘etau mo‘uí he ‘ahó ni, te tau lava foki ‘o fakafō-tunga ‘etau ‘ofa ki he ni‘ihi kehé ‘aki ‘etau ngāuē *mo* hotau ‘ulungāngá.

Ngāue Tokoni ‘o Fakafou ‘i hono Ma‘u Maí

Na‘e tali ‘e Sisū e ngaahi ngāue tokoni ‘a Mā‘atá pea mo ‘ene iku ai ‘o loto-‘itá, ‘aki ha le‘o ‘o e fakatokangá: “Mā‘ata, Mā‘ata, ‘okú ke femo‘uekina mo fetokanga‘aki ‘i he ngaahi me‘a lahi” (Luke 10:41). Na‘e ‘ikai ‘uhinga e ngaahi lea ‘a e Fakamo‘uí ke fakasi‘ia ‘a e founга ne fili ‘e Mā‘ata ke fakahaa‘i ‘ene talitali kakaí, ka ke faka‘apa‘apa‘i ‘a e totonu ‘a Mele ke ngāue tokoni ‘o fakafou ‘i he‘ene fakafanongó mo e akó. ‘Oku fakahaa‘i mai ‘e he tō‘onga ‘a Melé ‘a e me‘a ‘oku mahu‘inga kiate

kinautolu kotoa pē ‘oku holi ke muimui kiate Ia neongo pe ko e hā ‘enau founga ngāue tokoní.

Na‘e faka‘atā ‘e Mele e Fakamo‘uí ke Ne tokoni‘ia ‘aki hono ma‘u ‘o ‘Ene leá. ‘Oku fakafōtunga mai ‘e he‘ene sipingá ‘a e founga te tau lava ai ‘o fakahaa‘i e ‘ofa ki he Fakamo‘uí ‘aki e tangutu ‘i Hono to‘ukupu kelekelé ke ako mo tupulaki ‘i he Laumālié.

Ko e Me‘a Pē Taha ‘Oku ‘Aongá

Ko e tali ki he palopalema ‘a Mā‘atá ko hono ‘ilo‘i ko e ‘me‘a pē taha ‘oku ‘aongá” (Luke 10:42). ‘Oku fokotu‘u mai hení e mālohi fakafo ‘o e fakafai-nogofuá, ka ‘e lava ke ‘uhinga kehekehe ‘a e faingofuá kiate kitautolu takitaha. Ko e tu‘unga ““aongá” ‘oku ‘ikai ma‘u ia ‘i he me‘a ‘oku hā ki tu‘á ka ko ‘etau taumu‘á. Neongo pe ko e hā e founga

Te tau lava ‘o faka‘aonga‘i e sipingá ‘a Mā‘ata mo Melé ‘i he‘etau mo‘uí pea kolea e fakahinohino ‘a e Laumālié ke tau tokoni ‘i he founga lelei tahá.

‘oku tau fili ke ngāue tokoni aí, ko e me‘a ‘oku mahu‘ingá ko hono tali mo muimui kia Kalaisi ‘aki e kotoa hotau lotó mo e ‘atamaí.

Mahalo na ko e lelei tahá ko ha ““ulungaanga faka-Mā‘ata” ‘i ha taimi ‘e ni‘ihi, pea taimi ‘e ni‘ihi ‘oku fokotu‘u mai ha ““ulungaanga faka-Mele” —pe na‘a ‘ikai fe‘unga ha taha ia ‘o e ongo me‘á ni. Te tau lava ‘o faka‘aonga‘i e sipingá ‘a Mā‘ata mo Melé ‘i he‘etau mo‘uí pea kolea e fakahinohino ‘a e Laumālié ke tau tokoni ‘i he founga lelei tahá.

Tau vakavakai‘i mu‘a hotau ‘ulungāngá lolotonga ‘etau tokoni ‘i he founga ‘oku tau filí, pea manatu‘i ko ‘etau tukupā ke miumui kiate Iá ‘a e me‘a mahu‘inga tahá. ‘Ofa ke ma‘u ma‘u pē kitautolu ‘i he ve‘e to‘ukupu kelekele ‘o e Fakamo‘uí. ■

Fai 'e Pīsope Dean
M. Davies

Tokoni 'Uluaki 'i he
Kau Pīsopeliki Pulé

Tu'unga Fakaākonga 'oku Tataki Fakalangí

Kapau te ke fekumi ke hoko ko ha ākonga mo'oni 'o hotau Fakamo'ui 'ofeiná,
'e tataki ho ngaahi halá 'e he 'Eiki ko e 'Otua 'o e langí.

Oku ou fie lea ki ha fehu'i 'e ua na'á ku fie ma'u ha tali ki ai he'eku kei si'i.
Uluakí, kapau te ke fakatapui ho'o mo'uí ki he ngāue 'a e 'Otuá, te Ne tataki nai ho halá mo faka'aonga'i koe ki He'ene ngaahi taumu'a angatonú? Uá, kapau te ke fili ke muimui ki he Fakamo'uí mo fononga 'i he hala 'o e tu'unga fakaākongá, 'e tokanga'i, tataki, tāpuekina, mo fakafonu nai 'aki koe ha laumālie 'o e fiefia mo e mahutafea 'i He'ene faka'aonga'i koe ki He'ene ngaahi taumu'a?

Si'oku ngaahi tokoua mo e tuofāfine 'ofeina, kapau te ke loto 'aki e tokoni ki he Fakamo'uí mo feinga ke laka atu 'i he tui mo e 'ofa 'i he hala kuó Ne fekaú, 'oku ou 'ilo 'e faka'aonga'i koe 'e he 'Eikí 'i ha ngaahi founga 'oku 'ikai te ke lava 'o mafakakaukaua he taimí ni.

Te ke pehē, "Ka 'oku 'ikai ko ha taha makehe au. Ko ha taha angamaheni pē au 'i he tafa'aki kotoa pē. 'Oku 'ikai ke u fu'u 'atamai lelei, pōto'i lea, teunga lelei, pea na'a mo e 'ulu-nгаanga lelei. 'E anga fēfē hano faka'aonga'i au 'e he 'Otuá?"

Talu mei he kamata'anga 'o taimí, mo e faka'aonga'i 'e he Tamai Hēvaní 'a kinautolu 'oku angamahení mo faka'aonga'i kinautolu ki He'ene ngaahi taumu'a. Na'e faitohi mai 'a e 'Apostetolo ko Paulá kiate kimoutolu he 'ahó ni, 'o hangē ko ia na'á ne fai ki he kau Kolinitō 'o e kuonga mu'a:

"Kuo fili 'e he 'Otuá 'a e ngaahi me'avale 'o e māmaní ke fakamaa'i 'a e potó; pea kuo fili 'e he 'Otuá 'a e ngaahi me'a vaivai 'o e māmaní ke fakamaa'i 'a e mālohi;

"Mo e kau lāuvale 'o e māmaní, mo e me'a kuo manukí,

kuo fili 'e he 'Otuá, pea mo e ngaahi me'a kuo 'ikaí, ke ne faka'osi 'aki 'a e ngaahi me'a 'oku 'i aí:

"Ke 'oua na'a vikiviki ha toko taha 'i hono 'ao" (1 Kolinitō 1:27-29).

'I he hokosia e taimi ke fakafoki mai ai 'e he Fakamo'uí Hono Siasí ki he māmaní, 'okú ke pehē ko e hā na'á Ne fili ai ha ki'i tamasi'i loto-fakatōkilalo ne 'ikai fu'u fēfē 'ene akó?

'Okú ke pehē ko e hā na'e fekau ai 'e he 'Otuá 'a Kitione ko ha tangata faama, ke ne fekau atu e kau taú ke nau foki ki 'api kae 'oua kuo toe pē ha kau tangata 'e 300 ke fehangahangai mo ha fili ta'efa'alaua? (vakai, Kau Fakamaau 7:1-25).

'Okú ke pehē nai ko e hā na'e fili ai 'e he Fakamo'uí ha tangata toutai ke hoko ko 'Ene 'Apostetolo pulé mo tataki e Siasí hili 'Ene pekiá? (vakai, Mātiu 16:18).

Uluakí, he " 'oku 'ikai mamata 'a [e 'Eikí] 'o hangē ko e mamata 'a e tangatá; he 'oku sio 'a e tangatá ki he anga 'oku hā 'i tu'á, ka 'oku 'afio'i 'e [he 'Eikí] 'a e lotó" (1 Samuela 16:7).

Uá, koe'uhí he 'oku malava 'a e 'Otuá 'o ngaohi ha fakatupu laulōtaha 'aki e kelekele 'umea mā'ulalo tahá. Ko e mo'oni, "ka kuo kau 'a e 'Otuá [mo kitautolu], pea ko hai 'e angatu'u kiate kitautolu?" (Loma 8:31).

Tolú, 'oku fili 'e he 'Otuá e me'a vaivaí koe'uhí ke 'oua na'a polepole ha taha 'o pehē, "Na'á ku malava 'eni 'iate au pē."

'I hono 'ave 'e Pita, ko ha tangata toutai loto-fakatōkilalo, ha ki'i kulupu tokosi'i 'o e kau tuí peá ne tauhi kinautolu ke hoko ko ha Siasi mālohi, na'e hiki hake e le'o 'o e kakaí 'o fakamālō'ia e 'Otuá.

‘I he mālohi ha kongakau ‘e toko 300 ‘i ha kau tau ‘e toko lauiafē, ‘oku fakafeta‘i e kakaí ki he ‘Otuá.

‘I hono tukuange ‘e ha ki‘i tamasi‘i mei he kau‘afonuá e palaú peá ne liliu e fakamatala liliu mo‘ui mo fakalaumālie taha talu mei he Tohi Tapú, ‘oku fakalāngilangi‘i ‘e he kakaí e mālohi ‘o e ‘Otuá kae ‘ikai ko e poto ‘o e tangatá.

‘Oku ‘ikai fie ma‘u ‘e he Tamai Hēvaní ke ke mālohi, poto, mo pōto‘i lea. ‘Okú ne finangalo ke ofe‘i ho lotó kiate Ia mo ke fekumi ke fakalāngilangi‘i Ia ‘aki e tauhi kiate Ia mo e alanima atu ‘i he manava‘ofa kiate kinautolu ‘oku mou feohí.

Ngaahi Ue‘i ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oni

Ko e me‘a hono ua ‘oku ou fie ma‘u ke fakamahino kiate koé, kapau te ke muimui ki he ‘Otuá ‘i he mo‘oni mo e mālohi, te Ne tāpuaki‘i koe ‘i ha ngaahi founiga he ‘ikai lava ke mahino kiate koe.

‘I he 2006, na‘e fakapapau‘i ‘e Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli (1910–2008) mo e Kau Palesitenisi ‘Uluakí ‘oku totonus ke ‘i ai ha temipale ‘i Seni Salavatoa, ‘Eli Salavatoa. Na‘a mau ‘a‘ahi ki ha ngaahi konga ‘api, ‘o kau ai ha poloka kakato ‘o e koló ne tu‘u ‘i he lotolotonga ‘o e feitu‘u na‘e femo‘uekina taha mo fuoloa angé. Na‘e ‘ikai ongo totonus ha feitu‘u ‘i he‘e mau fononga mei he konga ‘api ki he konga ‘apí.

Ne faifai pea mau fakalaka atu ‘i ha feitu‘u langalanga fo‘ou ‘i he tafa‘aki fakahihifo ‘o e koló. Na‘á ku ongo‘i ha me‘a ‘i he feitu‘u ko iá peá u lue takai ‘i ha ngaahi poloka lahi. Ne mau tokanga ki ha konga ‘api ne takatakai‘i ‘e ha holisi sima.

Na‘á ku fetu‘utaki ki he tokotaha ma‘u tofí‘a pea ‘ilo ai ‘oku ‘ikai ‘atā e konga ‘apí, ko ia na‘á ku foki ki ‘api.

Ka kuo lea e palōfitá ‘e langa ha temipale ‘i Seni Salavatoa, ko ia ai na‘á ku toe foki ‘o vakai‘i ha ngaahi konga ‘api kehe. Ne toe tataki pē ‘eku tokangá ki he konga ‘api holisi simá, peá u toe fetu‘utaki pē ki ai. Na‘a nau toe fakahoko mai ‘oku ‘ikai ‘atā e konga ‘apí.

Na‘á ku foki ki ‘api ka na‘e ‘ikai lava ke u tukuange e ongo ko e feitu‘u eni na‘e fie ma‘u ke tu‘u ai e temipalé. Na‘á ku fetu‘utaki ki he fāmilí mo ‘eke ange pe ‘e ‘ikai lava nai ke nau fakataha pē ā mo au. Na‘a nau loto lelei ki ai. Na‘á ku toe fononga leva ki Seni Salavatoa, fakataha mo Lōpeti Fōkesi, ko ha kaungāme‘a mo e tokotaha ngāue ‘i he va‘a fakatau ‘api ‘a e Siasí. Na‘á ma tū‘ulutui ‘o lotu ‘i hoku lokí he pongipongi ko iá kimu‘a pea kamata e ‘ahó mo kolea e tokoni ‘a e ‘Eikí.

‘I he‘ema faka‘uli atu he matapā ‘o e ‘aá ki he ‘apí, ne hangē ha‘ate hū atu ki ha ngoue toputapú. Ne ‘i ai ha ‘ulu‘akau mo e ngaahi matala‘i‘akau, pea ne hangē ne ngata pē e longoa‘á ‘i he matapā ‘o e ‘aá. Na‘e tatali mai ‘a Misa Mikaele Tueniasi, mo hono tokouá, pea mo ha ongo foha ‘e toko ua ‘o Mikaele kiate kimaua. Na‘a nau fakafe‘iloaki mai pea fakafe‘ao atu kimaua ki honau ‘api tukufakaholo fakafāmilí—‘a ia na‘e lahi pea ‘atā.

Na‘á ma fakahoko ange na‘á ma ‘i ai ko ha fatongia kuo vahé mai ‘e he palesiteni ‘o e Siasí pea na‘á ne fie ma‘u ke tāpuekina e fonuá mo e kāingalotu ‘o e Siasí ‘aki hono langa ha temipale ai. Na‘á ku faka‘ali‘ali ange ha ‘ū tā ‘o

ha ngaahi tempiale kehe. Na‘á ku talaange na‘á ma ongo‘i ko honau konga ‘api, ‘a honau ‘api fakafāmilí, ‘a e feitu‘u totonú.

Na‘e ‘ikai faka‘ohovale ‘a e ‘ikai ke nau tali e kolé, ka na‘e pau ke ma fai e feingá. Pea hili mei ai ha meimeī houa ‘e taha ‘e ma feinga ‘i he founiga kotoa pē ‘e lavá, hangē ko hano fakatau ‘osi, ko ha fakafetongi konga ‘api, pea mo ha fa‘ahinga me‘a pē na‘á ma fakakaukau ki ai. Ka na‘a nau tu‘u ma‘u ‘i he‘enau fakakaukaú pea ne nau tali ‘ikai ki he‘ema fokotu‘u kotoa pē.

Kuó ma fakahoko e me‘a kotoa pē te ma lavá. Ne ma teu-teu. Ne ma fakahoko e lelei taha na‘á ma ‘ilo‘i ke fái. Ka na‘e ‘ikai pē fe‘unga ia.

Na‘e fakafonu hoku lotó ‘i ha lotu fakamātoato: “Tamai, kātaki ‘o tokoni mai ke ma ‘ilo e me‘a ke lea ‘aki pe fái.”

Ne faifai pea ngali ko ‘ema fonongá ko e koto kula noa. Ne hangē he ‘ikai ha me‘a te ne liliu ‘enau fakakaukaú. Ka ‘i he ‘amanaki ke ma mavahé, ne hoko ha me‘a. Na‘e taumalingi mai e Laumālié ‘o e ‘Eikí ki he lokí. Na‘e ongo‘i ngofua ia. Na‘e ongo‘i ia ‘e he taha kotoa ‘i he lokí. Ko e taha ia ‘o e ngaahi a‘usia fakalaumālie mālohi taha kuo faifai peá u ongo‘i.

Ne kamata ke tangi ‘a Mikaele Teuniasi, ‘a ia ne ‘ikai ko ha mēmipa ‘o e Siasí. Na‘e tafoki ‘a Misa Teuniasi ki hono tokouá ‘o pehē ange, “Kapau he ‘ikai ke tau lava ‘o fakatau hotau ‘api fakafāmilí, he ‘ikai lava nai ke tau fakatau e konga ‘api lelei taha ‘oku tau ma‘u ‘i he tafa‘aki hala ‘oku hanga maí?”

Na‘e tali lelei ia ‘e hono tokouá. Na‘a mau talanoa leva fekau‘aki mo honau konga ‘api ‘e tahá. Na‘a nau ma‘u ha kelekele ‘eka ‘e laungeau ‘o hanga mai ki honau ‘apí mei he tafa‘aki ‘e taha ‘o e hala lahí, pea ko e lotolotonga ‘o e konga ‘apí ‘oku ki‘i ma‘olunga hake ‘a ia ‘e lava e me‘alele kotoa pē ‘oku fononga he halá ‘o mamata ki he temipalé.

Ko e konga ‘api ia na‘á na foaki mai ma‘á e tempiale ‘o e ‘Eikí. Ko ha mana mo‘oni ia. Ne kamata mei he momenití ko iá ‘o fai atu, ‘a hono tāpuekina ‘e he ‘Eikí ‘a e ngaahi ngāue ne fai ki aí. ‘I he ‘aho 21 ‘o ‘Aokosi, 2011, na‘e fakatāpui ‘e Palesiteni Heneli B. ‘Aealingi, ‘a ia na‘e hoko ko e Tokoni ‘Uluaki ‘i he Kau Palesitenisi ‘Uluakí, ‘a e tempipalé ki he ngāue ‘a e ‘Eikí.

‘Oku ou fakamo‘oni ‘oku ‘i ai ha tempipale faka‘ofo‘ofa ‘i he ngaahi mo‘unga ‘o Seni Salavatoá ‘o ‘ikai ko ha ola ‘o ha me‘a na‘á ma lea ‘aki pe fai mo Misa Fōkesi. Ka ‘oku tu‘u ai he ‘aho ní, koe‘uhí ko e tokoni mālohi mai ‘a e Laumāile Mā‘oni‘oni ‘o hotau ‘Otua Mafimafí.

Ko ‘Etau Tamai Mohu ‘Alo‘ofá

Kapau ‘oku fe‘unga e tokanga mai ‘a e ‘Eikí ke ‘omi Hono Laumālié ke faka‘atā ha feitu‘u ki ha tempipale, he ‘ikai nai te ke pehē te Ne ‘omi Hono Laumālié ke teuteu‘i ho lotó mo tataki ho ngaahi halá?

‘Okú ke mahu‘inga lahi fau ‘o ‘ikai lava ke fakamatala‘i, ‘i ha konga kelekele. Ko e fānau ‘ofeina koe ‘o ha Tamai Ta‘e-ngraga. Ko e hako koe ‘o e ‘Otua ‘o e ‘univēsí!

‘Oku ‘ikai nai ke ke fakakaukau ‘okú Ne tokanga mai kiate koe? ‘Oku ‘ikai nai ke ke fakakaukau te Ne faka‘aonga‘i mo tāpuekina koe ‘i ha ngaahi founiga ‘oku nāunau‘ia ange ‘i he ngaahi me‘a ‘okú ke malava ‘o sioloto atu ki aí?

‘Oku talamai ‘e he folofolá kapau te tau “falala ki [he ‘Eikí] ‘aki [hotau] lotó kotoa; pea ‘oua na‘a [tau] fa‘aki ki [hotau] potó,” pea kapau te tau “fakaongoongo kiate ia, . . . pea ‘e fakatonutonu ‘e ia [hotau] ngaahi ‘alu‘angá” (Lea Fakatātā 3:5–6).

Na‘e fakanounou‘i totonu ‘e he Tu‘i ko Penisimaní e pōpoaki ‘oku ou faka‘amu ke tuku ma‘amoutolú. Na‘á ne pehē: “Pea ko e tahá, ‘oku ou loto ke mou fakakaukau ki he tu‘unga monū‘ia mo fakafiefa ‘o kinautolu ‘oku tauhi ‘a e ngaahi fekau ‘a e ‘Otua. He vakai, ‘oku nau monū‘ia ‘i he me‘a kotoa pē, ‘a e me‘a fakamāmaní mo e fakalaumālié fakatou‘osi; pea kapau te nau kātaki ‘i he tui faivelenga ‘o a‘u ki he ngata‘angá ‘e ma‘u hake ‘a kinautolu ki he langí koe‘uhí ke nau nofo mo e ‘Otua ‘i he tu‘unga fiefia ‘oku ‘ikai hano ngata‘angá” (Mōsaia 2:41).

‘Oku ou ‘ohake hoku le‘ó ‘i he fakafeta‘i mo fakamo‘oni ki he mo‘oni ko ení. ‘Oku ou fakamo‘oni kuó u toutou mātā hono fakahoko e ngaahi tāpuaki kuo tala‘ofa mai ‘a e ‘Otua ‘i he‘eku mo‘uí pea mo e mo‘ui ‘o ha ni‘ihí kehe tokolahi.

‘Oku ou palōmesi atu kapau te mou ofe‘i homou lotó ki ho‘omou Tamai ‘i he Langí, kapau te mou feinga ‘i he ‘aho taki taha ke ‘ofa mo muimui haohaoa ange kia Sisū Kalaisi, kapau te mou fefua‘aki ho‘omou kavengá ‘i he manava‘ofa mo e anga‘ofa pea hiki hake e nima ‘o e kakai ‘oku mou feohi ka ‘oku faingata‘a‘iá, kapau te mou fekumi ke hoko ko ha ākonga mo‘oni ‘o hotau Fakamo‘ui ‘ofeiná, ‘e tataki ho ngaahi halá ‘e he ‘Eikí ko e ‘Otua ‘o e langí. Te Ne faka‘aonga‘i koe ki He‘ene ngaahi taumu‘a faka‘ei‘eikí. Te Ne tāpuekina koe ‘i ha ngaahi founiga he ‘ikai lava ke ke makupusi. ■

Mei ha lea ‘i ha fakataha lotu ko e, “E Faka‘aonga‘i Koe ‘e he ‘Otua, ‘E Tāpuekina Koe ‘e he ‘Otua,” ne fai ‘i he ‘Univesiti Pilikihami Tongí he ‘aho 3 ‘o Nōvema, 2015.

Liliu e Lotó, Liliu e Ngaahi Kaungāme'á

Na'a ku fu'u angatu'u 'aupito 'i he'eku ta'u hongofulu tupú, pea na'a ku fakahoko ha ngaahi tō'onga na'e 'ikai fenāpasi mo e founiga na'e ohi 'aki aú. Na'a ku kamata ma'u kava mālohi 'i hoku ta'u 13, pea 'i hoku ta'u faka'osi 'i he ako mā'olungá, na'a ku koná 'i he faka'osinga kotoa pē 'o e uiké.

Na'e tātaaitaha pē 'eku ma'u lotú ke fakasi'isi'i e fakakikihi mo 'eku ongomātu'a, ka te u mohe 'i he houalotu sākalamēniti kotoa peá u 'alu ki he matātahí kimú'a he Lautohi Faka-Sāpaté. Ne fu'u loto mamahi 'aupito 'eku ongomātu'a 'i hoku 'ulungāngá. Ka 'oku ou faka-mālō'ia, he na'a na faka'apa'apa'i 'eku tau'atāina ke filí lolotonga 'ena feinga ke poupou'i au ke u mo'ui 'aki e ongo-ongoleleí. Ka na'e 'ikai pē ha'aku tau-mu'a ke mālohi 'i he Siasí, pea na'e 'ikai ke u fakakaukau atu ke ngāue fakafai-fekau 'i he kaha'ú.

Hili e ako mā'olungá, na'a ku hū ki ha 'univēsiti fakalotofonua pea hokohoko atu 'eku angatu'u. Ka 'i he tu'uapoó 'i ha

pō 'e taha, 'oku ou manatu'i 'eku tokoto 'i ha sea 'o filifi kau ki hoku kaha'ú. Ko e hā nai ha fa'ahinga fefine te u mali mo ia? Kapau te u tafoki mei he 'Eikí, te u toe lava nai 'o foki mai? Neongo e mahu'inga 'a e ngaahi fili ko 'ení, na'e 'ikai ke nau faka'ai'ai au ke u liliu.

Hili ha ki'i taimi nounou, na'a ku kau atu ki ha paati 'i he 'api 'o haku kaungāme'á mo e kava mālohi mo ha afi ulo lahi. Hili ha'aku fakakata mo hoku ngaahi kaungāme'á, na'a ku ki'i mavahé 'i ha taimi nounou 'o kuikui hoku matá.

'I he'eku toe 'a'aá, ne hā mahino kiate au hoku tūkungá. Na'a ku mamata ki he tō'onga fakavalevale hoku ngaahi kaungāme'á pea 'ikai ke u toe ongo'i 'oku ou kau atu ki he kulupu ko iá. Na'a ku mavahé peá u fakakaukau ke ta'ofi 'eku konaá mo e 'alu ki he pāti. Ne mahino mai kuo pau ke liliu hoku ngaahi kaungāme'á, pea na'e 'ikai fainogfua. Ka na'a ku fakahoko ia.

Kuo tāpuekina au 'e he ngaahi fili ko iá. Ne faifai pē peá u ngāue

fakafaifekau peá u fua ha ngaahi fato-nia lahi. Ka ko e me'a mahu'inga tahá, ko 'eku mali mo ha fefine faka'ofo'ofa 'i he temipalé. Kuo iku eni ki he ngaahi tāpuaki fungani taha 'o 'eku mo'uí.

Na'a ku toki lau ki muí ni kau ki he fakaului 'a 'Alamā mo e ngaahi foha 'o Mōsaíá (vakai, Mōsaia 27) mo e founiga na'a nau a'usia ai ha fu'u liliu lahi 'o e lotó (vakai, 'Alamā 5:12–14), 'a ia na'e hoko hano konga koe'uhí ko e ngaahi lotu faivelenga 'a e tamai 'a 'Alamaá. Peá u fakakaukau leva ki he'eku ongomātu'a mo fakatokanga'i, hili ha ta'u 'e 30, ko 'eku a'usia he pāti, ko ha ola tonu ia 'o 'ena ngaahi lotú.

Ko 'ení, 'i he'eku hoko ko ha mātu'a ki ha tamasi'i 'okú ne tōmohumú, 'oku ou tu'u 'i ha tu'unga tatau mo e tamai 'a 'Alamaá mo 'eku ongomātu'a. Ka 'i he'eku fakatatau kiate au e folofolá, 'oku ou ma'u e tui mo e 'amanaki 'e a'usia foki 'e hoku fohá ha liliu 'o e lotó. ■

**'Oku 'ikai fakahā 'a e hingoá,
Kalefōnia, USA**

Na'a ku mamata
ki he tō'onga
fakavalevale hoku
ngaahi kaungāme'á 'i
ha paati pea 'ikai ke u
toe ongo'i 'oku ou kau
atu ki he kulupu ko iá.

Faifai Pea Fakahoko 'Eku Misi Ngāue Fakafaifekaú

N e ta'u lahi 'eku faka'ānaua ke ngāue fakafaifekau taimi kakató. Kae 'i he'eku foki mai ki 'api hili he'eku 'osi mei he 'univēsití, na'a ku mamata ki hono fu'u fie ma'u au 'e hoku fāmilí. Na'e mahamahaki 'eku tangata'eikí, pea na'e fie ma'u 'e hoku fāmilí e tokoni fakapa'angá. 'I he'eku hoko ko e lahi taha 'i ha fānau 'e toko faá, na'a ku ongo'i ai 'oku totonu ke u nofo 'i 'api 'o tokoni. Na'e tāpuakí'i au 'aki au 'e he Tamai Hēvaní ha ngāue lelei. Neongo na'e 'ikai lahi hono totongí, ka na'e fe'unga pē ke feau e ngaahi fie ma'u.

Ko e taimi kotoa pē ne fakafahu'ia au kau ki he ngāue fakafaifekau taimi kakató, na'a ku tali ange te u fakahoko ia. Ka neongo ia, ko e taimi kotoa pē ne u lea 'aki ení, ne hanga mai 'eku fa'ee pea fio fakataha pē e fiefiá mo e mamahí 'i hono fofongá. Na'a ku 'ilo'i kapau te u kole ke u 'alu, te ne tali 'io peá ne tukuloto'i pē 'a 'ene hoha'a he mole e pa'anga hū mai 'a e fāmilí.

Hili ha ngaahi ta'u si'i mei ai, na'e kole mai 'e ha lakanga fakataula'eiki mo'ui taau ke ma mali 'i he temipalé. Na'a ku tali 'io, pea na'e tāpuekina 'aki kimaua kimui ange ha fānau 'e toko tolu—ko ha ongo tamaiki fefine mo ha ki'i tamasi'i. Ko e taha 'o e me'a na'a ma fiefia taha aí 'a e taimi ne mavave atu ai homa fohá ke ngāue fakafaifekaú. Na'e fakafonu homau 'apí 'e he laumálie 'o

Na'e fakafonu au 'e he laumálie 'o e ngāue fakafaifekaú 'i he'eku lau e ngaahi talanoa 'eku ta'ahiné mei he mala'e ngāue fakafaifekaú. Na'a ku lotua ha ngaahi faingamálie ngāue fakafaifekau pea na'e ue'i au ke u tohi ki hoku kaungāme'a.

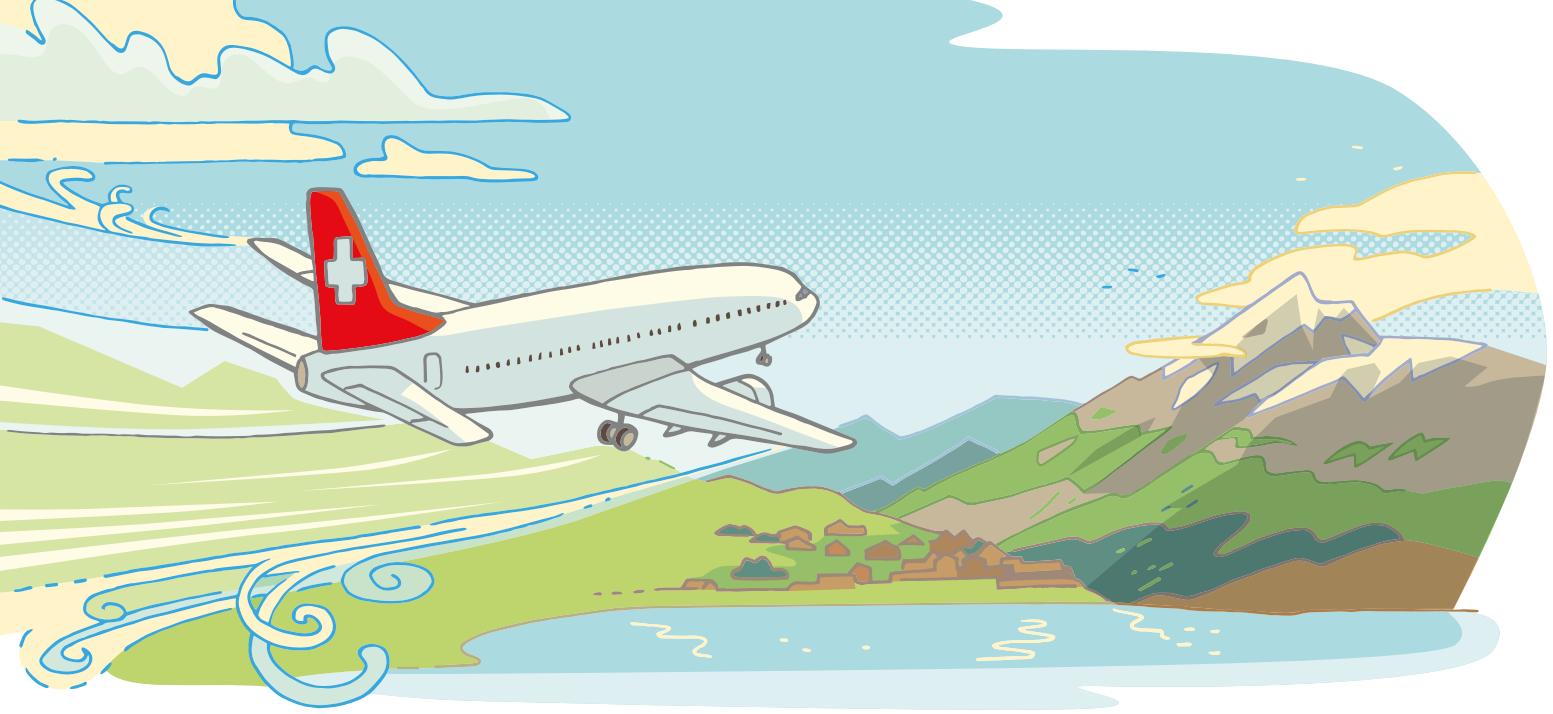
e fiemálie mo e nonga. Ne hangē kuo fakahoko ha konga 'o 'eku faka'ānaua ke ngāue fakafaifekaú.

Na'a ku fiefia foki 'i he pehē mai he'eku ta'ahiné na'a ne fie ma'u foki ke 'alu 'o ngāue fakafaifekaú. Na'a ne 'omi he uike kotoa pē mei he mala'e 'o e ngāue fakafaifekaú ha ngaahi talanoa 'o 'ene ngāué. Na'e ue'i fakalaumálie au 'e he'ene fakamo'oní pea fakafonu 'aki au e laumálie 'o e ngāue fakafaifekaú. Na'a ku lotua ha ngaahi faingamálie ngāue fakafai-fekau he 'aho kotoa pē.

'I ha 'aho 'e taha, na'e ue'i au ke u fehu'i ki ha kaungāme'a 'i he fetalanoa'aki he mitia fakasōsialé pe te ne fie fetaulaki mo e ongo faifekaú. Na'a ne talamai, "Io!" Na'a ku fakafonu ha kaati 'initaneti he LDS.org, pea taimi nounou pē kuo kamata ako'i ia 'e he ongo faifekaú. Hili ha māhina 'e tolu mei ai, na'a ne kau ki he Siasí. Ne muimui mai ai 'ene fānau hili ha ngaahi māhina si'i. Na'a ku fakaafe'i mo ha ngaahi kaungāme'a kehe ke nau fanongo ki he ongo faifekaú, 'o fakatatau ki he fakahinohino 'a e Laumálie. 'I he foki mai 'eku ta'ahiné mei he ngāue fakafaifekaú, na'a ku ongo'i foki kuó u fakakakato 'eku ngāue fakafafekau māhina 'e 18.

Na'e 'afio'i 'e he Tamai Hēvaní e ngaahi holi 'o hoku lotó mo e me'a lelei taha ki hoku fāmilí mo aú. 'Oku ou hounga'ia ko 'Ene 'omi kiate au e holi ke ngāue ko ha faifekaú, 'a ia na'a ku tukuloto'i 'i ha taimi lōloa. ■

Jean Daniel Daroy, 'Oniteliō, Kānata

Ko 'Emau Fononga Ta'u 'e 30 ki he Temipalé

Na'e fanafana mai 'e he Laumālié ki hoku lotó, kumu'a pea mavahe hoku tehiná ki Suisalani, 'e 'omi 'e he fononga ko 'ení ia ke ne toe ofi ange ki he Fakamo'uí mo Hono Siasi.

Hili ha lau māhina mei hoku papitaisó, na'e kau hoku ki'i tehiná, 'Osiualotō, ki ha siasi kehe pea na'e mālohi 'aupito 'ene kau atu ki he'e nau ngaahi fakataha'angá. Ka na'a ku fie ma'u ke 'ilo'i 'e 'Osiualotō e me'a 'oku ou 'ilo'i 'oku mo'oní. Na'e tautaufito eni, ki he'eku fie ma'u ke ne ongo'i e ngaahi lea 'a e kau palōfítat.

Na'a ku vahevahe mo 'Osiualotō, 'i he māhina taki taha, 'a e makasini *Liahoná* 'i he'eku ma'u iá. Na'a ku fokotu'u ange 'e lava ke tokoni e ngaahi tefito 'i he makasíní ki he'ene teuteu ki he ngaahi fakataha'anga 'o hono siasi. Na'a ku fiefia 'i he'ene tali 'eku fokotu'u. Ka neongo ia, hili ha ngaahi ta'u lahi mei ai, na'a ku lotomamahi ke mamata ki he 'ikai fie tali 'e hoku tehiná e ongoongolelei kuo toe fakafoki mai 'o Sisū Kalaisí.

'I ha pongipongi 'e taha, na'e talaange 'e 'Osiualotō ki homau fāmilí na'a ne palani ke mavahe mei homau 'api 'i 'Ekuatoá pea fononga ki Suisalani. Na'a ne tali ha tāpuaki meiate au he 'aho na'e mavahe aí. Ko ha momeniti ongo mo'oní eni kiate au he na'e fanafana mai 'e he Laumālié ki hoku lotó 'e 'omi 'e he fononga ko 'ení 'a 'Osiualotō ke ne toe ofi ange ki he Fakamo'uí mo Hono Siasi.

Na'e fetaulaki 'a 'Osiualotō mo e kau fai fekaú 'i Suisalani, pea faifai pē peá ne faka-afe'i kinautolu ki hono 'apí. Na'a ne kamata

fakakaungāme'a ofi mo kinautolu 'i he 'alu 'a e taimí. Ka na'a ne talamai kapau 'e 'ohake 'e he kau faifekaú e tefito 'o e papitaisó, he 'ikai te ne toe tali kinautolu. Fakakaukau angé ki he'eku 'ohovalé mo e fiefia 'i he'eku ma'u ha 'imeili meiate ia 'o talamai 'e papitaiso iá. Na'a ku kau mai ki he Siasí 'i he 1981. Na'e papitaiso 'a 'Osiualotō hili ha ta'u 'e 20 mei ai, 'i Mē 'o e 2001. Na'e ma'u hono 'enitaumení 'i Siulai 'o e 2002, pea na'e sila'i ia ki hono uaifí 'i Fepueli 'o e 2003.

'I he foki mai 'a 'Osiualotō ki 'Ekuatoá, na'a ne fakahoko 'ene fakamo'oní 'i ha houalotu sākalamēniti. Na'a ne lo'imata'ia 'i he'ene pehē, "Na'e vahevahe mai 'e hoku ta'oketé e ngaahi lea 'a e kau palōfítat kiate au. Na'e ue'i fakalaumālie au 'e he ngaahi lea ko 'ení 'i he'eku teuteu ki he ngaahi fakataha'anga 'i he siasi na'a ku kau atu ki aí, pea na'e tupulaki ha kakai tokolahí 'i he founág ni. Na'e liliu 'e he ngaahi lea 'a e kau palōfítat 'eku mo'uí. Na'a ku 'ilo 'o fakafou 'iate kinautolu, kuo toe 'i māmāni 'a e kakato 'o e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí, mo e mālohí mo e mafáí."

Na'e sila'i au mo 'Osiualotō 'i Fepueli 'o e 2011 ki he'ema ongomātu'a 'i he Temipale Kueiakuila 'Ekuatoá. Kuo tāpuekina 'e he lea 'a e kau palōfítat homau fāmilí ki he ta'engatá. ■

Francisco W. Fierro, Lima, Pelū

Ko Kinautolu ne Fakapōngí mo 'Eku Fakamo'óní

Na'a ku fakaveiveiuia 'i hono ako'i au 'e he ongo faifekaú fekau 'aki mo Siosefa Sāmita mo e Tohi 'a Molomoná. Na'a ku tomu'a fakakaukau ko Siosefa Sāmitá, hangē ko e kau fie "palōfita" tokolahi kehe, 'oku mahalo na'a ne 'omi ha tohi loi ki he māmaní 'o fekumi ai ke koloa'ia, 'iloa, mo ne hoko ai ko ha helo.

Na'e 'ikai ha'aku teitei fakakaukau ke lau e Tohi 'a Molomoná. Ka 'i he faka-lau 'a e taimí na'e tuku 'e he feohi mo e ongo faifekaú mo 'ena vekeveke ki he ongoongoleleí ke tupulaki 'eku fie 'ilo ki he'ena pōpoakí.

'I he'eku lau e ngaahi veesi ne 'omi 'e he ongo faifekaú 'i he Tohi 'a Molomoná, na'a ku 'ilo ai 'oku mo'oni e fakaafe 'a Molonai ke kole ki he 'Otuá 'i he loto-fakamātoato, loto-mo'oni, mo e tui kia Kalaisi pe 'oku mo'oni e Tohi 'a Molomoná (vakai, Molonai 10:4-5). Na'a ku fakakaukau, "Ko hai ia, 'i ha'ane 'ilo 'oku loi e tohí, te ne fie fakatukupaa'i kitautolu ke tau kole ki he 'Otuá 'i he loto-fakamātoato mo e

loto-mo'oni pe 'oku mo'oni e Tohi 'a Molomoná?"

Pea 'i ha 'aho 'e taha ne fakamatala'i 'e he ongo faifekaú na'e fakapoongi 'a Siosefa Sāmita mo hono tokoua ko Hailamé, koe'uhī ko 'ena fakamo'oni. Ne fakafokifa pē ha ha'u ha fakakau-kau kiate au, he 'ikai te na teitei tuku ke mole 'ena mo'uí 'i ha me'a na'a na 'ilo'i na'e loi. 'I he momeniti ko iá, na'e mafola 'i loto 'iate au ha ongo māfana, hangē ha afi na'e velá. Ko ha fakamo'oni ia 'a e Laumālie Mā'oni'oni ki hoku lotó ko Siosefa Sāmitá ko ha palōfita mo'oni ia. Na'e papitaiso mo hilifikinima au, 'aki e fakamo'oni ko ení.

Na'e fakamanatu mai kiate au e a'usia ko 'ení hili ha ta'u 'e 25 mei ai 'i he'eku lau ha lea 'a 'Eletā Sefili R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá. Na'e fehu'i 'e 'Eletā Hōlani, pe na'e mei hokohoko atu 'a Siosefa mo Hailame, 'i he momeniti mahu'inga ko ia 'o hona fakapōngí, ke loi 'i he 'ao 'o e 'Otuá 'aki hono tuku

'ena mo'uí, hona langilangí, mo hona fakamo'ui ta'engatá ki ha tohi na'a na 'ilo'i na'e loi.

"*He 'ikai ke na teitei fai ia!*" Na'e pehē 'e 'Eletā Hōlani: "Na'a na loto fiemālie pē ke na mate kae 'ikai faka-'ikai 'i 'a e tupu'anga fakalangi pea mo e mo'oni ta'engata 'o e Tohi 'a Molomoná."¹

Na'e matu'aki mahino kiate au e ngaahi lea 'a 'Eletā Hōlani pea na'e toe fakamāloha ange 'eku fakamo'oni ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá mo e mālohi 'o e Tohi 'a Molomoná.

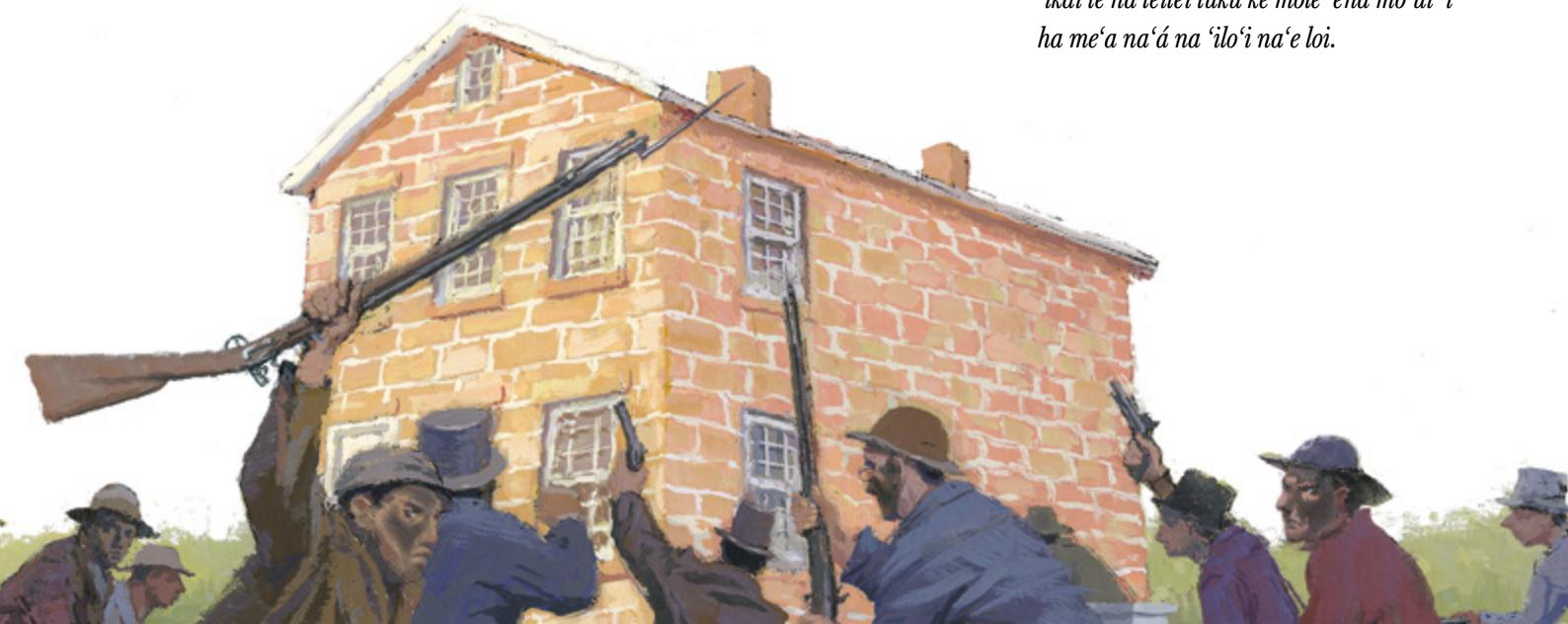
'Oku ou hounga'ia koe'uhī ko e Palōfita ko Siosefa Sāmitá. Na'a ne 'omi e Tohi 'a Molomoná peá ne loto fiemālie ke foaki 'ene mo'uí ko ha fakamo'oni 'o Sisū Kalaisi. Kuó u 'ilo'i 'o fakafou 'i he Tohi 'a Molomoná, 'oku 'i ai ha 'Otua pea mo 'Ene 'ofa ma'akú. ■

Sunju Kim Muir, Melilene, USA

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Jeffrey R. Holland, "Malu Ma'a e Laumālié," *Liahona*, Nōv. 2009, 89.

Ihe'eku 'ilo'i ne fakapoongi 'a Siosefa Sāmita mo hono tokoua ko Hailamé, na'e fakapapau'i mai 'e he Laumālié he 'ikai te na teitei tuku ke mole 'ena mo'uí 'i ha me'a na'a na 'ilo'i na'e loi.

'Oku Mau Tui ki he Hoko 'o Haohaoá—'ia Kalaisi

Lolotonga 'ene Malanga he Mo'ungá, ne tuku mai 'e Sisú kiate kitautolu e fekau faingata'a ke hoko 'o haohaoá (vakai, Mātiu 5:48). Ka koe'uhí 'e pau ke tau tōnounou kotoá, 'oku fēfē nai e 'amanaki mai 'a e 'Otuá ke tau tauhi e fekau ko ení? Te tau lava 'o 'ilo'i e 'uhinga 'a e palōfita ko Molonaí, 'aki 'etau ma'u ha mahino totonus ki he finangalo 'o e 'Otuá ma'atautolú, 'i he'ene pehē te tau lava 'o hoko 'o "haohaoá 'ia Kalaisi" (vakai, Molonai 10:32–33).

'Oku 'Uhinga ki he Hā ke Hoko 'o Haohaoá?

"E lava ke liliu e fo'i lea faka-Kalisi ki he *haohaoá* ko e 'kakato, 'osi, tupulaki kakato' ('i he Matthew 5:48, footnote b). Na'e kole mai 'e hotau Fakamo'uí ke tau hoko 'o kakato, 'osi, tupulaki kakato—ke hoko 'o haohaoa 'i he 'ulungaanga mo e ngaahi tō'onga faka'ofa 'okú Ne ma'u mo 'etau Tamai 'i Hēvaní."¹

"Oku lahi lahi hake 'a e haohaoa 'oku 'amanaki mai ki ai 'a e Fakamo'uí ma'a-tautolú 'i he ngāue 'ikai ha fehalákí pē. Ko e 'amanaki ta'engatá ia 'o hangē ko hono fakamatala'i 'e he 'Eikí 'i he'ene lotu hufekina ki he'ene Tamaí—ke lava ke faka-haohaoa'i kitautolu mo lava 'o nofo faka-taha mo Kinaua 'i he ta'engatá he kaha'ú."²

"Ko ia 'oku ou tui na'e 'ikai ke fakataumu'a 'e Sisú 'Ene malanga 'i he tefitó ni, ke tāpalasia 'aki kitautolu koe'uhí ko 'etau ngaahi tōnounouá. 'Ikai, 'oku ou tui na'a Ne fakataumu'a ke fakalangilangi'i e 'Otua ko e Tamai Ta'engatá mo e me'a 'e lava ke tau ma'u mo Ia 'i he ta'engatá."³ ■

NGAAHI FAKAMATALÁ

1. Gerrit W. Gong, "Ko e Hoko 'o Haohaoa 'ia Kalaisi," *Liahona*, Siulai 2014, 45.
2. Russell M. Nelson, "Perfection Pending," *Ensign*, Nov. 1995, 86.
3. Jeffrey R. Holland, "Koia Ke Haohaoa 'A Kimoutolu," *Liahona*, Nōv. 2017, 41.

"E hanga 'e he mahino lelei e 'ofa fakalelei ne foaki tau'atāina 'e he 'Eikí ki he kakai kotoa pē, 'o to'o atu meiate kitautolu 'a e fakapuhopuha'a, ma'u halá, mo e 'amanaki 'oku fu'u tōtu'a ki he 'uhinga mo'oni 'o e haohaoá."

'Eletā Gerrit W. Gong 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Hoko 'o Haohaoa 'ia Kalaisi," Liahona, Siulai 2014, 42.

Ko e 'Amanaki Mai 'a e 'Otuá

"fakafisi 'a kimoutolu mei he anga ta'e-mā'oni'oni kotoa pē, pea 'ofa ki he 'Otuá 'aki homou iví, 'atamaí, mo e mālohi kotoa pē" (Molonai 10:32).

Fakatomala 'i he'etau fehalaaki, 'i he tui kia Sīsū Kalaisi.

Tauhi e ngaahi fuakavá, pe palōmesi, kuo tau fai mo e 'Otuá.

Fai hotau lelei tahá ke tauhi e ngaahi fekaú he kotoa 'o 'etau mo'uí.

"Fai atu ai pē 'i he fa'a kātaki kae 'oua ke fakahaoaoa'i 'a kimoutolu" (Tokā-teline moe Ngaahi Fuakava 67:13).

Ko e Me'a 'oku 'Ikai 'Amanaki Mai ki ai e 'Otuá

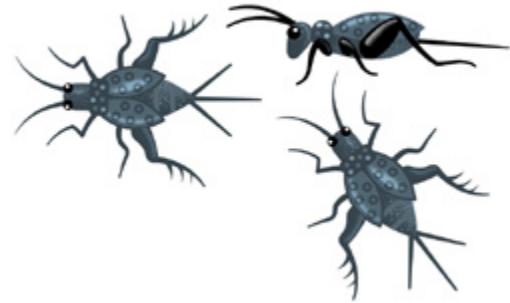
Ke tau hoko 'o haohaoa he *taimí ni!*
'Oua na'a tau teitei fai ha ngaahi fehalaaki.

Ke fakamafasia'i kitautolu 'e he feinga ke haohaoa e me'a kotoá.

Ke femo'uekina he taimi kotoa—ngāue ma'u pē kae 'ikai ha taimi va'inga.

Ke te fakaanga'i kita 'i he 'ikai ha fakalakalaká.

Feinga ke "ma'u" ho hala ki he langí.

Ongo Mokó, Kālihí, mo e Taimi mo e Fānaú

Fai 'e Nancy Thomas

*Na‘e ‘ikai ke u teitei fakakaukau ‘e ma‘u ‘e he fanga monumanu totoló ha ola tu‘uloa
‘i hoku vā mo hoku fohá.*

Na‘e manako ma‘u pē hoku foha ko Tālení he monumanu totoló. Ka ko e me‘a kiate aú, ne ‘ikai ke u teitei sai‘ia ai. Na‘e fakangofua ia ke ‘i ai ha‘ane monumanu totolo ‘i he makatu‘unga ko e me‘a te ne filí, ‘e lava pē ‘o hao he tiupi ‘o e vēkiúmē, na‘a faifai pea hola mei hono ki‘i ‘áa lolotonga ‘ene ‘i he akó. Na‘á ma fakalau e ngaahi me‘a ke ne filí, mei he potó ki he ‘ikuaná pea faifai ‘o fakaiku ki ha ongo ki‘i moko lanu fakapōpō‘uli na‘e fakahingoa ko Fasi mo Taieni.

Na‘e kau mai ‘a e ongo ki‘i kau-
ngāme‘a ‘o Tālení ki homau fāmilí ‘i hono ta‘u fitú. Ko e me‘a ‘e taha ki hono tokanga‘i ‘o e fanga mokó na‘e ‘ikai ke u mateuteu ki ái, ko hono fie ma‘u ke fafanga kinautolu ‘aki e kālihí (crickets)—kālihi mo‘ú—tu‘o taha he uiike. Na‘á ku fa‘a felēleaki mo Tālení ‘i ha ngaahi ta‘u lahi ko e “kumi kālihí.” Na‘e tātaaitaha ha‘ane hoko ‘i ha taimi faingamālie, ‘o fa‘a hoko ia ‘i he tu‘a-
poó lolotonga ‘e ma feinga ke a‘u ki he falekoloa monumanú kumu‘a pea tāpuni.

Na‘e mo‘ui pē ‘a Taieni ‘i ha ta‘u ‘e tolu, kae mo‘ui lelei mo fiefia ‘a Fasi ‘i

ha ngaahi ta‘u lahi. ‘I he ta‘u faka‘osi ‘o Tāleni he ako mā‘olungá, na‘e vahe ange ki ai ke ne faka‘ali‘ali ha me‘a ki he‘ene kalasi lea ki he kakáí. Na‘á ne fehu‘i mai kiate au mo hoku husepāníti pe ko e hā ha ngaahi fakakaukau. Na‘á ma fokotu‘u ange te ne lava ‘o fakamatala‘i e fanga mokó he ‘oku lahi e me‘a ‘okú ne ‘ilo fekau‘aki mo kinautolú pea te ne lava ‘o ‘ave ‘a Fasi ke faka‘ali‘ali. Ne fakahoko mai leva ‘e Tāleni kuo mālōlō ‘a Fasi.

“Ko ho‘o fakamaatoato? Na‘e mate fakakū?” Ko ‘eku fehu‘i ia mo ‘eku ta‘etuí.

Ne fakahoko mai ‘e Tāleni ne mālōlō ‘a Fasi ‘i ha uiike ‘e taha kumu‘a.

“Oku ‘i hoku lokí, kae ‘oua te mo hoha‘a ki ai. He ‘ikai ke nanamu ia. Kuo ‘osi kofu tu‘o ua ia.”

Hili ‘ene sio ki he‘ema ‘ohoavalé, na‘e fakamatala leva ‘a Tāleni, “Oku fai ‘eku ki‘i fakatotolo—oku ou fie ma‘u ke sio ki he ‘au‘auha hono sinó.”

Ne ‘ikai ngata pē ‘a e fakatotolo ‘a Tālení ‘i hono siofi e ‘au‘auha ‘o e sinó. Na‘á ne fakatoloi ia ‘aki ‘ene fa‘o ‘a Fasi he ‘aisí ‘i ha ngaahi uiike si‘i pea ‘omi

ia ki tu‘a ke vaia mo ‘au‘auha lahi ange hono sinó.

Hili ha ta‘u ‘e taha mei ai, lolotonga e ngāue fakafaifekau ‘a Tālení, na‘á ku fakama‘a e ‘aisí ‘o ma‘u hake ‘a Fasi, ‘oku kei kofukofu milemila ua pē ‘i mui. Na‘á ku fakakaukau ko ha me‘a fakaoli ia ke ‘ave kia Tāleni, he na‘á ku kei teuteu‘i ha kofukofu ke ‘ave ki ai. Na‘á ku tuku fakalelei ‘a Fasi ‘i ha puha, kofukofu ‘aki ia ha pepa toti toti hine-hina mo ‘uli‘uli, pea fa‘o fakalelei ia ki he kofukofu ‘a Tālení pea tohi ai ha ki‘i tohi nounou ‘o pehē, “Oku ‘i ai ha me‘a faka‘ohovale ‘i ho‘o kofukofú.” Na‘e ‘ikai ke u fa‘a tatali ki he‘ene talí.

Na‘á ne tohi mai, “Kuó u fakakaukau ki he ki‘i moko ko ía talu mei hono toe ma‘u mai ía. ‘O ‘ikai fakakaukau lahi fekau‘aki mo e ki‘i mokó, ka ko e taimi kotoa ne fakamoleki ke heka kā ‘i he uiike kotoa ke kumi kālihí mo fai e ngaahi pu‘i kehekehé, fanongo ki ho‘o ngaahi fakakaukaú, talanoá, mo ho‘o fakamo‘oní ‘i he‘eta ‘i he kaá. Ko ha fo‘i ‘uhinga lelei ia ke ta ‘alu pea fepōtala-noa‘aki mo koe (neongo na‘e ‘ikai ke u fa‘a lea, ka na‘á ku fanongo).”

Fakatau kālihi. Ko hai na‘á ne ‘ilo? I he‘etau hoko ko e mātu‘á, he ‘ikai ke tau lava ‘o palani ma‘u pē e taimi ke fai ai ‘etau takiekiná. Ko e taimi lahi, ‘oku hoko pē ia. Mahalo pē na‘á hoko ia lolotonga ho‘o fakamohe e kauleká he po‘ulí, heka he lifí ke sikií, pe ko e lele holo ‘i he kaá. Kuo pau ke tuku hatau taimi mo ‘etau fānaú.

Na‘e fakahaa‘i ‘e he Fakamo‘u í e sīpinga ma‘ongo‘onga taha ‘o e tuku taimi ma‘á e fānaú. Hili ha ‘aho lōloa ‘o hono ako‘i e kau Nifaí, na‘e fekau ‘e Kalaisi e kakaí ke ‘omi ‘enau fānau ikí kiate Ia. Na‘á Ne tū‘ulutui ‘i he

lotolotonga ‘o e fānau ikí ‘o lotu. Hili e lotú, na‘á Ne tangi. Pea ko ia “na‘á ne fua hake ‘a ‘enau fānau ikí, taki taha, ‘o ne tāpuaki‘i ‘a kinautolu, mo hūfaki‘i ‘a kinautolu ki he Tamaí” (3 Nifai 17:21).

Ne ‘ilo‘i ‘e he fānau ko iá ne ‘ofa‘i kinautolu ‘e Sisū. Na‘á Ne finangalo lelei ke tuku taimi ma‘anautolu. Na‘á Ne fanongo kiate kinautolu, lotu ma‘anautolu, mo tāpuaki‘i kinautolu. Na‘e fakafonu ‘a kinautolu na‘a nau fakamo‘oni‘i ení ‘aki e mālohi pea lekooti ‘e he talanoá ‘o pehē, “Oku te‘eki ai mamata ‘e ha mata,

pea te‘eki ai fanongo ‘e ha telinga, ‘i mu‘a, ki ha ngaahi fu‘u me‘a ma‘ongo‘onga mo fakaofo ‘o hangē ko ia na‘a mau mamata mo fanongo ki hono folofola ‘aki ‘e Sisū ki he Tamaí” (3 Nifai 17:16).

Na‘e tu‘uloa ‘o laui to‘u tangata e takiekina ‘a Sisū Kalaisí ‘i he fānau ko iá. ‘I he‘etau tuku ‘etau tokangá mo hotau taimí ki he‘etau fānaú, ‘o tatau ai pē pe ko ‘etau ‘alu pē mo kinautolu ‘o fakatau kālihi, ‘ofa pē ke tu‘uloa ho‘o takiekiná ‘o laui to‘u tangata foki. ■

‘Oku nofo ‘a e taha na‘á ne fa‘ú ‘i Meini, USA.

'O ka 'Ikai Ma'ulotu Ha Taha pe ko e Ongomātu'á Fakatou'osi

Fai 'e Karmel Newell

Na'e tupu hake 'a Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni 'i ha 'api fe'ofo'ofani mo ha ongomātu'a na'a ne 'ofa ai. Ka 'i he'ene kei si'i, na'a ne ma'ulotu pē ta'e 'i ai 'ene fine'eikí pe tangata'eikí, pea na'a ne faka'amua ke sila ki hono fāmilí 'i he temipalé.¹ Ka 'oku 'ikai fie ma'u ke ongo'i li'ekina ha ki'i tamasi'i pe ta'ahine 'i he'ene fononga he hala 'o e fuakavá. 'E lava ke fakakakato e mata-vaihai ko 'ení 'e he 'ofa mo e tokanga 'a e fāmilí mo e kau mēmipa 'o e uōtī ki he fānau 'oku ngalingali he 'ikai ke nau ma'u ha poupou mei 'apí. Ko e tumutumu 'o e ngaahi akonaki lelei 'o e ongoongoleleí mo e ngaahi a'usia lelei 'i 'api mo e siasí, ke tokoni ki he fānau kotoa pē ke nau ongo'i e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní.

Ma'a e Mātu'a 'Oku Ma'ulotu kae 'ikai kau atu e Hoá

1. Vahevahé e ngaahi tāpuaki 'o hono mo'ui 'aki e ongoongoleleí. Tokoni'i ho'o fānaú ke nau mamata ki he lava 'e hono mo'ui 'aki e ongoongoleleí 'o 'omi e nongá—mo to'o e ngaahi kavenga mafasiá. Fakamatala'i e 'uhinga 'okú ke fili ai ke kau atu ki he Siasí, kae 'oua na'a tukuhifo'i ha mātu'a 'okú ne fili ke nofo he lotú. Vahevahé ho'o ngaahi ongo fekau-'aki mo hono tauhi ho'o fuakava 'i he papitaisó mo 'ene 'oatu e fiemālié mo tataki koé.
2. Fakatupulaki ha 'ulungaanga 'oku fakatupulakí. Tokoni'i e fānaú ke nau vakai ki he lelei 'i honau fāmilí. Te ke lava foki 'o tokoni'i kinautolu

'E lava ke tokoni e talanoa ki he fānaú fekau'aki mo e ngaahi me'a lelei 'oku nau a'usia 'i 'api mo e lotú ke nau ongo'i e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní.

ke nau mamata ki he lelei 'i he'e-nau kau faiako, kau taki, mo e kau mēmipa 'o e uōtī 'i he Siasí. Talanoa fekau'aki mo e me'a na'e ako 'e ho'o-mo fānaú 'i he lotú. 'Oua te ke nofo ai pē 'i he ngaahi vaivai mo e lea ta'efakakaukau 'a e ni'ihí kehé. Ka ke lea 'aki ha ngaahi me'a lelei mo fakahaa'i ho'o loto fiemālie ke ako mei he ni'ihí kehé.

3. Ngāue'i e ngaahi ongo 'oku 'ikai lelei. Tokoni'i e fānaú ke nau 'ilo'i e ngaahi ongo 'oku 'ikai lelei, hangē

ko e ilifiá, ta'elatá, mamahí, mo e 'itá. Hili ia peá ke tokoni'i kinautolu ke nau lava 'o fakamatala'i 'enau ngaahi ongō 'aki ha'anau tā ha fakatātā, va'inga, pe talanoa. Te ke lava foki 'o fekumi ki ha tokoni fakapalōfesinalé, 'o ka fie ma'u. 'E tokoni e faifakamo'ui ki he ngaahi loto laveá ke tali lelei ange 'e he taha kotoa e ngaahi ongo fakalaumālié mo ma'u ha a'usia lelei ange 'i he lotú.

4. Kole tokoni 'o ka fie ma'u. Kapau 'okú ke fie ma'u tokoni, 'oua te ke

tatali ke toki fietokoni atu pē ha taha. 'I he taimi 'e ni'ihī, mahalo he 'ikai fakatokanga'i 'e he kau taki 'o e Siasí pe kau mēmipa 'o e uōtī ha fie ma'u, pe te nau momou ke tokoni ta'e fakaafe'i. Kapau 'e fie ma'u 'e ha fānau ha tāpuaki, fakakaukau 'i he fa'a lotu pe ko hai 'e lava 'o tokoni, peā ke kole. Fakakaukau foki pe ko hai te ke lava 'o tokoni'í.

Ma'a e Kakai Lalahi Kotoa Pē

- Fakatokanga'i mo 'ofa 'i he fānau 'oku nau ma'ulotu mo ha mātu'a pē 'e taha pe ongomātu'a fakatou'osi.** Ako honau ngaahi hingoá pea talitali māfana mo anga'ofa kinautolu. 'Oua te ke fakamāu'i honau tūkungá, pea 'oua te ke fakafehu'i ange fekau'aki mo e mātu'a 'oku nofó. 'I he ongo'i 'e he fānau e 'ofa mo'oní mei he kāingalotu 'o e Siasí, 'e si'isi'i ange 'enau hoha'a pea lahi ange 'enau akó mo ongo'i e Laumālié.
- Feinga ke ke ongo'ingofua e ngaahi fie ma'u makehē.** Fa'a fakakaukau ki ha ngaahi akonaki mo ha ngaahi 'ekitiviti pau te ne ala uesia e fānau 'oku nau ma'ulotu mo ha mātu'a pē 'e taha pe 'oku nofo fakatou'osi e ongomātu'a. 'I ha lēsoni ki he ngaahi tāpuaki lakanga fakataula'eikí, ako'i ange 'e lava ke ma'u 'e he taha kotoa e ngaahi tāpuaki ko ení. Kapau 'oku fakakau e mātu'a ki ha 'ekitiviti, fakakau e ongomātu'a fakatou'osi. Tokanga foki ki he fānau 'e ala uesia 'enau ngaahi ongō 'i he ngaahi 'aho makehe hangē ko e Sāpate Fa'ē mo e Sāpate Tamaí.
- Tokoni'i kinautolu ke nau 'ofa mo fakamāloha honau fāmilí.** Ako'i e fānau ko e fāmilí ko e tu'utu'uni

ia 'a e 'Otuá.² Poupou'i kinautolu ke nau hounga'ia 'i he ngaahi lelei 'i honau fāmilí. 'E lava ke tokoni e hisitōlia fakafāmilí ke 'ilo'i 'e he fānau na'e kamata honau fāmilí kimu'a pea fa'ele'i kinautolu. Pea 'e lava ke tāpuekina kinautolu 'e he hisitōlia fakafāmilí "aki 'a e vāofi mo e fiefia ange [honau] fāmilí."³

- Ako'i kiate kinautolu 'a e tokāteline mo'oní.** Ko e tokāteline mahu'inga 'a e tau'atāina ke filí 'i he palani 'o e fakamo'uí, pea 'oku 'ikai fatongia 'aki 'e he fānau e ngaahi fili mo e fai angahala 'a 'enau mātu'a (vakai, Mōse 6:54). Ko e palopalema 'a e mātu'a 'oku 'ikai ko ha fo'ui ia 'o e fānau pea 'ikai foki ko hanau fatongia ia ke fakalelei'i. 'E lava ke tokoni hono 'ilo'i ení ke si'isi'i ange e hoha'a 'a e fānau fekau'aki mo e ngaahi me'a he 'ikai lava ke nau liliú mo hounga'ia 'i he ngaahi tāpuaki lahi faka'aho 'o e fāmilí.

Na'e ako'i 'e Palesiteni Henelī B. 'Aelingi, ko e Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisi 'Uluakí, 'o pehē: "'Oku hoha'a mai 'a e Tamai Hēvaní ke Ne tānaki mo tāpuekina kotoa 'a Hono fāmilí. 'Oku 'oange 'e He'ene palani ki He'ene fānau kotoa 'a e faingamālie ke tali pe fakasitu'a'i 'Ene fakaafé. Pea ko e fāmilí 'a e uho 'o e palani ko 'ení."⁴ ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á nefa'ú 'i 'Iutā, USA.

NGAAHI FAKAMATALÁ

- Vakai, Russell M. Nelson, "Fakahā ma'a e Siasí, Fakahā ki He'etau Mo'uí," *Liahona*, Mē 2018, 93–96.
- Vakai, "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmanī *Liahona*, Mē 2017, 145.
- Quentin L. Cook, "Ko e Fiefia 'o e Ngāue ki he Hisitōlia Fakafāmilí," *Liahona*, Fepueli. 2016, 27.
- Henry B. Eyring, "Ko Hono Tānaki e Fāmili 'o e 'Otuá," *Liahona*, Mē 2017, 20.

MA'A E FĀNAÚ

'I he Kaume'á:

- A'usia 'a Palesiteni Nalesoni 'i he'ene kei si'i: "Hounga'ia 'i he Ongomātu'a" (Sune 2019, peesi K2)
- "Ko Ha Vahe Fo'ou" (Sune 2019, peesi K4)
- "Ko e 'Uluaki 'Aho Tamai 'a Sitīveni 'i he Kaha'ú" (*Liahona*, Sune 2015, peesi 72)

MA'A E TO'U TUPÚ

'I he Liahoná:

- "Ko e Mo'uí ko ha Malafoni" ("Epeleli. 2019, peesi 54)

Ko e Palani Haohaoá

Ko e fē e taimi fakamuitaha na'a ke ongo'i ai kuo holafa ho'ngaahi palani? Uike kuo 'osí? Na'e pehē au ia. Neongo pe ko e hā 'etau ngaahi palani haohaoá, 'oku ngali hoko e **ngaahi pikopiko mo e afeafe ta'eamanekina 'i he mo'uí** ko ha fo'i mo'oni ia 'o e mo'ui fakamatelié. Na'e 'ikai ke u teitei palani ke 'i ai ha'aku tamatō 'e fā 'i he vaha'a 'o 'eku fānau 'e toko uá, ka na'e hoko ia. 'I he taimi 'oku faka'ohovale'i ai kitautolu 'e he ngaahi palani ne lotua pea fokotu'utu'u 'i ha ngaahi founga ta'e'amanekiná—pe matu'aki holafa kotoa ia ki laló—**ko e hā 'oku tau faí?** 'I he makasini ko 'ení, 'oku vahevahe 'e ha kakai lalahi kei talavou mei ha ngaahi tükunga kehekehe 'a e ngaahi tali kuo nau ma'u ki he fehu'i ko ení, i he taimi ne 'ikai hoko ai 'enau palani fakafamilí.

Kiate au mo hoku husepánití, na'e ta'ofi 'e he tamatoó homa halá pea mamahi ai homa lotó (vakai peesi 44). Na'e hoko e faifeinga 'a Katalina mo hono husepánití ke vakavakai'i e ngaahi fakakaukau 'a e kakaí ke ma'u e le'o 'o e 'Eikí ko ha me'a faingata'a 'i hona halá (vakai peesi 48).

'Oku vahevahe 'e Kilisitina, 'i ha ngaahi fakamatala faka'ilekitulónika pē, 'ene momou mo e manavasi'i ke hoko ko ha fa'eé, pea fakaikiiki 'e

Palauni e meimeい ngata 'ene palani fāmili mo hono uaiffi 'i he fehikitaki fakakautaú. 'Oku 'omi 'e Keiti, ko ha taha lahi kei talavou, ha ngaahi fakakaukau ki he natula ta'engata 'o hotau tu'unga ko e mātu'á.

'Oku tatau ai pē pe 'okú ke tatali ki ha fānau ke tāpuekina ho 'apí, ma'u ha fānau lahi ange 'i he me'a na'a ke palani ki aí, pe 'okú ke tatali ke ke mali, ko e me'a 'e taha 'oku paú: **'Oku ma'u 'e he Tamai Hēvaní e palani haohaoá**, pea te Ne kei tataki mo pukepuke kitautolu 'i ha ngaahi founga fakafo'ituitui, fakataau-taha 'i he'etau fekumi ke fakatonutonu hotau lotó ki Hono finangaló.

'E tatau ai pē pe ko e hā e olá, ka 'e tāpuekina kitautolu 'e he **faka'amu pē ke 'omi ha fānau ki he māmaní**'aki ha fakakaukau ma'ongo'onga ki he palani lahi 'o e fiefia 'a e Tamai Hēvaní. 'I ho'o lau 'emau ngaahi talanoá, 'o tatau ai pē pe 'okú ke 'i he tu'unga fē 'i he halafononga 'o e fakatupulaki ha fāmili, 'oku ou faka'amu 'i he loto-mo'oni, 'e tataki koe 'e he Laumālie Mā'oni'oní ki ha ngaahi fakakaukau pe tali 'e ala tokoni atu 'i ho'o fonongá.

Laukonga fiefia!

Mariann von Bracht

KAKAI LALAHÍ KEI TALAVOÚ

FALE'I LELEI TAHÁ . . .

'Oku vahevahe 'e he kakai lalahí kei talavoú 'a e ngaahi fale'i lelei taha kuo nau 'osi ma'u fekau'aki mo e ma'u fānaú:

"Na'e talamai 'e ha faiako lelei, 'i he kamakamata 'ema nofomalí, ko e fili pē ia 'i ho vaha'a mo ho hoá, mo e 'Eikí. Na'a ne fakatokanga mai 'oku fa'a tala 'e he kakai 'oku 'i he vaha'a 'o e husepānití mo e uaifi 'o 'ikai ai ke fakakau e 'Eikí. Kuo tāpuekina kimaua 'o lahi hake 'i he me'a te ma fakamatálá, 'i hono fakakau e 'Eikí 'i he'ema ngaahi fili."

—Bonnie Cornick, 'Aitahō, USA

"Oua te ke tatali ki he 'taimi hao-haoá' ke ma'u fānau—te ke tatali koe 'o ta'engata."

—Annie Hall, Kuinisilani, 'Aositelēlia

"Oua te ke tokanga ki he lea 'a e kakaí! Ko e me'a ia 'i ho vā mo ho hoá mo e Tamai Hēvaní."

—Kulani Walters, 'Okalani, Nu'u Sila

Ko e hā e fale'i lelei taha kuó ke ma'u fekau'aki mo hono ikuna'i e ngaahi faingata'dá? 'Omai ho'o talí 'i he liahona.lids.org kimu'a he 'aho 30 'o Sune, 2019.

VAHEVAHE MAI HO'O TALANOÁ

'Oku 'i ai ha'o talanoa fakafo ke vahevahe? Pe 'okú ke fie vakai ki ha ngaahi fakamatala fekau'aki mo ha ngaahi tefito pau? Kapau ko ia, 'oku mau fie fanongo meiate koe! Te ke lava 'o 'omai ho'o ngaahi talanoá pe fakamatálá 'i he liahona.lids.org.

FEKAU'AKI MO E KAU FA'U TOHI KEI TALAVOÚ

'Oku fiefia 'a Marianne von

Bracht 'i he taimi mo e fāmilí, hivá, mo e huelo 'o e la'aá. 'I hono fonua tupu'anga ko Misikení, USA, 'a ia 'oku 'ikai ke ulo ma'u ai pē e la'aá, 'okú ne 'ilo'i 'e lava ke fakangingila 'e he Maama 'o Kalaisí ha fa'ahinga 'aho pē, 'o tatau ai pē pe 'e matolu fefé e ngaahi 'aó.

'Oku ha'u 'a Katherine Ramirez de

Pineda mei Manakua Nikalákua, pea na'a ne kau ki he Siasí 'i he'ene kei ta'u 18. Na'a ne ako e founiga ke ako'i ai e Lea faka-Pilitāniá ko ha lea muli pea 'okú ne hoko ko ha faiako lautohi pule'anga. Na'e sila'i ia mo hono husepānití 'i he Temipale Kuatemala Siti, Kuatemalá pea 'okú na ma'u ha fānau faka'ofo'ofa 'e toko tolu.

'Oku tui 'a Keiti Sū 'Emeli 'oku fonu

e māmaní he kakai faka'ofo'ofa 'oku totonu ke vahevahe 'enau talanoá. 'Okú ne ako e lēsoni fakafaiongan-ongó mo e lea faka-Sipeiní, mo e taumu'a ke #sharegoodness (vahevahe e lelei).

'Oku nofo 'a **Brian Morrill**, mo

hono uaifi, mo 'ena fānau fefine 'e toko ua 'i he Nofo'anga Tautahi Noafokí, 'i Veisínia, USA. 'I he'ene hoko ko ha lafitaní, 'okú ne ngāue ai ko ha 'ofisa laulāpuna tautahi 'i he E-2 Hawkeye.

Na'e toki 'osi mai 'a **Christina**

Crosland mei he 'Univēsiti Pilikihami 'longí. 'Okú ne fakamoleki hono taimi 'ataa ke lau tohi mo tānaki ha 'ū tohi ki ha laipeli 'okú ne faka'amua ki he kaha'ú. 'Okú na fiefia mo hono husepānití 'i hona 'api fo'oú 'i Tekisisi, USA, fakataha mo 'ena ki'i ta'ahiné.

'I HE KONGA KO 'ENÍ

44 Ko e Tatali 'i he Ngaahi Maama Hala Kulokula 'o e Mo'uí Fai 'e Marianne von Bracht

48 Tāpuekina ke Ma'u Fānau Fai 'e Katherine Ramirez de Pineda

FAKAKOMIPIUTÁ PĒ

Ko Hotau Tu'unga Ta'engata ko e Mātu'a

Fai 'e Katie Sue Embley

Ko e Ngaahi Fie Ma'u 'a e Tautahí—mo Homau Fāmilí

Fai 'e Brian Morrill

Ko Hono Ikuna'i 'o 'Eku Manavasi'i ke Ma'u Fānau

Fai 'e Christina Crosland

Fekumi ki he fakamatala ko 'ení mo ha ngaahi me'a kehe:

- 'I he liahona.lids.org
- 'I he **YA Fakauiké** ('i he konga ki he Kakai Lalahi Kei Talavou 'i he Gospel Library)
- 'I he facebook.com/liahona

Ko e Tata ‘i he Ngaahi Maama Hala Kulokula ‘o e Mo’uí

Na‘e hangē e a‘usia
hokohoko ‘o e tama-
toó ko ha ngaahi
maama hala lanu
kulokula hokohoko
‘i he‘eku mo’uí, ka ‘i
he‘eku ako ke tafoki
ki he ‘Eikí, na‘á ku
‘ilo ai ne fe‘ao e mole
kotoa pē mo e melinó,
fakakaukau fo‘oú, mo
e tupulakí.

Fai 'e Marianne von Bracht

Na'e kuku ma'u 'e hoku louhi'inimá e me'a faka'ulí 'i he'eku sio fakama-ma'u mo 'ikai fa'a tatali atu he kei ulo e maama kulokulá. 'I he faifai pea liliu 'o lanu matá, na'a ku lele vave atu 'o toe talitali 'o hangē he 'ikai toe ngatá, 'i ha maama hala lanu kulokula 'e taha. Na'a ku kei mama'o 'aki ha miniti 'e 10 mei he lēsoni mo e ongo faifeikau sisitaá 'a ia na'e totonu ke kamata he miniti 'e 5 kuo 'osí. Kapau na'a ku hoko ko ha fa'ē fakapotopoto ange, na'a ku mei 'ilo kimu'a e fakafiuifiu miniti 'e 15 hoku 'ofefine ne mei ta'u tolú ne tupukoso 'i he teu ke mau hū ki tu'a he matapaá, ka na'e 'ikai ke u 'ilo. 'Io, 'e hoko atu pē e mo'u kapau na'a ku tōmui, ka koe'uhí na'a ku feinga ke fai ha me'a 'oku lelei, 'ikai nai 'oku totonu ke tokoni mai ha *nī'ihi* 'o e ngaahi maama halá kiate au? 'I he'eku tangutu 'o 'ikai fa'a tatali ki ha toe maama hala lanu kulokula 'e tahá, na'a ku ongo'i e kamata ke liliu 'eku ta'efiemālié ke hoko ko e 'ita. "Oku ou feinga ke fai ha me'a lelei; feinga 'aki hoku lelei tahá! Ko e fē 'a e tokoni 'oku ou fie ma'u?"

'I ha māhina 'e uofulu kimu'a, na'a ku fakatokanga'i ha'aku fai ha ngaahi fehu'i tatau, 'i ha tūkunga tatau, ka na'e hoko ia 'i ha feitu'u ne fakafonu 'e he nongá mo e fiemālié 'o 'ikai hangē ko e momeniti 'o 'eku 'i he maama hala lanu kulokulá.

Ne toki kamata failau mai pē e 'akaú 'i he ngaahi va'a melomelo ne takataka'i au he loto Vao 'Akau Tapú, 'i Palemaila, Niu 'loke. Ne hangē ne 'omi 'e he fanga ki'i 'akau iiki ne toki kamata tupu movetevete hake he kelekelé ha mo'ui fo'ou ki he 'eá. Ko e me'a pē na'a ku ongo'i 'a e havilivili mokomokó, saliote pēpeé, mo 'eku lué—ne 'ikai ha kā, hala, pe talanoa longoa'a. Ka neongo e nongá, na'e fakafonu 'eku fakakaukaú 'e he ngaahi fehu'í mo e ta'epau'iá. Na'a ku tatali lōloa mo faingata'a 'i ha houa 'e 72 mo hoku husepāniti ko Lēnisí, ke fetu'utaki mai 'eku toketaá mo e ola 'o ha sivi toto mo e faka'ata pēpē ne toki fai pē he momeniti faka'osí. Na'a ku fie ma'u vivili ha ngaahi tali mo ha fakafiemālie.

Ko Hono Ma'u e Fakafiemālié

"Na'e a'ahi 'a e 'Eikí kiate kinautolu 'aki 'a hono Laumālié, mo folofola ange kiate kinautolu: Mou fiemālie. Pea na'e fakafiemālie'i 'a kinautolu." (Alamā 17:10).

Na'a ku toki fakatokanga'i 'eku siofi e matala'i'akau ne nau mo'ui hili e fa'ahita'u momokó 'i tu'a 'i he Temipale Palemaila Niu 'loké. Na'e fakaho'ata kakato 'e hoku 'atamaí e ngaahi fili ne hoha'a ki aí: "Kapau 'e mole e pēpē ko ení, ko e hā hono 'uhingá? Pea hā leva?" Na'e folofola mai e 'Eikí ki hoku 'atamaí 'aki e nonga na'a ku holitu'u ki aí, 'o hangē ko e havilivili malū 'o e failau ne takatakai 'iate aú. Na'e 'ikai ke u toe fie ma'u ke talamai 'e he toketaá; na'a ku 'ilo'i 'e mole e pēpē ko ení, pea ne fakafokifā pē e mahino kiate au, ko e ki'i laumālié haohaoa ko ení, na'e 'i he to'ukupu 'ofa ia 'o e Tamai Hēvaní. Ne fetongi faka'aufuli 'e he melino fakapapaú 'a e siva e 'amanakí na'a ne kāpui aú, 'o ne fakanonga au he ngaahi uike mo e māhina kimui aí.

Ko e Tatali ki he Maama Lanu Matá

"Kuó u fakafeta'i ko e ngaahi founiga lahi kuo 'a'ahi mai ai 'a e 'Eikí mo e Fakafiemālié kiate au, he'eku fie ma'u ha nongá. {5}'Oku 'ikai ngata pē e tokanga 'etau Tamai Hévaní ki he'etau fiemālié, ka 'oku lahi ange 'Ene tokanga ki he'etau fakalakalaká."¹ —Palesiteni Henry B. Eyring

Hili ha ngaahi 'aho si'i mei he 'a'ahi ki Palemailá, na'a ku a'usia ha tamatō fakaliflu. Neongo na'e kei pukepuke au 'e he'eku ongo'i nongá, na'a ku ongo'i vaivai fakatu'asino mo fakaeloto mei he molé mo 'eku ta'emeateue ki he tatali na'e muiaki maí. Na'a ku 'uluaki tatali ki he ola mei he loki faito'ó, 'a ia ne hā ai ko ha feitama eni na'e 'ikai tupulaki lelei ai e pēpeé. Hili iá na'a ku tatali ki ha ngaahi sivi toto fakauike, fakauike ua, pea faifai 'o fakamāhina ke fakapapau'i 'oku 'ikai ha fa'ahinga faka'ilonga 'o e kanisaá. Ka na'a ma kei lava pē mo Lēnisi 'o vakai ki he to'ukupu fakafiemālie 'o e 'Eikí mo 'ene fakanonga kimaua, lolotonga e ngaahi māhina lahi 'o e tatalí. Na'e 'ikai ha fu'u palopalema lahi mei he'eku feitama ne 'ikai tupulaki lelei, pea hili pē ha māhina 'e ono na'e talamai 'e he toketaá te ma lava 'o toe feinga ke ma'u ha pēpē fo'ou. Na'a ku toe foki mai ki he hala ke fakalakalaka 'i he mo'uí; kuo faifai pea liliu e māmá mei he kulokulá ki he lanu matá.

Kae 'i loto 'i ha māhina 'e tolu mo ha ngaahi sivi toto kimui ange, ne u toe tamatō—'o hoko eni 'i ha uike kimu'a he Kilisimasí. Hili ha māhina 'e tolu mo e tupulaki 'eku 'amanakí 'i ha toe sivi 'o ma'u 'oku ou feitamá, ne u toe tamatō pē hili ha uike 'e taha—ko ha toe maama hala lanu kulokula ia.

Ko Hono Sivi'i 'o e Tuí

"Na'a mo 'etau tui mālohi, he 'ikai hiki ha ngaahi mo'unga lahi ia. . . . Kapau 'e ta'ofoi e fakafepaki kotoa pē, to'o atu mo e mahaki kotoa pē, pea 'e uesia leva 'a e tefito'i taumu'a 'o e palani 'a e Tamaí."² —'Eletā David A. Bednar

Ne u toe feitama, pea na'e 'amanaki atu ke u fā'ele 'i he ngaahi uike hili e Kilisimasí. Na'a ku ongo'i lelei 'aupito fekau'aki mo e feitama ko ení. Na'a ma 'osi sio ki he tā 'a e mafú 'i ha'ama faka'ata pēpē peá ma 'ilo'i ne lotua kimaua 'e he kau mēmipa 'o homa fāmilí. I ha 'aho 'e taha lolotonga 'eku tangutu 'i ha sésini 'enitaumeni 'e taha 'i he temipalé, na'e ha'u ha fakakaukau makehe kiate

au: "Kapau 'e toe tō e pēpē ko ení, 'e kei ma'u pē nai 'eku tuí? Ko e mo'oni 'e pehē. Ka ko hono mo'o-ní, he 'ikai ke u toe tamatō he 'oku ou mateuteu he taimí ni ke tali e finangalo 'o e 'Eikí 'o tatau ai pē pe ko e hā."

Neongo na'a ku kei sio pē ki he ngaahi leleí, ka na'a ku fakatokanga'i e ngaahi faka'ilongá hili ha ngaahi uike si'i, a'u atu 'o faka'ata e pēpeé, pea toe kamata e me'a fakamamahi tatau na'a ku ongo'i kuó u angamaheni ki aí. Na'e 'ikai ke kei tu'u ma'u 'eku tuí 'o hangē ko ia na'a ku 'amanaki atu ki aí. Ne hangē ne 'ikai ke kei fe'unga e ngaahi tali na'a nau pukepuke mai au 'i he ngaahi tamatō kuo 'osí. Ne hoko mai ha fu'u loto mafasia lahi. Na'a ku ongo'i kafo, pe ko ha nge'esi pē, pea na'a mo e ongo'i lavaki'i. Na'e 'ikai ko au pē mo hoku husepā-nití ne tatali ki he 'Eikí; ne toutou talamai 'e homa 'ofefiné 'ene fu'u fie ma'u hano kī'i tuonga'ane pe tokouá. Na'e mamahi foki homa lotó koe'uhí ko ia. 'I he'eku 'ohake 'eku ngaahi ongo fakamamahí ki he 'Eikí 'i he lotu tāuma'ú, na'a ku toe ma'u ha fakamo'oni mahino na'e 'afio'i 'e he Tamai Hévaní 'eku mamahí mo hoku ngaahi tūkungá pea 'okú Ne 'ofa 'iate au. Neongo na'e kei tatau ai pē hoku tūkungá, ka ko ha mana ia hono fakama'ama'a 'e he kī'i a'usia lelei mo faingofua ko 'ení 'a e kavenga na'a ku ongo'i mo 'omi e ivi ke u malava 'o tali pea a'u pē ki he ongo'i fiefia 'i he hokohoko atu 'eku mo'ui faka'ahó. Ko e hā pē 'oku fakatatali mai 'i he kaha'ú, te u sai pē.

'I he taimi ne ma'u ai e ola 'o e sivi ki homa tupu'anga fakaesinó hili ha ngaahi māhina si'i kimui ai pea 'ikai ha talí, na'a ma toe ongo'i puputu'u fekau'aki mo e taumu'a 'o e ngaahi faingata'a ko 'ení 'i he'ema mo'uí. Na'a ku fai hoku lelei tahá ke tuku ki he tafa'akí 'eku ngaahi holí pea fakatonutonu hoku lotó ki he finangalo 'o e 'Eikí, kae 'i he lotolotonga 'o e ngaahi momeniti faingata'a, ne tengihia hake hoku lotó, "Ko e hā 'oku fie ma'u ke u ako mei hení? 'Oku ou feinga ke fai lelei! Ko e fē 'a e tokoni 'oku ou fie ma'u?"

Ko Hono Liliu 'Eku Founiga Talí

"[Ko e me'a tu'u paú] 'a e faingata'a! 'Oku tau taki-tāuhí kotoa pē e faingata'a. Ko e kehekehé 'a e anga 'etau tali e faingata'a ko iá."³ —'Eletā Stanley G. Ellis

Hili ha māhina 'e valu mei he'eku tamatō hono faá pea hili pē ha ngaahi uike si'i mei he'eku

faka'uli loto mafasia ke fetaulaki mo e ongo faifekau sisitaá, na'a ku talitali fiemālie 'i ha maama hala lanu kulokula 'o ma'u ai 'eku ngaahi talí he'eku foki ki 'apí. 'I he'eku mamata ki he tu'u 'a e 'ū kaá 'i hoku tafa'akí mo e 'ū kā ne nau mu'omu'a atu 'iate au he halá, na'a ku ma'u ha fakakaukau ta'engata ki he anga 'o 'eku mo'uí. Ne fakafokifá pē 'eku fakatokanga'i ko e me'a pē ne mahu'inga 'i he'eku fonongá ko 'eku nofo he hala te ne 'ave au ki hoku 'api fakalangí. 'Oku 'ikai teitei uesia 'e he lahi 'o e "ngaahi maama hala lanu kulokulá" e feitu'u 'oku ou fakataumu'a ki aí. Ka 'e uesia ia 'e he'eku founiga tali kinautolú.

Na'e kamata leva ke u mata'ikoloa 'aki e ngaahi maama hala lanu kulokula 'i he'eku mo'uí, 'o tatau ai pē pe ko e heliaki pe ko hano 'ai hangatonu. Ne 'ikai leva ko ha taimi mole noa'ia, ka na'a nau hoko kinautolu taki taha ko ha fai-ngamālie ke ma'u e fa'a kātakí mo ma'u ha fakakaukau fo'ou 'a ia 'oku fou mai pē 'i he fa'a tatalí. Hangē ko hono fakatauhua mai e maama kulokulá mo e maama lanu matá 'o tataki atu 'i ha hala kehé, 'oku pehē 'eku 'ilo'i ko e maama hala lanu kulokula kotoa pē 'i he'eku mo'uí, na'a ne 'omi ha hala ki he tupulakí, 'o 'ikai 'i he founiga pē kuó u palani'i ke u tupulaki aí. Na'e kamata ke u fiefia 'i he faingamālie ke tupulaki 'o fakafou 'i he ngaahi me'a ta'e'amanekiná, kae 'ikai nofo 'i he ngaahi me'a fakamamahí.

Ko e Tokanga Taha ki he Fakamo'uí

"*'Oku i ai ha fehu'i mahu'inga ke fakalaulauloto ki ai, "Ko e fē feitu'u 'oku tuku ai 'etau tuí?" 'Oku fakatefito pē nai 'etau tuí 'i he loto ke fakafiemālie'i kitautolu mei he mamahí mo e faingata'a'iá, pe 'oku fakatefito ia 'i he 'Otua ko e Tamaí mo 'Ene palani mā'oníoní pea mo Sisū Kalaisi mo 'Ene Fakalelef?*"⁴ —Eletā Donald L. Hallstrom

Hili ha ta'u lōloa 'e ua talu mei he'eku fuofua tamatoó, na'a ku fā'ele'i ha ki'i tamasi'i talavou mo mo'ui lelei. Lolotonga e taimi ne tataki atu ki he 'aho fakafiefia ko ia ki homau fāmilí, na'a ku 'ilo'i ai ne 'ikai mamahí 'a Sisū Kalaisi ma'aku koe'uhí ke to'o e ngaahi mamahí mei he'eku mo'uí. Ka na'a Ne mamahí, kae lava ke fakamālohaia au 'i he'eku foua mo tupulaki mei he ngaahi faingata'a na'a ku fehangahangai mo iá. Neongo 'oku kei fakamamahí pē hono manatu'i e ngaahi momenití 'o e kafo e lotó 'i he molé mo e ngaahi māhina lahi 'o e tatalí, ka kuo nau hoko ko ha makakoloa 'i he'eku mo'uí. Ne mahino kiate au 'i he ngaahi momenití toputapu ko iá, 'a hono 'afio'i fakafo'iuituiti 'e he Fakamo'uí 'eku ngaahi mamahí. Na'a ne tokoni'i au 'i ha founiga ko e taha pē 'okú ne 'ilo'i 'eku ngaahi mamahí fakafo'iuituiti te ne lava 'o tokoni'i. Neongo e fa'a feinga 'a e filí 'i he'etau mo'uí ke ta'ofi 'etau ngaahi palani ki he fakalakakalá, 'oku faka'aonga'i 'e he 'Eikí e fehangahangai ko iá ke fakavave'i kitautolu ki mu'a, ki ha faka'osinga mā'olunga ange—ke 'ilo'i mo nofo 'i He'ene 'ofá. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne faú 'i Tekisisi, USA.

NGAAHI FAKAMATALÁ

1. Henry B. Eyring, " 'Oku ou Tuku 'Eku Melinó Kiate Kimoutolu," *Liahona*, Mē 2017, 17.
2. David A. Bednar, "Ko Hono Tali e Finangalo mo e Taimi 'a e 'Eikí," *Liahona*, 'Aokosi. 2016, 22.
3. Stanley G. Ellis, " 'Oku Tau Falala Nai Kiate Ia? 'Oku Lelei e Faingata'a," *Liahona*, Nōv. 2017, 113.
4. Donald L. Hallstrom, "Kuo Ngata Koā 'a e 'Aho 'o e Ngaahi Maná?" *Liahona*, Nōv. 2017, 90.

Na‘e fakafehu‘ia
kimaua ‘i he toe ‘i ai
ha‘ama fānau tokoh
lahi angé, ka ‘oku
mahino ange kiate
kimaua ‘ae ‘ofa ‘a e
Tamai Hēvaní mo
hono fakatupulaki
‘o hotau tu‘unga
malava fakalangí
‘o fakafou ‘i he‘ema
fānaú.

Tāpuekina ke Ma‘u Fānau

Fai ‘e Katherine Ramirez de Pineda

“**K**o ho‘omo ki‘i tamasi‘i faka‘osí eni?” “I he‘eku kei feitama ‘i he‘eku leka fika tolú, lolotonga ia e ‘i ai ha‘aku ongo leka kehe ‘e ua ne te‘eki ta‘u nimá, ne hangé ne fa‘a ‘i ai pē ha ngaahi fakakaukau ia ‘a e kakaí fekau‘aki mo ‘eku fānaú. “Ko e tokotaha faka‘osí eni?” “Oku ‘ikai nai ke ke fakakaukau ‘okú ke fu‘u lele vave?” “Ko e hā ho‘o me‘a ‘e fai mo e kau leka ‘e toko tolú?” ko e ngaahi fehu‘i ia na‘á ku fa‘a fanongo ki aí. Neongo na‘e mahino pē, he ko e angamaheni ‘i hoku fonuá ‘oku taki taha pē pe ua e kakaí he fānau koe‘uhí ko e ngaahi palopalema faka‘ekonómiká, ka ko e me‘a ne ‘ikai ‘iloí ‘e he kakaí, kuó u talanoa au mo hoku husepánití lolotonga ‘ema kei kaume‘á, fekau‘aki mo e tokolahí ‘o e fānau na‘á ma fie ma‘ú mo e taimi ke ma‘u ai kinautolú. Ko ha fili mahu‘inga mo fakamaatoato ‘a e palani fāmilí kiate kimaua, pea na‘e pau ke fakahoko ia ‘i homa vaha‘a ‘o kimauá,

pea fekumi ma‘u ai pē ki he fakahino-hino ‘a e ‘Otuá. Na‘á ma fakafanongo ki he Laumālié kae ‘ikai ko e ngaahi le‘o mei homa ‘ātakaí pea kuo tāpuekina kimaua ke ma‘u ha fānau.

‘I he taimi na‘e fakahoko ai ‘e he ‘Eikí ha fuakava mo ‘Épalahamé, na‘á Ne tala‘ofa kiate ia ha hako tokolahí (vakai, Sēnesi 17:5–6; 22:17). Na‘á ma ongo‘i mei he potufolofola ko iá, ko e ma‘u fānaú ki he‘etau Tamai Hēvaní, ko e taha ia ‘o e ngaahi tāpuaki ma‘ongo‘onga taha te tau lava ‘o ma‘ú. ‘Oku lava ke toe mahino ange kiate kimaua ‘a e ‘ofa ‘a e Tamai Hēvaní ‘o fakafou ‘i he‘ema fānaú, pea ‘okú ma fakatupulaki homa tu‘unga malava fakalangi mo ta‘engatá. ‘I ho‘o ma‘u fānaú, ‘oku ‘ikai ngata pē ‘i ho‘o tokoni‘i e ngaahi laumālie ko ia ‘oku nau ‘i he maama fakalaumālié ke ha‘u ki he māmaní ‘o ma‘u ha sinó, ka ‘okú ke ma‘u foki e faingamālie ke ako‘i kiate kinautolu e ongoongolelé. ‘Oku ou tui ‘oku si‘isi‘i ha ngaahi me‘a ‘i he mo‘uí te

ne toe teuteu'i lelei ange kitautolu
ki he mo'ui ta'engatá 'i he ma'u fānaú.
Ko hotau ngaahi fāmilí 'a e feitu'u ke tau
ako lelei taha ai ke mo'ui 'aki e ngaahi
'ulungaanga 'o e 'Eikí. 'Oku fakamanatu
faka'aho mai kiate au, 'i he'eku hoko
ko eni ko ha fa'eé, 'a hono mahu'inga
ke te vāofi mo e Tamai Hēvaní. 'Oku
ou lotu 'i he taimi kotoa pē, 'o kolea
ha fakahinohino, mālohi, mo e fa'a
kātaki mo fakamālō kiate la koe'uhī ko
e ngaahi tāpuaki lahi 'oku 'omi 'e he
ma'u fānaú.

Ko ha a'usia liliu mo'ui 'a e hoko ko ha
mātu'a pea fa'a faingata'a ka 'oku fonu
'i he fiefiá. 'Oku fakafonu hoku lotó 'aki
e fiefia 'oku 'ikai lava ke fakamatala'i, 'i
he taimi kotoa pē 'oku ou fanongo ai ki
hano hiva'i 'e hoku 'ofefine lahi tahá ha
hiva Palaimeli, pe vakai atu ki he feinga
hoku ki'i foha ta'u uá ke kuikui lolotonga
'emau lotu fakafāmilí, pe 'i he'eku fuofua
'eku ki'i pēpē tamasi'i kuo mohé. Ko 'etau
fānaú 'a e ivi 'okú ne ngaohi kitautolu

ke tau kātaki ki he ngata-'angá, neongo pe ko e hā
hono lahi e ngaahi faingata'a 'oku tau fehangahangai
mo ia 'i he mo'ui. 'Oku ou loto hounga'ia
mo'oni ki he'eku Tamai Hēvaní 'i hono
'omi kiate au e faingamālie ke hoko ko ha
fa'ē ki he'eku fānaú.

'Oku ou 'ilo 'oku 'ofa 'etau Tamai
Hēvaní 'iate kitautolu. Kuó u ongo'i 'Ene
'ofá lolotonga e ngaahi momeniti melie
mo fonu 'i he fiefia mo'oni mo ta'engatá
kae pehē foki 'i he lolotonga 'o e ngaahi
faingata'a. Na'a Ne tuku mai Hono 'Aló,
'a Sisū Kalaisi, ke fakahaa'i mai e hala ke
foki hake ai ki hotau 'api fakalangi. 'Oku
ou 'ofa 'i hoku fāmilí, pea 'oku ou 'ilo 'e
lava ke ta'engata 'a e fāmilí. ■

*'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'ú 'i
Manakua, Nikalākua.*

'I he 'apiako 'oku ou ako ai he taimi ní,

'oku tokosi'i 'aupito ha kau mēmipa 'o e siasí. 'A ia 'oku mahu'inga ke u mo'ui 'aki 'eku ngaahi tu'unga 'ulungāngá he ko e founга pē ia ke ulo atu ai e maama 'o e ongoongoleí 'iate au ke faifai pea mahino kiate kinautolu pea nau kau mai ki he Siasí. Mahalo pē he 'ikai hoko he taimí ni, ka 'e 'i ai ha 'aho te nau manatu'i ai ko au e ki'i tamasi'i faikehe ne 'ikai inu tī mo e kofi mokomokó, na'e 'ikai kapekapé, pea na'e kau atu ki ha siasí. Mahalo 'e 'i ai ha 'aho 'e tataki ai kinautolu 'e he'eku tā sīpingá ki he feitu'u 'oku fie ma'u ke nau 'i aí.

'E ala faingata'a ke te kehe, ke makehe. 'Oku faingofua 'aupito ke tukuhifo hoto ngaahi tu'unga 'ulungāngá. 'Oku tokoni'i au he 'ahó kakato 'e he tā sīpinga mo e lotu hoku fāmilí. 'Oku faka-manatu mai 'e he lotú kiate au ke tauhi 'eku ngaahi tu'unga 'ulungāngá.

'Oua na'a ke teitei fakaveiveiuha ha taimi ko e me'a 'okú ke fai 'oku 'ikai totonu. 'Oku feinga ma'u pē e kakaí ke tukuhifo'i koe 'i he ngaahi me'a 'oku 'ikai ke ke faí. Mahalo pē he 'ikai manakoa koe. Ka 'oku sai 'aupito pē ia. Te ke manakoa koe ki he Tamai Hēvaní mo SiSū Kalaisi 'i ho'o tauhi e ngaahi tu'unga 'ulungāngá. 'E faifai pē pea te ke 'ilo'i ko e me'a 'okú ke lolotonga faí 'okú ne 'ai koe ke ke fiefia. Ko e fiefia tolonga mo'oní ia 'oku ha'u mei ho'o tauhi ho ngaahi tu'unga 'ulungāngá. Ko ia ai, hokohoko atu pē, mo'ui 'aki pē ho ngaahi tu'unga 'ulungāngá!

Nētane O., Manila, 'Otu Filipainí

TO'U TUPÚ

'I HE KONGA KO 'ENÍ

52

- 52 Teuteu ki he Mo'uí:
Ko Hono Fokotú'u e Ngaahi
Taumu'a Fakapotopoto Te
Ke Lava 'o A'usiá
Fai 'e Chakell Wardleigh

- 54 Ne 'Omi 'e he Mahino e
Palani 'o e Fakamo'uí e
Melinó Kiate Au
Fai 'e Nance Regold J. Micabani

- 56 Kakai 'o Kālelī
Fai 'e Breanna Call Herbert

- 60 Ngaahi Fehu'í mo e Talí:
'E founга fēfē ha'aku tauhi
'eku ngaahi naunau faka'
'ilekitulōniká mei hono
tohoaki'i 'eku tokangá, 'i he
lotú mo e seminelí?

- 62 Ko 'Etau Tafa'akí

- 64 Ko e Lea Faka'osí:
"Oua 'e Manavahē;
He 'Oku ou 'late Koe"
Fai 'e Eletā David A. Bednar

KO HONO FOKOTU'U E NGAAHI TAUMU'A FAKAPOTOPOTO *Te Ke Lava 'o A'usia*

*'Okú ke fie ma'u nai ke ke fakalakalaka? hoko 'o lelei
ange 'i ha taukei pau? ako ha me'a matu'aki fo'ou
'aupito? Mahalo pē 'e pau ke ke fokotu'u ha ngaahi
taumu'a ke ke a'usia ia.*

Fai 'e Chakell Wardleigh

'Ū Makasini 'a e Siasí

Oku tau fa'a hiki ha ngaahi lisi taumu'a 'oku lōloá he taimi 'e ni'ihi pea feinga mālohi ke a'usia kinautolu, ka 'oku fa'a ngalo ia 'iate kitautolu pe 'oku tau fo'i 'o 'ikai toe fakahoko. 'Okú ke fa'a ongo'i pehē? Ko e hā 'oku 'oku fa'a hoko ai 'etau feinga ke liliu mo hoko 'o lelei angé, pea taimi 'e ni'ihi 'oku 'ikai pē ke tau lava kitautolu 'o faipau ki he ngaahi taumu'a kuo tau fokotu'u? 'Oku makatu'unga ia 'i he fakapotopoto 'o 'etau ngaahi taumu'a mo e lahi e ngāue 'oku tau loto fiemālie ke fai ki a!

Ko ha fanga ki'i tokoni eni ki he founa ke fokotu'u ai ha ngaahi taumu'a 'oku fakapotopotó:

- **Fokotu'u ha ngaahi taumu'a fakatou katea.** Nofotaha 'i hano fakamāloha ha ngaahi tafa'aki kehekehe ho'o mo'uí, kae 'ikai ko ha tafa'aki pē 'e taha. Na'e fokotu'u 'e he Fakamo'uí ha sīpinga haohaoa: "Pea tupulaki 'a e potó 'ia Sisū mo e lahí, pea na'e 'ofeina ia 'e he 'Otuá mo e tangatá" (Luke 2:52). Ko hono 'uhingá, na'a Ne tupulaki faka'atamai, fakatu'asino, fakasōsiale, mo faka-laumālie. Te ke lava 'o fokotu'u ha ngaahi taumu'a 'oku nau fai e me'a tatau. 'I ho'o 'ilo'i 'oku tokoni ho'o ngaahi taumu'a ke ke hoko ko ha tokotaha lelei angé, te ne faka'ai'ai koe ke hoko-hoko atu ho'o ngāue kiate kinautolú.

- **Hiki ho'o ngaahi taumu'a.** Tuku ho'o ngaahi taumu'a 'i ha feitu'u te ke lava 'o sio ai he 'aho kotoa! 'Oku tatau ai pē pe 'oku 'i he holisi ho lokí, 'i ho'o loka he akó, pea na'a mo ho'o telefoni, ka ke toutou vakai'i kinautolu. Ko e lahi ange hono toutou fakamanatu atu ho'o ngaahi taumu'a kuó ke fokotu'u, ko e lahi ange ia e faingamālie ke ke ngāue'i kinautolú.

KO E NGAahi TAUMU'A MAHU'INGA TAHÁ

"Ke foki ki [he 'ao 'o e 'Otuá] 'o ma'u e tāpuaki ta'engata 'oku ma'u mei hono fakahoko mo tauhi e ngaahi fuakavá he ko e ngaahi taumu'a mahu'inga taha ia te tau lava 'o fokotu'u."

Palesiteni M. Russell Ballard, Palesiteni Le'ole'o 'o Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Foki 'o Ma'u," konifelenisi lahi 'o Epeleli 2017.

- **'Ai ke pau.** Kapau 'okú ke tohi e "Ako ha me'a fo'ou" 'i ho'o lisi 'o e ngaahi taumu'a, ko ha taumu'a fakapotopoto ia, ka 'oku 'ikai pau. Ko e hā e me'a 'okú ke fie akó? Ke tā ha me'a lea fo'ou? Ko ha founiga feime'atokoni fo'ou? Mahalo pē na ko ha ngāue fo'ou ke ke manako ki ai? 'Ai ke pau pe ko e hā e me'a 'okú ke fie a'usiá!
- **Tuku ha taimi ki ho'o ngaahi taumu'a.** 'I he femo'uekina 'a e mo'uí, 'e faingofua pē ke ta'omia ho'o ngaahi taumu'a 'i he akó, ngāué, ngaahi kau-ngāme'a mo e famili. Ka 'o kapau te ke tuku ha taimi pau ke ngāue'i ai ho'o taumu'a he 'aho kotoa, uike kotoa, pe ko e hā pē hono tu'o lahi 'okú ke sa'i'a ai, 'e ngalingali te ke tauhi ki ai.
- **Fokotu'u ha ngaahi taumu'a taimi nounou.** Te ke lava 'o fokotu'u ha taumu'a lahi ma'u, ka 'oku fie ma'u ke ke foua ha fanga ki'i makamaile he halá kae lava ke ke a'usia e taumu'a ko iá. 'A ia, 'oku fie ma'u ke 'i ai ha'o palani. Hangē ko ení, tau pehē 'okú ke fie lele 'i ha malafoni he ta'u ni. 'Oku fie ma'u ia ke ke kamata si'isi'i kae lava ke ke lele 'i ha maile 'e 26 (42km). Fokotu'u ha taumu'a ke ke lele 'i ha ngaahi maile si'isi'i he uike kotoa, pea māmālie pē ho'o fakalahi e lōloa 'okú ke lele aí he uike takitaha. 'I he'etau fa'u ha ngaahi palani ke fokotu'u 'etau taumu'a, 'e tokoni'i kitautolu 'e he 'Otuá ke tau a'usia kinautolu (vakai, Lea Fakatātā 16:9).
- **'Oua 'e fu'u tōtu'a e me'a ke faí.** 'Oua te ke fokotu'u ha ngaahi taumu'a 'o fu'u lahi pea 'ikai ke kei manatu'i e me'a kotoa kuó ke palani ke faí. Kapau te ke kamata 'aki pē ha ngaahi taumu'a mahu'inga 'e ni'ihi kae 'ikai feinga'i ha fo'i 40 he taimi 'e taha, 'e si'isi'i ange ha'o ongo'i lomekina pea 'e lahi ange ho'o falala ki ho'o ngaahi feinga ke a'usia kinautolu. 'Oku fie ma'u ke tau fai e me'a kotoa "i he fakapotopoto mo e maau; he 'oku 'ikai ke fie ma'u 'a e tangatá ke lele 'o vave ange 'i he mālohi 'okú ne ma'u" (Mōsaia 4:27). Pea 'i ho'o lava'i ha taumu'a 'e tahá, 'e ngalingali te ke toe lava'i mo ha fo'i taha kehe! Ko e fanga ki'i me'a īkí 'oku iku ia ki ha ngaahi me'a lalahi. ■

Ne 'Omi 'e he Mahino e **PALANI 'O E** **FAKAMO'UÍ** e Melinó Kiate Au

*I hono ma'u
'eku fa'eé 'e he
kainsaá, ko e
me'a pē na'á ku
sio atu ki ai 'i
he kaha'ú ko e
mamahi. Peá ne
fai 'ene fakamo'o-
ní 'i he palani 'o
e fakamo'uí.*

Fai 'e Nance Regold J. Micabani

'I he ngaahi ta'u si'i kimu'a atú, he 'aho ne fakamanatua ai e mali 'eku ongo-mātu'a, na'e 'ilo'i ai kuo ma'u 'eku fine'eikí 'e he kanisā siteisi 4. Na'e hā mei he ola hono faka'atá 'e lava ke mole 'ene mo'uí mei he kanisaá pea na'e faka'au'ausino. Na'a ku 'ilo'i he momeniti ko iá he 'ikai mo'ui fuoloa 'eku fine'eikí.

Na'e 'ikai ke u mateuteu ki ai. Ne u fakakaukau atu pe 'e fefé e mo'uí ta'e 'i ai e fine'eikí. Na'e fakapo'uli, fakaumumi-noa, mo fakamamahi e me'a kotoa. Ne 'ikai ha toe fiefia pe kakata—pea 'ikai ha fā'ofua māfana mei he'eku fine'eikí ke fakafiemālie'i au. Ne hangē 'oku 'ikai ha mo'uí ia.

'I he fakalau 'a e ngaahi māhiná, ne hokohoko atu e ngāvaivai e sino 'eku fine'eikí. Ka ko e me'a na'e fakafo taha kiate aú, 'a 'ene holi ke 'alu ki he lotú, kau mai ki he'emau ako folofola fakafāmilí, ako'i e ngaahi lēsoni 'i he'emau efiafi fakafāmilí 'i apí, pea na'a mo e kakata mo kimautolú.

'I ha 'aho 'e taha, na'a ku fehu'i ange, "Oku 'ikai nai te ke fakafehu'a e Tamai Hēvaní? Kuo te'eki ai nai ke ke fifili pe ko e hā na'e fie ma'u ai ke ke ma'u 'e koe e

kanisaá?" Na'e malimali 'eku fine'eikí mo vahevahe 'ene fakamo'oni fekau'aki mo e palani 'o e fakamo'uí. Na'a ne talamai 'oku fie ma'u ke mahino kiate au e palani 'o e fakamo'uí ke u ongo'i e fiefia mo'oni 'okú ne 'omí. Na'a ne pehē kapau na'e mahino kiate au e feitu'u na'a tau ha'u mei aí, 'a e taumu'a 'o e mo'ui ko ení, mo e feitu'u 'oku tau 'alu ki aí, 'e mahino kiate au te mau fakataha ma'u ai pē, pea he 'ikai te ne mole meiate au. Na'a ne poupou'i au ke hokohoko atu 'eku teuteu ngāue fakaifaefakaú mo vahevahe e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí mo e palani 'o e fakamo'uí mo e ni'ihi kehé kae malava ke nau ma'u foki e ngaahi tāpuaki 'o e fakafiemálié mo e fiefiá.

Na'a ku 'ilo'i na'e mo'oni 'eku fine'eikí. Ko e hā kau ka ilifia ai ki ha'ané mole mei he māmaní kapau na'a ku 'ilo'i te u toe sio kiate ia 'i he mo'ui ka hokó 'i he'eku tauhi 'eku ngaahi fuakavá mo fakahoko e finagalo 'o e Tamaí? Na'a ku ongo'i nonga.

Hili ha taimi nounou mei ai, ne mālōlō 'eku fine'eikí. 'I he lolotonga hono 'ā 'aho 'eku fine'eikí—ko ha'amau fakamanatua 'ene mo'ui kimu'a pea tanú—neongo na'e faingata'a he na'a ku lotomamahi, ne ngali nonga e me'a kotoa, pea na'e lava ke u kei

ongo'i pē 'oku 'i ai 'eku fine'eikí. Ne hangē ne langaki mo e mo'ui 'a e kakai ne mau feohí. Na'a ku 'ilo'i ne u ongo'i e tāpuaki mo'oni 'o e mahino e palani fakalangi 'a e 'Otuá.

Hili iá, 'i he taimi ke fakahā'ele 'eku fine'eikí ki he malaé, na'e ha'u ha ki'i tamasi'i kiate au 'o fehu'i mai pe ko e hā na'e 'ikai ke u tangi aí. Na'a ku manatu'i 'eku fakakaukau kimu'a ki he mālōlō 'eku fine'eikí mo 'eku sio pē ki he mamahi mo e lotomamahí. Na'a ku malimali peá u tulolo hifo ke ma lōloa tatau. Na'a ku talaange, ""'Oku ou 'ilo'i te u toe sio ki he'eku fine'eikí kapau te u hokohoko atu hono tauhi e ngaahi fekau 'a e 'Otuá." Na'e malimali foki mo e ki'i tamasi'i, pea na'a ku 'ilo'i na'a ne ongo'i e melino tatau na'a ku ongo'i.

Ne puli atu 'eku fine'eikí, ka na'e 'ikai 'i ai e fakapo'uli, fakaumiuminoa, mo e mamahi na'a ku fakakaukau te ne fakafonu 'eku mo'ui. Na'a ku lea fakamāvae kiate ia peá u talaange te ma toe fesio-faki 'i he mo'ui ka hokó. Na'a ku ongo'i fiemálie neongo e molé. Ko ha tāpuaki ia ne ha'u mei he mahino 'a e palani 'o e fakamo'uí. ■

'Oku nofo 'a e taha na'a ne fa'ú 'i he 'Otu Filipaini.

Ke ako lahi ange fekau'aki
mo e mo'ui hili 'a e maté, lau
e Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakavá vahe 76, 'a ia 'oku
fakamatala'i ai 'e he 'Eikí 'a
kinautolu 'oku nau ma'u e
ngaahi nāunau fakasilesi-
tiale, fakatelesitiale, mo faka-
tilesitiale mo fakafehoanaki
e nāunau 'o e ngaahi pule-
'angá ki he la'aá, māhiná, mo
e ngaahi fetu'ú.

Kakai 'o KĀLELÍ

Breanna Call Herbert
Ngaahi Makasini 'a e Siasí

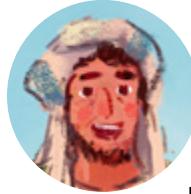
Ihe 'i māmani 'a e Fakamo'uí, na'a Ne ako'i mo tokoni'i ha tokolahi. Ko ha ni'ihi eni 'o e kakai na'e tokoni'i 'e Sīsū Kalaisi 'i Kālelí. Ko e hā nai ne mei lea 'aki 'e he kakai ni kapau te nau lava 'o fakamatala'i pē 'enau talanoa 'anautolú 'a ia 'oku hā 'i he folofolá? Ko ha ngaahi faka-kaukau 'eni 'e ni'ihi.

TAMASI'I: Na'a ku tu'u pē 'o ofi kia Sīsū Kalaisi mo 'Ene Kau 'Apostoló. Ne kamata fakakikihi e Kau 'Apostoló fekau'aki mo ha me'a, pea na'e fehu'i ange 'e Sīsū Kalaisi kau ki ai. Ne fakalongongo e Kau 'Apostoló, pea 'ikai toe lea ha taha he na'a nau fakakikihi pe ko hai 'iate kinautolu 'e lahi taha 'i he pule'anga 'o e langí. Ne kamokamo mai leva e Fakamo'uí kiate au. Na'a ku tu'u 'i loto 'iate kinautolu, pea na'a Ne puke atu au kiate ia. Na'a Ne talaange kiate kinautolu, ko hai pē te ne fakavaivai'i ia 'o hangē ha ki'i tamasi'i ko e lahi taha ia 'i he pule'anga 'o e langí. (Vakai, Ma'ake 9:33-37; Mātiu 18:1-5.)

TALAVOU: Na'a ku fanongo kau kia Sīsū Kalaisi mo e ngaahi mana na'a Ne fakahoko ma'a e kau mahakí. Pea 'i He'ene hā'ele mai ki Taipilioó, na'a ku kau atu mo e kakaí he muimui kiate lá. Na'a mau tokolahi, mahalo ko ha kakai 'e toko 5,000. Na'e 'i ai ha'aku fo'i mā pa'ale 'e nima mo ha'aku ki'i ika 'e ua. Na'e 'ave ia 'e Sīsū Kalaisi pea tāpuaki'i ia. Ko e me'a fakaofó, he na'e fiu e taha kotoa mei he me'akai pē na'a ku ma'ú. Ka na'e 'ikai ngata pē ai. 'I he fiu 'a e taha kotoá, na'e tānaki 'e he kau ākongá e toenga kaí. Ne fonu ai ha 'ū kato 'e 12. (Vakai, Sione 6:5-14.)

TANGATA: Na'a ku mo'ua 'i he mama-teá, pea 'ikai lava ke u toe ngae. Ne toe

hiliō ai 'a 'eku toe mahaki teté. Na'e fu'u kovi 'aupito. Ne fanongo hoku ngaahi kaungāme'a 'oku akonaki 'a Sisū Kalaisi 'ha fale. Na'a nau 'ilo te Ne lava 'o tokoni'i au, ko ia ai na'a nau feinga ke 'oatu au kiate la. Na'e fonu e falé, pea na'a nau fakakaukau ke tukuhifo au mei he 'atō. Na'a nau hae ia pea nau tukuhifo au ki lalo 'i mu'a 'ia Sisū Kalaisi. 'I He'ene 'afio mai kiate aú, na'a ku folofola mai kuo fakamolemole'i 'eku ngaahi angahalá. Na'a Ne folofola mai ke u tu'u hake 'o to'o hoku mohengá peá u 'alu. Na'a ku fai ia—pea na'e ofo e taha kotoa! (Vakai, Ma'ake 2:1-12.)

TANGATA 'EIKÍ:
Na'a ku 'i Kena he taimi ko iá. Pea na'e

mei mate hoku fohá, 'a ia na'e 'i Kāpaneume. Ne u fanongo 'oku 'i he feitu'u 'a Sisū, pea na'a ku 'alu kiate la. 'I he'eku fai iá, na'a ku kole kiate la ke ne hā'ele ki Kāpaneume 'o fakamo'ui hoku fohá. Na'a Ne talamai ke u 'alu ki 'api he na'e mo'ui pē hoku fohá. Na'a ku tui kiate la. 'I he'eku a'u ki 'apí, ne fakafetaulaki mai 'eku kau tamaio'eikí kiate au. Na'a nau talamai na'e mo'ui hoku fohá. Na'a ku fehu'i ange pe na'e kamata fakakū 'ene saí. Na'a nau talamai 'aneafi 'i he feitu'ula'a hono fitú. Ko e taimi tatau pē ia ne folofola mai ai 'a Kalaisi kiate au 'oku mo'ui hoku fohá! (Vakai, Sione 4:46-53.)

MELE MAKITALINE:
Na'e kapusi 'e Sisū
Kalaisi ha tēvolo
'e tokو fitu meiate

au. Na'a ku muimui kiate la 'i He'ene fononga ki he tukui koló 'o malanga 'aki e ongoongoleí. (Vakai, Luke 8:1-3.) 'I hono tutuki 'o Kalaisí, na'a ku 'i he ve'e kolosí (vakai, Sione 19:25). Na'a ku 'a'ahi ki he fonualoto ne 'i ai Hono sinó. Ko e fuofua tokotaha au ke mamata kiate la hili 'Ene Toetu'u. Na'a ku 'uluaki fakakaukau ko ha tokotaha tauhi ngoue ia, ka 'i He'ene ui hoku hingoá, na'a ku 'ilo'i ko hoku Fakamo'ui. (Vakai, Sione 20:11-16.)

SĀLOME: Ko e uaifi au 'o Sēpetí mo e fa'ē 'a Sēmisi mo Sioné, 'a ia ko ha toko ua ia 'o e Kau 'Apostolo 'a Sīsū Kalaisí. Na'á ku muimui mo tauhi kiate la lolotonga 'Ene 'i Kālelī. Na'á ku 'i Kolokota 'i hono tutuki lá. (Vakai, Ma'ake 15:37-41.) Na'á ku 'omí ha ngaahi 'akau namu lelei ki Hono fonualotó ke tākai Hono sinó, ka 'i he'eku a'u atú, na'e 'ikai ke Ne 'i ai. Ka na'á ku mamata ki ha tangata 'i ha kofu tōtōlofa hinehina. Na'á ku 'uluaki ilifia, ka na'á ne talamai ke 'oua te u ilifia. Na'á ne pehē kuo toe tu'u 'a Sīsū Kalaisi pea 'oku totonu ke u tala ia ki he Kau 'Apostoló. (Vakai, Ma'ake 16:1-8.)

**FA'Ē 'I HE FONO
'A SAIMONE PITÁ:** Na'á ku fokoutua 'i ha mofí ne fu'u tōtu'a. 'I he fanongo ai 'a Sīsū Kalaisí, na'á Ne hā'ele mai kiate au. Na'á Ne puke hoku nimá peá Ne fokotu'u hake au. Tuai e kemo, kuo mole atu e mofí. Na'á ku ongo'i sai 'aupito 'o a'u ki he'eku toe tokoni'i 'a kinautolu na'a mau feohí. (Vakai, Ma'ake 1:29-31.)

UITOU 'O NEINÍ: Ne tokī mālōlō pē hoku fohá. Kuo 'osi mole atu hoku husepānití. Na'á ku tengihia lahi 'aupito. Neongo e tokolahi 'a e kakaí, na'e 'ikai lava ke ta'ofi 'eku tangí. 'I he'emaufata atu e sino hoku fohá ki he tu'a 'ā 'o e koló, ne ha'u ha tangata kiate au. Ko Sīsū Kalaisi ia. Na'á Ne manava'ofa kiate au pea talamai ke 'oua te u tangi. Na'á Ne hā'ele leva ki hoku fohá. Ne tu'u ma'u e kakai na'a nau fata iá. Ne fekau 'e Sīsū Kalaisi hoku fohá ke tu'u hake. Pea na'á ne tu'u hake! Na'á ne tangutu hake pea kamata ke ne talanoa mai mo ne ha'u kiate au. Na'e toe mo'ui la! Na'a mau fakalangilangi'i kotoa e 'Otuá mo 'ilo'i na'e 'i ai ha palōfita ma'ongo'onga 'iate kimautolu. (Vakai, Luke 7:11-17.)

MELE: Na'a ku fanongo kau ki he Mīsaia 'e hā'ele maí. Ka na'e 'ikai ke u 'amanaki atu te u kau ki ai. Na'a ku fakama'u ke u mali mo Siosefa 'i hano talamai 'e ha 'āngelo te u tu'itu'ia 'i ha tama 'a ia 'e hoko ko e 'Alo 'o e 'Otuá pea ke fakahua fa la ko Sīsū. (Vakai, Luke 1:26–38.) Pea na'e hoko mai 'a e Mīsaiá. Na'a ku 'alo'i la 'i ha 'ai'angakai 'o e manú. Ne 'a'ahi mai ha Kau Tauhisipi mo ha Kau Tangata Poto kiate la mo foaki kiate la ha ngaahi me'a'ofa. (Vakai, Mātiu 2:1–12; Luke 2:1–20.) Na'a ku ohi hake la mo Siosefa, ka na'a ma fa'a ofo 'aupito 'iate la. Ne 'i ai ha taimi 'e taha ne pulia la 'i ha 'aho 'e tolū. Ne faifai peá ma ma'u atu la ki he tempalé. Ne fanongo kiate la ha kau tangata poto pea nau fai ha ngaahi fehu'i kiate la. (Vakai, Luke 2:40–52.)

FILIPE: Ko ha taha au 'o e Kau 'Apostolo 'a Kalaisí. Na'a Ne fekau'i atu kimautolu ke malanga 'aki 'Ene ongoongoleleí. Na'a Ne folofola mai ke tuku taha 'emau tokangá ki he fanga sipi hē 'o 'Isilelī. Na'a Ne foaki mai foki kiate kimautolu e mālohi ke fakamo'ui e mahakí, fakama'a e kau kiliá, fakamo'ui e maté, mo kapusi e tēvoló. Na'a Ne folofola mai ke 'oua na'a mau 'omi ha pa'anga pe vala, ka na'a Ne fakatanga mai kiate kimautolu 'e fakatanga'i kimautolu. Ka na'a mau falala kiate la he na'a mau 'ilo'i kapau te mau kātaki ki he ngata'angá 'e fakahaofi kimautolu. (Vakai, Mātiu 10:1–10, 17–18, 22–23.)

TATIUSI SIUTASI: Ko ha 'Apostolo au 'a Kalaisí. 'I ha 'aho 'e taha, lolotonga 'Ene ako'i kimautolú—hangē ko ia na'a Ne fa'a faí—na'a Ne folofola mai he 'ikai te Ne fuoloa'i he māmaní. Na'a Ne folofola mai kapau te mau tauhi 'Ene ngaahi fekaú mo 'ofa 'iate la, te Ne hā'ele mai pea fakahā mai la kiate kimautolu. Na'a Ne folofola te Ne 'omi e Laumālie Mā'oni'oní ke tokoni'i kimautolu ke mau manatu'i e ngaahi me'a na'a Ne ako'i maí. (Vakai, Sione 14:19–27.) ■

“Oku founiga fēfē ‘eku tauhi ‘eku ngaahi naunau faka’ilekitulōniká mei hono tohoaki‘i ‘eku tokangá ‘i he lotú mo e seminelí?”

“*Oku hoko e fanga ki‘i device to‘oto‘ó hangē ko e smartphones ko ha tāpuaki, ka te ne ala tohoaki‘i foki kitautolu mei he‘etau fanongo ki he ‘kihi‘i le‘osi‘i.*” ‘Oku fie ma‘u ke nau fakaongoongo kiate kitautolu kae ‘oua te nau pule‘i kitautolu. . . .

“. . . Ko e taimi ‘e kamata kaunoa‘ia ai ‘a e telefoní ‘i hotau vā mo e kaungāme‘á mo e fāmilí—kae me‘atēpuú ho vā mo e ‘Otuá—‘oku fie ma‘u ia ke tau liliu.”

Palesiteni M. Russell Ballard, Palesiteni Le‘ole‘o ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apōsetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Ke mou Fakalongolongo, pea ‘Ilo‘i ko e ‘Otuá Au” (Fakataha lotu fakamāmani lahi ma‘á e kakai lalahi kei talavoú ‘i he Polokalama Ako‘a e Siasi, Me 4, 2014), broadcasts.lds.org.

Puli mei he Sió, Puli mei he Fakakaukau
Na‘á ku fakatokanga‘i kimui ni mai ‘eku faka-hehema ke faka‘aonga‘i e ngaahi me‘a faka’ilekitulōniká he lolotonga e lotú mo e ngaahi ‘ekitiviti‘a e to‘u tupú. Kuo hoko ia ko ha me‘a ke u anga ‘aki. Ko ha fa‘ahinga taimi pē ‘oku ou sio ai ki he‘eku telefoní, ‘oku ou fakavavevave leva ke to‘o ia mo vakai‘i pe na‘e hū mai ha me‘a fo‘ou pe text. Ko e solova‘angá? Ko hono fūfuu‘i pē ‘eku telefoní meiate au. ‘Oku tatau ai pē pe ‘oku ‘i loto ‘i ha kato, ‘i ha lalo sea, pe ko hano tuku ‘i ha kaungāme‘á—kapau he ‘ikai ke u sio ki he‘eku telefoní, he ‘ikai ‘ahi‘ahi‘i au ke u faka‘aonga‘i ia.

Teilini M., ta‘u 15, Folōlita, USA

Teuteu‘i Ho‘o Naunau Faka’ilekitulōniká ke Fakasi‘isi‘i e Fakahoha‘á
Teuteu‘i ho‘o naunau faka’ilekitulōniká ‘i he founiga tatau pē ‘okú ke teuteu‘i ai ho ‘atamaí mo e sinó ki he Sāpaté. ‘Ai ke fakalongolongo ho‘o telefoní to‘oto‘ó he lolotonga e kalasí. Te ke lava foki ‘o fakamāvahevahe‘i e Gospel Library app mei he ngaahi app kehé koe‘uhí kapau te ke fie ma‘u ke faka‘aonga‘i e folofolá pe notebook, ‘oku ‘ikai tohoaki‘i ho‘o tokangá ‘e he ngaahi app kehé.

Telikuimā S., ta‘u 21, São Paulo, Palāsila

Lotua ha Tokoni

'Oku ou fekumi ki he Laumālié 'aki 'eku lotu. 'Oku tokoni mai eni ke u lava 'o ta'ofi 'eku ngaahi naunau faka'ilekitulōniká 'i he 'aho Sāpaté mo e lolotonga e semineli. 'Oku ou ma'u ha founa ke ta'ofi ai 'eku ngaahi naunau faka'ilekitulōniká, 'i he taimi kotoa pē 'oku ou lotu ai ki he'eku Tamai Hēvaní mo lau e Tohi 'a Molomoná.

*Tisaea M., ta'u 18, Vāhenga Komoé,
Ivory Coast*

'Oua Na'a Ngalo e 'Ū Tohi Folofolá!

'Oku sai pē hono faka'aonga'i e ngaahi naunau faka'ilekitulōniká ki hono ako e ongoongoleleí, ka 'i he taimi 'e ni'ihi 'oku 'ikai lava ke mapule'i. Feinga ke faka'aonga'i e ngaahi tohi folofolá ke ta'ofi koe mei hono tohoaki'i ho'o tokangá. 'E fakahinohino'i koe 'e he 'Eikí. Te ke ako ha ngaahi me'a lahi ange pea ongo'i e Laumālié.

Aiana A., ta'u 13, Lakuna, 'Otu Filipainí

'Ave la ki Mama'o

'Oku ou tamate'i e lea 'eku telefoní 'i he lotú pea tuku ia 'i hoku kató tuku kehe kapau te u faka'aonga'i ia ki he folofolá. 'Oku 'ikai ke u teitei faka'aonga'i ia 'i he lolotonga e sākalamēnití. 'Oku ou to'o ia ke mavahe mei hoku nimá ke faka'ehi-ehi mei he 'ahīahi ke faka'aonga'i ia.

Viliami W., ta'u 17, Veisīnia, USA

'Oku fakataumu'a 'a e ngaahi talí ko ha tokoni mo ha fakakaukau, ka 'oku 'ikai ko hano fakahaa'i 'o ha tokāteline 'o e Siasí.

Ko e hā 'oku totonu ke u lea 'aki 'i hono fakafehu'i 'e hoku ngaahi kaungāme'a 'etau tui kau ki he nofomalí mo e fāmilí?

'I he "Ko e Fāmilí: Ko Ha Fanonganongo ki Māmani," 'oku fakahaa'i 'e he Kau Palesitenisī 'Uluakí mo e Fakataha Alēlea 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá "ko e malí 'i he vā 'o ha tangata mo ha fefine na'e tu'u-tu'u ia 'e he 'Otuá pea ko e fāmilí ko e uho ia 'o e palani 'a e Fakamo'uí ki he iku'anga ta'engata 'o 'Ene fānaú" (familyproclamation.lds.org).

Ko e fanonganongo ko ení "ko ha fakamatala'i ia 'o ha mo'oni ta'engata" na'e fakafou mai 'i ha "founa ma'u fakahā" pea 'oku 'ikai "ko ha fakamatala'i pē ia 'o ha tu'utu'uní" (Dallin H. Oaks, "Ko e Palaní mo e Fanonganongó," Liahona, Nōv. 2017, 30, 29). Te ke lava 'o vahevahe ho'o tui fakafo'i tuitui 'oku mo'oni ení, pea te ke lava 'o vahevahe 'a e ngaahi tāpuaki 'oku 'oatu 'e he ngaahi mo'oni ko ení kiate koé.

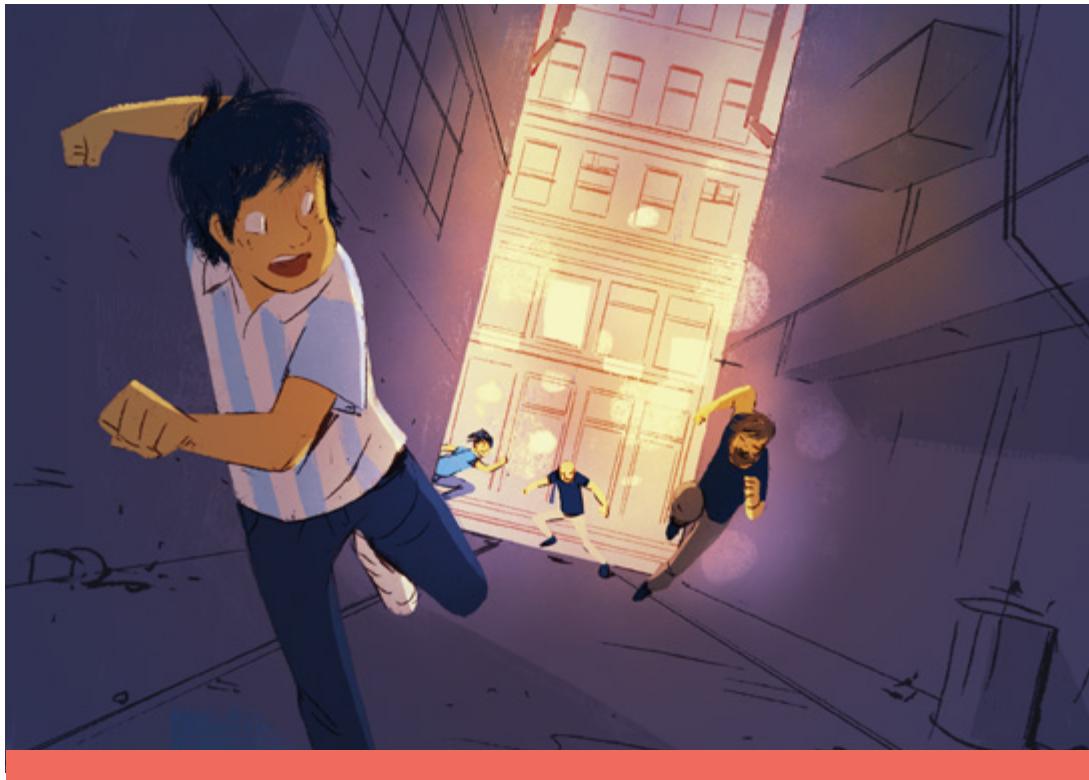
'Oku totonu ke tau faka'ehi-ehi mei he fie mā'oni'oní pe fakakikihí, 'i he'e-tau tali ki he ni'ihi kehē. 'Oku totonu ke tau feinga ke 'ofa kiate kinautolu. Ko kinautolu 'oku tau'atāina mo loto-mo'oni, 'oku totonu ke nau ma'u ha tali loto-mo'oni. Ka 'o kapau 'oku hā mahinongofua 'oku 'ikai fakamaatoato e tokotaha ko ía peá ne fie ma'u pē ke manukí'i mo tukuhifo'i ho'o ngaahi fakakaukaú, pe 'oku nau fie kē pē, ko e lelei tahá ke faka'ehi-ehi mei hano alea'i ia (vakai, Mātiu 7:6).

Ko e Hā Ho'o Fakakaukaú?

"E founa fēfē ha'aku kei vakai ki he ngaahi leleí 'i he'eku feohi mo hoku ngaahi kaungāme'a 'oku nau ngali loto mafasiá?"

'Omai ho'o talí, pea kapau te ke loto ki ai, 'omi mo ha la'i tā 'ata lelei kimú'a he 'aho 15 'o Siulai, 2019, ki he liahona.lds.org (lomi'i 'a e "Submit an Article or Feedback").

'E lava ke 'ētita'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino.

LELE!

'I HA EFAIFI 'e taha, na'a ku lue ai ki hoku falé. Ne ki'i mama'o si'i atu pē mei he feitu'u na'a ku fetaulaki ai mo ha ngaahi kaungāme'a he kei efaifi, ka kuo po'uli lōlō he taimí ni. Ne 'ikai ke u mei lava 'o sio lelei ki he feitu'u na'a ku lue ki aí.

Na'a ku fakatokanga'i ne muimui'i au 'e ha kau talavou 'e toko tolu. Ne kamata ke u lue vave ange ke u mama'o ange meiate kinautolu, ka na'a nau kei muimui mai pē 'iate au. Na'a ku ongo'i hoha'a 'i loto 'iate au. Pea ha'u ha fakakaukau mahino kiate au: lele! Na'e kamata ke u lele hake he fo'i haké. Na'e fu'u fakahihifi 'aupito e fo'i haké, ka na'a ku ongo'i ha mālohi ne 'ikai 'oku. Ne ope atu ia 'iate au.

"Te ke lava 'o ako e founiga ke muimui ai ki he taha fakahinohino lelei tahá—'a e ngaahi fanafana 'a e Laumālie Mā'oni'oní. Ko e fakahā fakafo'ituituú ia. 'Oku 'i ai ha founiga 'e lava ke fakatokanga mai ai kiate kitautolu 'a e ngaahi fakatu'utāmaki fakalaumālié."

Palesiteni Boyd K. Packer (1924–2015), Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Spiritual Crocodiles," *Ensign*, May 1976, 31.

Ne lele mai mo e kau talavoú pea na'a nau ofi mai. Ne 'ikai ke u fakapapau'i e me'a hoko ke faí. Ka ne toe ha'u ha fakakaukau mahino 'aupito ki hoku 'atamaí 'o talamai ke u hifo 'i ha halanga fāsi'i. 'I he'eku fai iá, na'a ku 'ohovale 'aupito 'i ha'aku sio ki ha 'ōfisa polisi. Ne u fu'u helia'a mei he'eku lele mai he 'otu feitu'u ko iá pea ne mei 'osi 'oku mānavá, peá u kole tokoni kiate ia. 'I he sio mai 'a e kau talavoú 'oku ou talanoa ki he 'ōfisa polisí, na'e ta'ofi 'enau tuli aú pea faifai pē 'o nau foki. Na'e fakafe'ao au 'e he 'ōfisa polisí ke fakapapau'i na'a ku hao.

'I he pō ko iá, na'a ku fakakaukau pē ki he ngaahi ue'i fakalaumālie na'a ku ma'u. Ne u ongo'i fiemālie 'i he'eku 'ilo'i ne tokoni'i au 'e he Tamai Hēvaní. Na'e fai ha'aku lotu 'o fakamālō kiate la 'i He'ene ngaahi fakahinohinó. 'Oku ou 'ilo'i kapau te tau talangofua ki he le'o 'o e Laumālié, te tau hao.

Martín S., Puerto Matelini, 'Āsenitina

'E lava fēfē ke u mateuteu ke fanongo mo mui-mui ki he ngaahi ue'i fakalaumālié?

1. **Fakalongongo.**

'E tokoni'i koe 'e hono tuku ha ki'i taimi fakalongongo ke fakalaulaloto mo fakakaukaú ke ke fanongo ki he Laumālié (vakai, Saame 46:10).

2. **Fakatomala.**

'Oku fakama'a koe 'e he fakatomalá kae lava ke hoko e Laumālié ko ho takaua (vakai, 'Alamā 34:36).

3. **Ako.**

'E faingofua ange ke ke 'ilo'i Hono le'o, 'i he taimi 'okú ke 'ilo'i ai e ngaahi folofola 'a e 'Eikí (vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 1:38).

KO E 'Ā HAKÉ KO E FILI PĒ 'A'AKU

NA'E FA'A fafangu au 'e he'eku fine'eikí he ngaahi 'aho Sāpaté ke u 'ā 'o teuteu ki he lotú peá u a'u ki ai kimu'a pea kamatá. Ka 'i ha pongipongi 'e taha, ne 'ikai fafangu au 'e he'eku fine'eikí. Na'a ku 'ā hake 'iate au pē peá u fakatokanga'i ne 'ikai ke u fanongo ki he longoa'a angamaheni 'i he teuteu hoku fāmilí ki he lotú. Ne u hoha'a 'i he'eku sio atu ki he uasí 'o fakatokanga'i kuó u tōmui 'aki ha haafe houa ki he lotú. Kuó u tōmui he sākalamēnití. Mahalo he 'ikai ke u ma'u atu mo e Lautohi Faka-Sāpaté.

Na'a ku ongo'i puputu'u mo li'ekina. Ko e hā ne 'ikai fafangu ai au 'e he'eku fine'eikí he pongipongi ní? Na'a ne fafangu ma'u pē au. Ka ne faifai peá u 'ilo'i: Ne 'ikai ko ha fatongia ia 'eku fine'eikí ke fafangu au ke u lava 'o a'u kei taimi ki he lotú—ko e me'a ia 'a'aku. Kuó u fakahoko 'eku fuakava 'a'aku pē mo e Tamai Hēvaní, pea ko hoku fatongia ia ke tauhi kinautolu.

Ne lea 'eku fine'eikí kimui ange he 'aho ko iá kau ki he 'ikai ke ne fafangu au ki he lotú. Na'a ne pehē he 'ikai ke ne toe fafangu au. Na'a ne pehē 'oku totonu ke u ngāue'i pē 'e au mo ma'u 'eku fakamo'oni pē 'a'aku.

Lolotonga e uike ko iá, na'a ku fa'a fakakaukau fekau'aki mo e 'ikai lava ke u mo'ui 'i he fakamo'oni 'eku ongomātu'a 'o ta'engatá mo e totonu ke u feinga mālohi ange ke fakamālohia 'eku fakamo'oní. Talu mei ai mo 'eku ngāue mālohi ke 'ā pongipongia he Sāpate kotoa pē keu lava 'o a'u kei taimi ki he lotú pea ma'u e sākalamēnití. 'Oku ou ako ke u lava 'o fakafalala fakalaumālie pē kiate au.

Lia Alves, Siala, Palāsila

MEI HONO 'AKAHÍ KI HE 'OFÁ

NA'Á KU tu'u laine atu mo 'eku fine'eikí ke totongi 'emau fakataú. Ne 'efi'efi e lainé, pea na'e pau ke punou atu 'eku fine'eikí 'i olunga 'i ha ki'i tamasi'i 'i mu'a 'iate kimaua ke fai 'ema fakataú. Ne kamata ke 'aka ia 'e he ki'i tamasi'i. 'I he'ene 'aka tu'o ua iá, na'a ne holomui mai mo pehē atu, "Kātaki te ke lava 'o ta'ofi ho'o 'aká?"

Ne tafoki mai e fine'eiki 'a e ki'i tamasi'i 'o pehē mai ki he'eku fine'eikí ko e kovi pē 'a'ana hono 'akahi iá. Na'a ne lea mai 'aki ha ngaahi me'a fakatupu'ita lahi kiate kimaua. Na'e kamata ke u sio faka'ita atu ki ai peá ne tafoki 'o angakovi foki ki he tokotaha faifikataú! Na'a ku tu'u fakalelei pē, kae 'i lotó na'a ku 'ita. Ne tuku ki ai 'eku fakakaukaú. Na'a ku 'ilo'i ko e me'a na'e hokó ne 'ikai ko ha fo'ui 'eku fine'eikí pe ko au, ka na'a ku kei ongo'i loto lavea pē.

'I he'ema a'u ki 'apí, na'a ku 'alu ki hoku lokí 'o to'o mai 'eku folofolá. Hili ha'aku lau ia 'i ha ngaahi miniti si'i, na'a ku ongo'i 'oku fie ma'u ke u lotu. Na'e 'ikai ke u ongo'i fie lotu, ka na'a ku tū'ulutui pea kamata ke u lotu. Ne faifai pē peá u fakatokanga'i 'oku ou lotua e fefine ko eni na'a ne angakovi mai kiate kimauá. Na'a ku ongo'i e fa'ahinga ongo fakafiemālie tahá 'oku taumalingi hifo kiate au. Ne 'ikai ha toe me'a 'i hoku lotó ke toe 'ita kiate ia. Na'a ku ongo'i 'ofa.

Teresa G., Aitahō, USA

“Oua ‘e Manavahē; He ‘Oku ou ‘late Koe”

Fai ‘e ‘Eletā David A. Bednar

‘O e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e
Toko Hongofulu Mā Uá

Ne fakamamafa’i ‘e ha taki fakakautau ‘iloa ‘o pehē: “Oua na’á ke ma’u fale’i [mei] ho’o ilifiá.”¹

‘I he’etau fakakaukau ki he ngaahi me’a ‘oku hoko takatakai ‘iate kitautolu he ‘aho ní, mahalo te tau ma’u ha ngaahi ‘uhinga lahi ke ilifia, momou, mo fifili pe kuo a’usia nai ‘e he’etau mo’uí e me’a kuo tau fakatetu’ā fuoloa mai ki aí.

Mahalo ‘e fakafehu’ia pe mole e loto-falala ha mou ni’ihí ‘i he malava ke mou lavame’ā fakatu’asino mo fakalaumālié. Mahalo ‘okú ke fifili pe ko e ngaahi tala’ofa’ a e ‘Eikí ke poupou’i mo fakahinohino’í—‘a ia kuó ke ‘ilo’i mo fakatokanga’i ‘i he mo’uí ‘a ha kakai tokolahi kehé—‘e lava ke hoko pehē ia ‘i ho’o mo’uí. Mahalo pē ‘okú ke ta’epau’ia kau ki hono ngāue’i ‘o ha faingamālie he ‘oku ‘ikai ke ke lava ‘o mamata au ki he fakaikiiki fekau’aki mo e me’a ‘e hokó, pea ‘okú ke momou ke kamata mo lue atu ‘i he hala ko iá. Pe mahalo ‘okú ke fu’u hoha’ā koe na’á ke fai ha fehalaaki pea ‘ikai ke ke ngāue ‘i he tuí mo vilitaki atu kimu’ā pea toe tupulaki ai e faingamālie ke ke toó, ‘a e me’a pē na’á ke ilifia ‘e hokó.

‘Oku ‘uhinga pē e ‘oua na’á ke ma’u fale’i mei ho’o ilifiá, ke ‘oua na’á tau fakangofua e ilifiá mo e ta’epau’ia ke na tataki hotau hala ‘i he mo’uí, ke na uesia ‘etau tō’ongá mo hotau ‘ulungāngá, ke na takihala’i ‘etau ngaahi fili mahu’ingá, pe fakaheeki pe fakahoha’asi kitautolu mei he me’a ‘i he māmaní ko ‘ení ‘oku mā’oni’oni, faka’ofo’ofa, pe ongoongo leleí. ‘Oku ‘uhinga e ‘oua na’á ke ma’u fale’i mei ho’o ilifiá ‘oku mālohi ange e tui ki he ‘Eiki ko Sīsū Kalaisí ‘i he’etau ilifiá pea ‘oku tau vilitaki atu kimu’ā ‘o tu’u ma’u ‘iate la. ‘Oku ‘uhinga e ‘oua na’á ke ma’u fale’i

mei ho’o ilifiá ke tau falala ki he fakahinohino, fakapapau, mo e taimi ‘a e ‘Otuá ‘i he’etau mo’uí. ‘Oku ou palōmesi kiate kitautolu hono kotoa ‘e lava pea ‘e tāpuekina ‘aki kitautolu e fakahinohino, malu’i, mo e fiefia ‘oku tolonga ‘i he’etau ako ke ‘oua na’á tau ma’u fale’i mei he’etau ilifiá.

‘I he’etau ngāue’i ‘etau tui kia Kalaisí mo falala ki He’ene ngaahi tala’ofá, te tau lava ‘o lue ‘i he fakapo’ulí mo e loto fakapapau mo’oni ‘e hulungia mai hotau halá—‘o mama’o fe’unga ke tau lava ‘o manga ki he sitepu hokó—pea ki he sitepu hokó—mo e sitepu hokó.

Na’e pehē ‘e Siosefa Sāmita, “‘Oku ‘ikai ha me’a ke tau ilifia ai kapau ‘oku tau faivelenga.”²

Na’e fale’i kitautolu ‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, (1927–2018), “‘Oua ‘e manavahē. Mou fiefia. ‘Oku hā ngingila mai e kaha’ú ‘o hangē tofu pē ko ho’omou tuí.”³

‘I ho’omou hanga atu ki he kaha’ú ‘i he tuí, ‘e mu’omu’ā ‘a e Fakamo’uí ‘i homou fofongá, pea ‘i homou nima to’omata’ú pea ‘i homou to’ohemá, pea ‘e ‘i homou lotó ‘a Hono Laumālié (vakai, Tokāteline moe Ngaahi Fuakava 84:88) ‘i he kotoa ‘o ho’omou ngaahi faifeinga mā’oni’oni ‘i he kotoa ho’omou mo’uí. ■

Mei ha lea ‘i ha fakataha’anga lotu ‘i he ‘Univēsiti Pilikihami ‘longi-Hauai’i ‘i he ‘aho 5 ‘o Tisema, 2012.

NGAAHI FAKAMATALÁ

1. ‘I he Mary Anna Jackson, *Memoirs of Stonewall Jackson* (1895), 264.
2. *The Personal Writings of Joseph Smith*, ed. Dean C. Jessee, rev. ed. (2002), 338.
3. Thomas S. Monson, “Ke Mou Fiefia,” konifelenisi lahi ‘Epeleli 2009.

Fā'ele'i 'i
Seni
Leanitulo,
Kalefōnia
he 'aho 15 'o Sune, 1952

Na'a ne
ngäue
fakafai-
fekau
'i he faka-Tonga
'o Siamané

Hoko ko e palesiteni 'o
BYU- 'Aitahoó
mei he 1997 ki he 2004

'Eletā

DAVID A. BEDNAR

Na'e mali mo Sūsana
Lōpinisoni 'i he
1975 'i he
Temipale
Sōlekí

'i he'ene kei
talavoú,
na 'á ne
tokoni ki
hono fāmilí
ke fa 'o
kapa e fua
'i akaú.

Okú ne fa'a fakahua
ki he lahi ange e
fua'iakau na'a ne kai
'i he me'a na'e fa'o ki
he kapá.

Ko e haafe
ia 'i he'ene timi 'akapulu
faka- 'Amelika
he ako
mā 'olungá

Fetaulaki mo hono uaifí 'i ha
va'inga 'akapulu malemale.
Na 'á ne ma 'u
'ene tokangá
'i he'ene hapo'i 'ene tolo pulu lōloá.

Ne hoko ko ha
palōfesa
'i he 'Univēsiti Teki
'i Tekisí mo e 'Uni-
vēsiti 'o 'Ākenisaá

'Osi mei he
'Univēsiti Pilikihami
'Iongí

Ma 'u ha mata 'itohi PhD
'i he tu'unga 'ulungāngá mei he 'Univēsiti Peatiú

'i ai hano
foha 'e toko tolu

Taha hono ngaahi
himi manakó ko e
"Huhu 'i 'o
'Isileli"
(Ngaahi Himi, fika. 6)

Na'e hikinima'i ia
ko ha mēmipa 'o e
Kōlomu
'o e Kau
'Apostolo
'e Toko
Hongofulu
Mā Uá
'i he 'aho 7 'o
'Okatopa, 2004

KAKAI LALAHÌ KEI TALAVOÚ

PALANI'I HO FĀMILÍ?

'Oku vahevahe 'e he kakai
lalahì kei talavoú he māhiná ni
'enau ngaahi a'usia 'i he'enau
fehangahangai mo hono ikuna'i e
fakafepaki ki he ma'u fānaú.

42

TO'U TUPÚ
KO HA
FAKAHINOHINO
KI HE FOKOTU'U
TAUMU'Á

52

PEKİÁ MO E TENGIHÍA
KO E MAHINO E
PALANI 'A E 'OTUÁ

54

FUAKAVA FO'OÚ
FE'ILOAKI MO E
KAKAI 'O KĀLELÍ

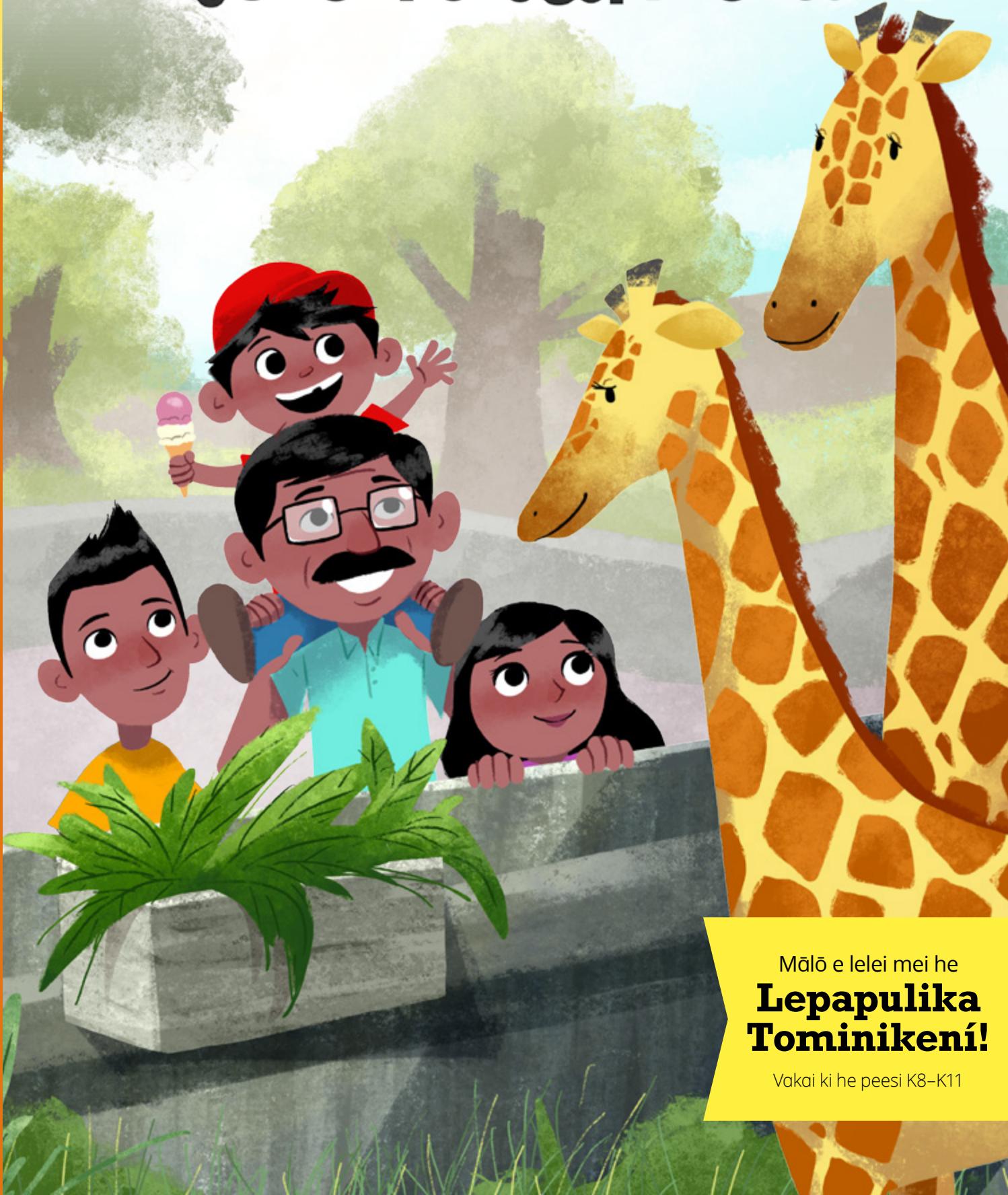
26, 56

SIASI 'O
SĪSŪ KALAISSI
'O E KAU MĀON'ONI
'I HE NGAHHI'AHO
KIMUI NI

Ko e Kaume'á

Sune 2019

Ko e konga 'a e fānau'i he Liahona, nā'e pulusi 'e he Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'on'i'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní

Mālō e lelei mei he
**Lepapulika
Tominikení!**

Vakai ki he peesi K8-K11

Fai 'e Palesiteni
Russell M. Nelson

Hounga'ia 'i he Ongomātu'á

Kuó ke 'osi tatali nai
ki ha me'a lelei ke
hoko? Ko e hā 'e ala
tokoni atu lolotonga
ho'o tatali?

Ne kau kotoa mai 'eku ngaahi kui ua 'e valú ki he Siasí 'i 'Ulope. Na'a nau faivelenga 'aupito 'i he Siasí. Hili iá, ne 'ikai hokohoko atu hono mo'ui 'aki 'e he'eku ngaahi kuí e ongoongoleleí. Ne tupu hení e 'ikai fa'a 'alu 'eku ongomātu'á ki he lotú 'i he'eku kei si'i.

Na'á ku 'ofa lahi 'i he'eku ongomātu'á. Na'á na ako'i mai kiate au ha ngaahi lēsoni mahu'inga. He 'ikai fe'unga 'eku fakamālō'ia kinaua koe'ahi ko homau 'api fiefiá. Ka ne a'u pē ki he'eku kei tamasi'i, na'á ku 'ilo'i ne 'i ai ha me'a ne 'ikai ke u ma'u he na'e 'ikai fa'a 'alu hoku fāmilí ki he lotú. 'I ha 'aho 'e taha na'á ku heka 'i ha pasi ki ha faletohi 'a e Siasí. Na'á ku manako ke ako fekau'aki mo e ongoongoleleí.

'I he'eku ako fekau'aki mo e Lea 'o e Potó, na'á ku 'ilo'i ai ne 'ikai mo'ui 'aki 'e he'eku ongomātu'á e tō'onga mo'ui 'okú ne ako'i maí. Ka na'á ku fie ma'u ke na fai pehē! Ko ia ai, 'i ha 'aho 'e taha, na'á ku fahi e hina kava

mālohi kotoa pē 'i homau 'apí he faliki simá! Na'á ku fakakaukau 'e tautea'i au 'e he'eku tangata'eikí, ka na'e 'ikai ke ne lea mai kiate au.

'I he faka'au ke u lahi angé, na'á ku kei ako pē fekau'aki mo e ongoongoleleí. Ne kamata ke mahino kiate au e palani faka'ofa'ofa 'a e Tamai Hēvaní. Ne papitaiso au 'i hoku ta'u 16. Na'á ku fa'a pehē loto pē 'i he taimi Kilisimasí, "Oku 'ikai ke u toe fie ma'u 'e au ha me'a-'ofa Kilisimasí 'e taha! 'Oku ou fie ma'u pē ke sila'i au ki he'eku ongomātu'á 'i he temipalé." Na'á ku tatali 'i ha ngaahi ta'u lahi ke hoko e misi ko iá. Ne 'osi ta'u 80 'eku ongomātu'á, pea toki sila'i kimautolu ko ha fāmilí! Na'á ku ongo'i ha fiefia lahi 'aupito he 'aho ko iá. 'Oku ou kei ongo'i fiefia 'i he 'aho kotoa pē na'e sila'i fakataha kimautolu pea na'e sila'i au kiate kinaua. ●

To'o mei he "Fakahā ma'a e Siasi, Fakahā ki He'etau Mo'ui," konifelenisti lahi o 'Epeleli 2018.

Peesi Valivalí

"Fakahā hake ho lotó
ki ho'o Tamai Hēvani.
Tafoki kiate ia ki ha
ngaahi tali mo ha
fakafiemālie."

—Palesiteni
Russell M. Nelson

Ko ha Vahe Fo'ou

Fai 'e Jane McBride

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"Oku ngaohi au 'e he ngaahi tāpuaki lahi ko ení ke u
hounga'ia koe'uhí ko au" (Children's Songbook, 11).

Na'e kei fakaava 'e Sela ha puha
'i hono lokí 'i he lue atu
'ene Fine'eikí.

Na'á ne 'eke ange ki he
Fine'eikí, "E lava ke tau vali
lanu engeenga e holisí?"

Ne nau tokī hiki atu ki ha fale
'e taha. Ne lava ke fili 'e Sela
ha monomono mo ha 'ū pui-
pui ki hono loki fo'oú!

"Oku ou tui pē ki ai,"
ko e tali ange ia 'a e Fine-
'eikí. "Ko ha lanu fiefia e
engeengá."

Ne tuku 'e Sela ha 'ū tohi
'e ni'ihi he kii puha tohi 'i
hono ve'e mohengá. Ne
'ikai fa'a ongo'i fiefia
ma'u pē 'a e Fine'eikí
kimuú ni mai, tautau-
tefito ki he mālōlō 'a e
Tangata'eikí 'i he faka-
tu'utāmaki. Ne tuku
fakaalaala hifo 'e Sela e

la'i tā 'o e Tangata'eikí 'okú
ne sa'iia taha aí 'o ofi ki he
'ū tohí, ke lava 'o sio ki ai
he pongipongi kotoa pē 'i
he'eene 'ā haké.

Na'á ne ongo'i ha kii mihi-
mihi peá ne vakai atu ki ha
lo'imata 'i he fofonga 'ene
Fine'eikí.

"Oku ou 'ofa 'iate koe
si'eku Fa'ē," ko e lea ange ia
'a Sela mo ne kuku ma'u e
kongaloto 'ene Fine'eikí.

"Oku toe lahi ange 'eku
'ofa 'iate koé."

Ne tui 'e he Fine'eikí mo
Sela ha vala motu'a 'i he Toko-
naki kimu'a pea fokotu'u e
akó, hiki e naunau falé ki
lotomālie 'i he loki 'o Selá,
peá na teke'i fakaalaala atu
e lola valí ki he ongo tulei
vali engeengá. Hili pē ha
kii taimi, ne lanu engeenga
kotoa e 'ū holisí—pea kau ai
hona matá mo hona valá!

Ne kata 'ene Fine'eikí mo pehē ange, "Okú ke hangē mai ne ma'u kotoa koe 'e he huelo 'o e la'aá."

Ne maki'iki'i pē 'a Sela. "Pea 'okú ke hangē mai koe na'e pā ha fo'i siaine ia ho tafa'akí!"

Na'á na kei kakata pē 'i he'ena fakamā'opo'opó. Ka na'e kamata ke mole atu e malimali 'a Selá 'i he'ene fakakaukau ki he Palaimelí 'apongipongí mo e 'aho ako hili iá.

Na'á ne talaange ki he'ene Fine'eikí 'i he'ene fufulu e ongo polosi valí 'i he singí, "Okú ou hoha'a ki he siasí mo 'eku ako fo'oú. He 'ikai ke u 'ilo'i ha taha 'o e kau faiakó pe ko ha tamaiki iiki pe ko ha taha pē."

Na'e tamate'i 'e he Fine'eikí e vaí peá ne puke mai 'a Sela 'o fa'ofua ki ai.

"Te ke ma'u ha ngaahi kaungāme'a. 'Okú ke ma'u ha loto 'ofa pea 'e fie feohi e ni'ihi kehé kiate koe. Tu'u ma'u pē 'i ho tu'unga faka'ofo'ofá, pea 'e ha'u e ngaahi kaungāme'a."

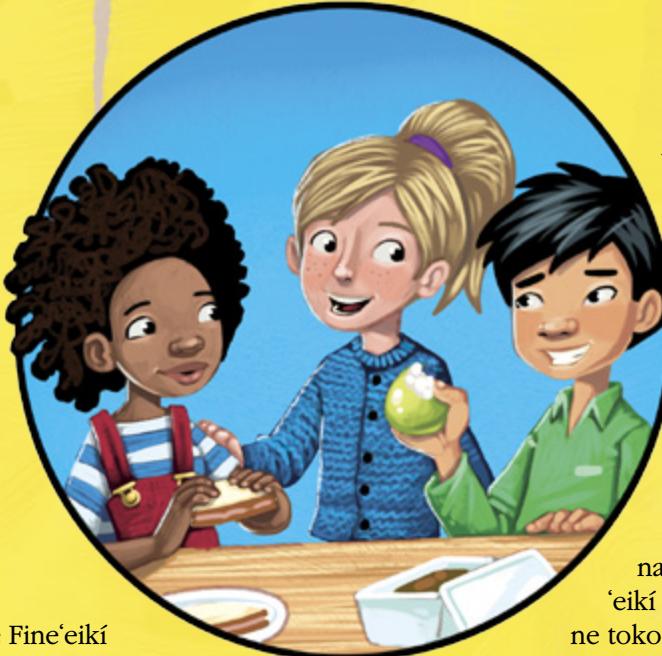
Ne ongo'i lelei ange 'a Sela, ka na'á ne kei hoha'a pē.

Na'á ne pehē ange, "Okú ou faka'amu ne 'i hení e Tangata'eikí ke ne 'omi haku tāpuaki. Hangē ko ia na'á ne fa'a fai ma'u pē kimú'a peá u foki ki he akó."

Na'e ki'i fakalongolongo e Fine'eikí 'i ha miniti. Na'á ne pehē ange, "Fēfē ho'o Fa'ētangata ko Uaiet? 'Okú ou 'ilo'i 'e fiefia ia ke ne 'oatu hao tāpuaki."

Ne kamokamo pē 'a Sela. Mahalo pē na'a tokoni ha tāpuaki.

I he pō ko iá, ne tuku 'e he fa'ētangata 'a Selá hono ongo nimá ki hono 'ulú 'o foaki kiate ia ha tāpuaki.

Na'á ne pehē ange, "Okú ou tāpuekina koe ke ke 'ilo'i 'oku 'afio'i koe 'e he Fakamo'uí 'i ho'o kamata e vahe fo'ou ko 'eni 'o ho'o mo'uí. He 'ikai ke Ne tuku ke ke tuenoa."

Na'e tokanga makehe 'a Sela ki he ongo fo'i lea vahe fo'oú. Na'á ne manako 'i he laukongá pea na'á ne vekeveke ma'u pē ke kamata ha vahe fo'ou 'o ha tohi.

I he pongipongi hono hokó na'e 'alu 'a Sela mo 'ene Fine'eikí ki he lotú. Hili e sākalamēnítí ne tokoni e Fine'eiki 'a Selá kiate ia 'i hono kumi e loki Palaimelí. Ne malimali mai ha ki'i ta'ahine kiate ia mo lea mālō e lelei mai.

"Te ke lava 'o tangutu hení kapau te ke fie ma'u," ko 'ene leá mai ia mo tātaa'i ha sea ne 'atā 'i hono tafa'akí.

"Mālō," ko Sela atu ia. "Ko hoku hingoá ko Sela. 'Okú ou ha'u fo'ou au ki hení."

"Ko Melotí au. 'Okú ou fo'ou pē mo au! Ko hoku uike uá 'aki pē eni."

Ne vave pē ha pōtalanoa 'a Melotí mo Sela mo e kau leka Palaimeli kehé. Na'e angalelei 'aupito 'enau faiakó.

"Ofa pē ke sai peheni mo e akó!" Ko e fakakaukau ia 'a Selá 'i he teuteu ke mohe he pō ko iá.

I he 'aho hono hokó, na'e heka pasi 'a Sela ki hono 'apiako fo'oú. Na'á ne vekeveke ke sio ki ha kau leka 'e ni'ihi mei he Palaimelí 'i he'ene kalasi tolú.

Na'e lotu fakalongolongo pē 'a Sela 'i he'ene kai ho'atā mo hono ngaahi kaungāme'a fo'oú, "Mālō 'aupito Tamai Hēvani. Mahalo pē 'e hoko eni ko ha vahe lelei 'aupito." ●

'Okú nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'u 'i Kololato, USA.

'A'ahi 'a 'Eletā Kuki ki Palāsila

Na'a na 'a'ahi ki he fu'u kolo lahi ko Pelo Holisonitií. Ko e 'uhinga 'o e hingoa e koló ko e "ngata'anga faka'ofa'ofa 'o e tahí mo e langi." Na'e pehē 'e 'Eletā Kuki ko e faka'ofa'ofa taha eni 'o e tō 'a e la'aá kuó ne mamata ai!

Ne folau 'a 'Eletā Kuenitini L. Kuki mo Sisitā Mele Kuki ki Palāsila ke 'a'ahi ki he kāinga-lotu 'o e Siasí. Ne na õ ke ako'i mo vahe-vahé e 'ofa 'a Sisū Kalaisí.

'I he'etau
hoko ko ha
māmá, 'oku
tau takiekina
e māmaní ke
lelei ange.

Ne 'a'ahi 'a 'Eletā mo Sisitā Kuki ki ha senitā
ako'anga fakafaifekau. 'Oku vahevahe 'e
he kau faifekau e maama 'a Sisū Kalaisí he
'aho kotoa pē!

Ne fiefia 'aupito e fānaú ke fe'iiloaki
mo ha 'Apostolo 'a e 'Otuá!

MAMATA KI HE TŌ 'A E LA'AÁ.

Tuku ha taimi ke ke mamata ai mo
fiefia 'i he tō 'a e la'aá 'o hangē ko ia
na'e fai 'e 'Eletā Kuki. Tā ha fakatā-
tā 'o e tō 'a e la'aá na'a ke sio ki aí.
Fakakaukau leva ki ha taha 'okú mo
kalasi fakataha, ki ha kaungā'api, pe
mēmipa 'o e fāmilí te ne fie ma'u ha
kaungāme'a. Fakamaama'i honau
'ahó 'aki ha'o vahevahe
ho'o fakatātaá.

Fa'u ha ki'i Maama

ipu pepa

me'a fakaava pe penivahevahe mata māsila
kasa pe va'akau ulo

1. Faka'aonga'i e me'a fakaavá pe penivahevahé ke avangi takatakai e ipú. Hoka'i ha fanga ki'i fo'i ava 'i he takelé pe kosi'i 'aupito pē ia (kole ki ha taha lahi ke tokoni atu).
2. Teuteu'i ho'o ipú 'i ha founiga pē 'okú ke sai-
'ia aí. Hili iá pea fa'o leva e kasá pe va'akau
ulo 'i he loto ipú.
3. Tamate'i e 'uhilá ka ke sio ki he ulo ho'o ki'i
māmá!

Ki'i tokoni: Kapau 'oku 'ikai ha ipu pepa, te ke
lava pē 'o takatakai'i ha pepa fefeka pea faka-
pipiki fakataha e tafatafa'akí.

'E founiga fefē ha'o hoko ko ha maama i 'api,
'i ho ngaahi kaungā'api, mo e akó?

Ko e Tatali kia 'Iení

Fai 'e Joshua J. Perkey

'Ū Makasini 'a e Siasí

Makatu'unga i ha talanoa mo'oni

"Ko e hā na'e
hoko kiate aú?"
ko e fehu'i ia
'a 'Iení.

"Oku mau sai'ia ke 'i he Palaimelí; 'oku mau fiefia ho'o 'i hení foki" (Children's Songbook, 256).

Ihe 'a hake 'a 'Iení, na'á ne fanongo ki he hiva 'ene fine'eikí. Ko e "Oku Ongo 'a e 'Ofá." Ko e hiva Palaimeli ia 'oku manako taha ai 'a 'Iení! Na'á ne kamata hiva fakataha mo ia.

Na'á ne talaange, "Kuó ke 'á!" Na'á ne malimali pea tō ha lo'imata mei hono fofongá. Ne vakai atu 'a 'Ieni 'oku tangutu mai 'ene tangata'eikí i hono tafa'akí. Na'á hā fiefia mai foki.

Ne talaange 'e he Fine'eikí, "Kuó u hiva e hiva 'okú ke manako taha aí he 'aho kotoa pē."

Na'e malimali atu 'a 'Ieni—ka na'e langa hono 'ulú. Ko hono mo'oní, ne felangaaki kotoa hono sinó tautaufitofitó ki hono tuí.

Na'á ne toe sio fakalelei takai holo na'e 'ikai ke Ne 'i 'api. Na'á ne tokoto 'i ha mohenga ukamea 'i ha loki fai-kehe. Hili iá peá ne sio atu ki ha neesi mo e 'ū mohenga ofi mai. Na'á ne fakakaukau, "Oku pau pē ko ha fale-mahaki eni."

Na'á ne fehu'i ange, "Ko e hā e me'a ne hoko kiate aú?"

Ne mata mamahi 'ene Fine'eikí. "Na'á ke 'i ha fakatu'utā-maki kovi 'aupito." Ne tō ha matapā ukamea 'iate koe. Kuó ke 'i he falemahaki 'i ha uike 'e ua, ka te ke sai pē koe."

Uike 'e ua! Na'e fakakaukau 'a 'Ieni, "Mani, ko ha fu'u taimi lōloa ia ke mohe ai." Ko e me'a fakamuimui taha pē na'á ne manatu'i ko 'ene 'i he 'apisiasí, 'o akoako ki he polokalama 'a e Palaimelí . . .

'Oiauē, 'ikai! A e polokalamá!

"Kuo fai e polokalamá ia?" Ko e fehu'i ia 'a 'Iení. Ne 'ikai fa'a tatali ki ai 'i ha taimi lōloa! Na'á ne manako he hiva mo hono ngaahi kaungāme'a.

Ne malimali 'ene fine'eikí mo kalokalo hono 'ulú.

"Ikai, 'oku te'eki ke fai ia. Ne fakakaukau e uōtī ke toloia kae 'oua kuó ke ake ke lava 'o kau atu ki ai."

"Mo'oni?"

Ne talaange 'e he Tangata'eikí, "Ko e mo'oni." "Ne kole 'e he kau Palaimelí kotoa ki he pīsopé ke tatali. Na'a nau fie ma'u ke ke 'i ai. Na'a nau 'ilo'i ho'o vekeveke ki ai he ta'u ní."

Na'e fiefia 'a 'Ieni ke ne lava pē 'o kei kau atu ki he polokalama Palaimelí. Ka na'e pau ke 'uluaki feinga ia ke sai. Pea ko ha taimi lōloa ia. Na'e pau ke ne ki'i nofo 'o ki'i fuofuoloa 'i he falemahakí. 'I he faifai peá ne foki ki 'apí, ne te'eki ai pē ke ne lava 'o lue pe va'inga.

"Tau ki'i 'ahi'ahi angé," ko Chaís ange ia. Na'á ne tokoni'i ia ke ne tu'u ki 'olunga. Ne tuku māmālie hifo 'e 'Ieni hono va'é ki lalo. Ne ngae hono sinó ki mu'a. Na'á ne kei tu'u pē! Ko 'ene fuofua manga ia hili ha māhina 'e taha! Ne pasipasi e taha kotoa.

Ka na'e 'a'ahi mai hono ngaahi kaungāme'a kiate ia. Ne 'eke ange 'e 'Ieni kiate kinautolu fekau'aki mo e akó mo e lotú. Pea na'a nau 'eke ange pe na'e foki fakakū mai.

Na'á ne talaange kiate kinautolu "He 'ikai lava kae 'oua kuo sai ange hoku va'é. 'Oku te'eki ke u lava au 'o lue."

Ne 'osi atu 'a 'Okatopa pea hoko mai 'a Nōvema, pea māmālie pē e 'alu ke sai ange 'a 'Ieni. 'I ha 'aho 'e taha, ne fakaafe'i ia 'e hono ngaahi kaungāme'a ke ne 'alu ange ke nau sio faiva fakataha. Ne tokoni'i 'e he fine'eiki mo e tangata'eiki 'a 'Ieni ia ke ne a'u ki ai.

Na'e 'eke ange 'e Chaís, "'Oku kei mamahi pē ho va'é?" "Io," ko 'Ieni ange ia. "Ka 'oku faka'au pē ke sai ange he 'aho kotoa."

"Kuó ke lava 'o lue?" Ko e fehu'i ia 'a Chaís. "'Oku 'ikai ke u 'ilo'i," ko 'Ieni ange ia.

"Te ke lava leva 'o foki mai ki he lotú!" Ko Chaís ange ia.

Pea ko e mo'oni ia. Hili pē ha ngaahi uike si'i, ne 'ikai toe mamahi e va'e 'o 'Ieni. Ne to'o leva 'e he kau toketaá e simá pea fakatui ha ukamea ki hono va'é. 'I he'ene a'u ki he Sāpaté, ne hoko e taimi ki he polokalama 'a e Palaimelí.

Ne lue 'a 'Ieni ki mu'a 'i he falelotú he lolotonga e houalotu sākalamēnití. Na'á ne tu'u hangatonu hake 'o malimali ki he'ene fine'eikí mo e tangata'eikí. Lolotonga e hivá, na'á ne hiva 'i he le'o lahi taha te ne lavá. 'I he taimi ke lea aí, na'á ne tu'u 'i he maiká 'o vahevahe 'ene fakamo'oní. Na'á ne hounga'ia koe'ahi ko hono ngaahi kaungāme'a 'i he Palaimelí. Pea na'a ne fiefia ke kau atu ki he polokalama Palaimelí. ●

'Oku nofo e ki'i tamasi'i 'i he talanoa ko ení he Lepapulika Tomi-nikení. Lau e talanoa hokó ke ako lahi ange ki he fonua ko ení!

Mālō e lelei
mei he
Lepapulika
Tominikení!

Mālō e Lelei!
Ko Mako au.
Ko hoku tuonga
'ane eni ko
Paoló.

'Okú ma 'a'ahi ki he
Lepapulika Tomini-
kení. Ha'u ke tau 'alu!

Lepapulika Tominikení

'Oku tu'u 'a e Tominikeni Lepapuliká i
he 'Otu Kalipiané. 'Oku tu'u ia 'i ha motu
fakataha mo e fonua ko Haití. 'Oku
nofo ha kakai 'e toko 10 miliona 'i he
Lepapulika Tominikení, 'o kau ai ha kau
mēmipa 'e toko 130,000 'o e Siasí.

Sanitō Tomingikou

'Oku nau lea faka-
Sipeini 'i he Tominikeni Lepapuliká.
Ko ha ki'i tamasi'i
eni mo e Libro de
Mormón—ko e Tohi
'a Molomoná.

'Oku tokolahi ha fānau 'oku nau manako
he va'inga peisipoló 'i he Tominikeni
Lepapuliká. Ko e sipoti manakoa taha ia 'i
he fonuá.

Ne 'a'ahi e palōfitá ki he Tominikeni Lepapuliká he tā'u kuo 'osí peá ne lea faka-Sipeini ki he kakaí.

'Oku i ai ha tempipale 'e taha i he Tominikeni Lepapuliká, i Sanitō Tomingikou. 'Oku tohi ai e, "Santidad al Señor: La Casa del Señor." 'Oku 'uhinga ia ko e, "Mā'oní'oni ki he 'Eikí: Ko e Fale 'o e 'Eikí."

'Oku kai lahi 'e he kakai 'o e Tominikeni Lepapuliká 'a e vesitapoló mo e fuā'i'akaú. 'Oku lolotonga inu niu e ongo ki'i tamaiki tangata ko ení!

**'Okú ke ha'u nai
mei he Lepapulika
Tominikení? Tohi
mai kiate kimaua!
'Okú ma fie
fanongo meiate
kimoutolu.**

Fakamālō atu ho'o fie
vakai'i e Tominikeni
Lepapuliká mo kimauá.
Te ma folau leva ki he 'eva
fakafiefia hono hokó!

Ko e ni'ihi 'eni hotau ngaahi kaungāme'a mei he Tominikeni Lepapuliká!

"'Oku ou sai'ia ke tokoni
ki he fānau iiki ange i he
Palaimelí he taimi 'oku nau
longoa'a aí. 'Oku ou hiki ha
'ū hiva i ha ngaahi la'i pepa
peá u tokoni'i kinautolu ke
nau hiva. 'Oku ou tokoni'i
kinautolu i he taimi lau
folofolá."

'Emipā O., ta'u 11, Lepapulika
Tominikení

"'Oku ou 'ofa 'ia Sīsū,
peá u ongo'i vāofí mo la.
'Oku ou manako foki he
ngaahi himí mo e 'ū hiva
Palaimelí."

'Teni R., ta'u 8s, Lepapulika
Tominikení

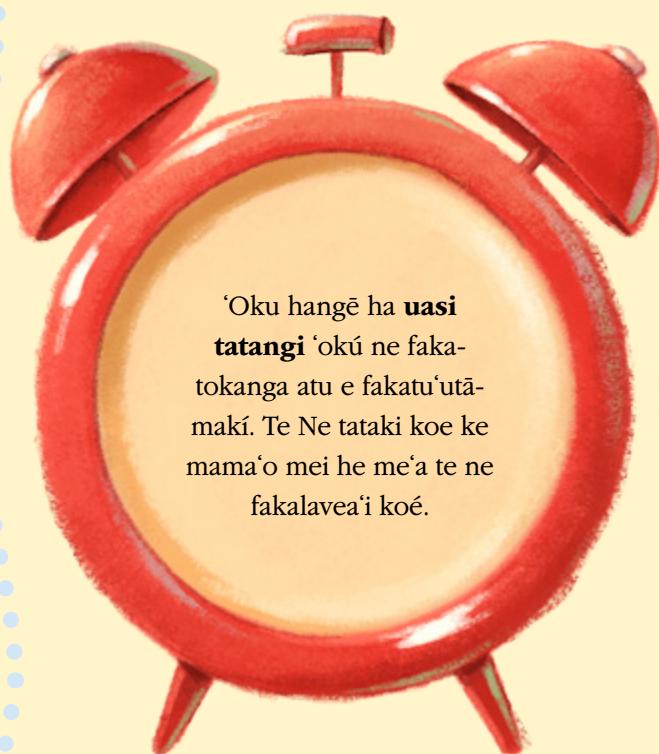
Ko e Laumālie Mā

Fai 'e Marissa

Ngaahi Makau

'Oku hangē ko ha **kafu** māfana 'okú ne takataka-i'i ho lotó. Te Ne lava 'o fakafiemālie'i koe 'i ho'o ongo'i mamahí pe ilifiá.

1. Mēmipa ia 'e taha 'o e Tol

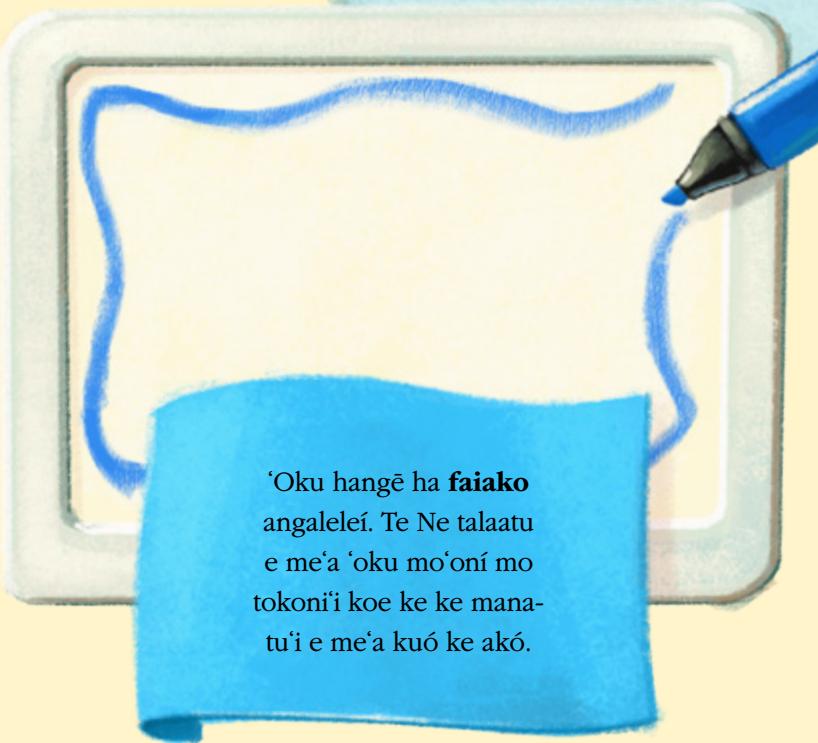
'okú Ne ngāue mo e Tamai I ni'i kitautolu. 'Oku fa'a ui Ia Hano sino.

2. Ko ha me'afoaki 'oku 'om

mavahe mei he vaí, te ke ma ko e "hilifakinima" 'a ia 'e fai Laumālie Mā'onī'oní.

3. Ko ha tala'ofa mei he Tam

sākalamēnití, 'okú ke palōm muimui kia Sīsuú. 'I ho'o fak 'e he Tamai Hēvaní ke 'iate I

'Oku hangē ha **faiako** angaleleí. Te Ne talaatu e me'a 'oku mo'oní mo tokoni'i koe ke ke manatu'i e me'a kuó ke akó.

Iā'oni'oní Ko e . . .

a Widdison
sini 'o e Siasi

u'i 'Otuá. Ko hono 'uhingá Hēvaní mo Sisū Kalaisi ke tokoko e Laumālié he 'oku 'ikai

i 'i he papitaisó. Hili ho'o a'u ha tāpuaki makehe 'oku ui kaafe'i ai koe ke ke ma'u e

nai Hēvaní. I ho'o to'o e esi ai ke hokohoko atu ho'o kahoko iá, 'oku tala'ofa mai leva koe e Laumālié Mā'oni'oní.

'Oku hangē ha **talafekau** mei he Tamai Hēvaní. 'E lava ke tokoni'i koe 'e he Laumālie Mā'oni'oní ke ke ongo'i e 'ofa 'a e 'Otuá mo mahino kiate koe e me'a 'okú Ne fie ma'u ke ke 'iló.

'Oku hangē ha **faka'ilonga** ke tokoni atu ke ke 'ilo e feitu'u ke ke 'alu ki aí. Te Ne tokoni'i koe 'i ho'o ngaahi filí, ke ke nofo ma'u he hala ki he mo'ui ta'engatá.

'Oku hangē ha **kaume'a lelei taha** 'oku fie nofo mo koe he taimi kotoa pē! I ho'o fai e ngaahi fili 'oku leleí, 'okú ke fakaafe'i Ia ke ne nofo mo koe.

I HE FOLOFOLÁ:

Sione 14:26
Kalētia 5:22
2 Nīfai 31:17-18
Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 130:22

Fai 'e Becky
Craven

Tokoni Ua 'i he Kau
Palesitenisī Lahi 'o e
Kau Finemu'

Mo‘ui ‘Aki ‘Eku Ngaahi Tu‘unga ‘Ulungāngá

“Tu‘u ko ha kau fakamo‘oni ‘o e ‘Otuā ‘i he taimi kotoa pē”
(Mōsaia 18:9).

Nā‘e ‘i he kautaú ‘eku tangata‘eikí, pea na‘a mau hiki holo ‘i ha taimi lahi ‘i he‘eku kei si‘i. Ko e taha ‘o e ngaahi me‘a faingata‘a taha fekau‘aki mo e fehikitakí ko hono tuku hoku ngaahi kaungāme‘á. Na‘e faingata‘a ke ma‘u haku ngaahi kaungāme‘á fo‘ou he na‘á ku mā. Kae me‘a mālié, he na‘e anga fakakaume‘a

‘aupito e tamaiki ‘i he akó mo e Palaimelí. Ne ‘ikai fu‘u mahu‘inga ia ‘i he lotú pe ‘oku mau faikehekehe fēfē. Na‘a mau hoko kotoa ko ha ngaahi kaungāme‘a.

Ko e founга ‘e taha na‘á ku ikuna‘i ai ‘eku maá ko e tokoni ‘i he siasí. Na‘á ku kamata ‘i he Palaimelí. Na‘á ku vahevaha ha folofola ‘i he taimi fe‘inasí‘akí. Na‘á ku lau le‘o lahi he lolotonga e kalasí. Ne fakalakalaka si‘i ma‘u pē ‘eku ongo‘i loto-falalá. Na‘e tokoni‘i au heni ke u tu‘u ma‘u ‘i he me‘a ‘oku ou tui ki aí.

I he‘eku ‘i he kalasi faá pe nimá, na‘e nofo hoku fāmilí ‘i Melilene, USA. Ne ‘ikai tokolahi ha kau mēmipa ‘o e Siasí ‘i hoku ‘apiakó. Ne ‘i ai hoku ngaahi kaungāme‘a ko ha kau mēmipa ‘o e Siasí mo ha ngaahi kaungāme‘a ne ‘ikai ko ha kau mēmipa.

I he‘eku ‘i he to‘u tupú, ne fa‘a fai ‘e hoku ngaahi kaungāme‘á ha ngaahi me‘a na‘e fepaki mo hoku ngaahi tu‘unga ‘ulungāngá. Ka na‘e ‘ikai ke nau feinga‘i au ke u kau mo kinautolu. ‘Oku ou hounga‘ia ‘i hono faka‘apa‘apa‘i ‘e hoku ngaahi kaungāme‘á e me‘a na‘á ku tui ki aí. Na‘á ku fa‘a ongo‘i tuenoa koe‘uhí he na‘e ‘ikai lava ke u fai e me‘a kotoa pē na‘e fai ‘e hoku ngaahi kau ngāme‘á he akó. Ka na‘á ku ongo‘i lelei ma‘u pē fekau‘aki mo hoku ngaahi tu‘unga ‘ulungāngá. Na‘á ku fakakaukau te u mo‘ui ‘aki e ongoongoleleí, ‘o tatau ai pē pe ko e hā. Kuo tupulaki ‘o mālohi ange ‘eku fakamo‘oní ‘i he Palaimelí mo e eifiafi fakafāmili ‘i ‘apí. Kuó u ‘ilo‘i ko ha fānau au ‘a e ‘Otuá.

Hili ha ngaahi ta‘u lahi, na‘á ku ‘ilo‘i kuo kau mai ha toko ua ‘o hoku ongo kaungāme‘a ‘i he akó ki he Siasí. Na‘á ku fiefia ‘aupito! Na‘á na talamai ne tokoni‘i kinua ‘i he‘ena sio ki he‘eku mo‘ui ‘aki e ongoongoleleí ‘i he‘emau kei si‘i ke na fakakaukau ke fanongo ki he ongo faifekaú.

Sí‘oku ngaahi kaungāme‘a kei si‘i, ko ha fānau kimoutolu ‘a e Tamai Hēvaní. I ho‘o manatu‘i e mo‘oni mahu‘inga ko ení he ‘aho kotoa pē, ‘e faingofua ange ke mo‘ui ‘aki e ongoongoleleí. ●

'Oku ou lava
'o fakafa-
nongo
ki he
Laumālie
Mā'oni'oni.

'Oku ou lava 'o **FAKATOMALA**
mo toe feinga 'i he'eku fai ha
me'a 'oku halá.

'Oku ou lava 'o
fai ha 'ū me'a
'i he Sāpaté ke
tokoni'i au ke u
manatu'i 'a Sīsū
Kalaisi.

'Oku ou lava 'o
fakahaa'i 'a e
faka'apa'apa
ki he 'Otuá, ni'ihi
kehé, mo au foki.

'Oku ou lava 'o
faitotonu.

'Oku ou Lava 'o Fili 'a e Totonú

'Oku ou
lava 'o tala-
noa anga
'apasia kau
ki he 'Otuá.

'Oku ou lava 'o
faka'aonga'i e
ngaahi
lea lelei.

'Oku ou lava 'o teuteu he taimí ni
ke 'alu ki he temipalé.

'Oku ou lava 'o
TALANGOFUA
ki he'eku
ongomātu'á mo
TOKONI
ki hoku fāmilí.

'Oku ou lava
'o fekumi ki
ha **NGAAHI**
KAUNGĀ-
ME'A LELEI.

'Oku ou lava 'o
tauhi hoku
'atamaí mo hoku
sinó ke
mo'ui lelei.

'Oku ou lava 'o lau,
mamata, mo fanongo ki
he me'a 'oku lelei.

‘Oku ‘ofa’i au ‘e Sīsū. ‘Oku ou lava ‘o ako ke muimui kiate Ia ‘i ha fanga ki‘i founga iiki.

Fakahā pea Tala

N a'á ku
va'inga mo
hoku kaungāme'a
na'e ongo'i
tuenoá.

'Alekisisi H., ta'u 7, Nova Sikōtia, Kānata

'O ku ou
'amanaki
atu ke ma'u
hoku lakanga
fakataula'eikí
mo 'alu ki he
temipalé ke
papitaiso e
ngaahi hingoa ne u ma'u mo 'eku
fine'eikí!

Pilikihami W., ta'u 11, Vikatōlia, 'Aositelēlia

'O ku ou sai'ia
he ako
fekau'aki mo
Sīsuú. 'Oku ou
hounga'ia he
ngaahi feilaulau
kuó Ne fai
ma'atautolú.

Sela D., ta'u 6, Lio Kalanite to Sulu, Palāsila

Filipe W., ta'u 8, Lanikesia, 'Ingilani

'O ku ou tokoni ki he'eku
fine'eikí 'i hono
tokanga'i hoku ongo
tuonga'ane īkí.

Samanitā S., ta'u 8, Pēlini, Siamane

N a'á ku
nakatokanga'i
e veve 'oku laku
holo he mala'e
va'inga 'o hoku
'apiakó. Na'á ku
kole ange leva
ki he puleakó
pe te u lava 'o hiko e vevé mo haku
kaungāme'a. 'Oku ou fiefia ke u
hoko ko ha tangata'i fonua lelei.

'Elea D., ta'u 10, Pateni-Uetemipeki, Siamane

Felanimi F., ta'u 8, Lākosi, Naisilia

A colorful illustration of a classroom. In the foreground, a young girl with blonde hair tied in a ponytail with a pink bow is looking up at the teacher. She is wearing a yellow and blue patterned dress. In the middle ground, a teacher with short blonde hair, wearing a pink shirt and blue pants, stands next to a boy with dark hair and a striped shirt. The boy is looking down at a desk. In the background, other students are seated at their desks, writing. A chalkboard on the left shows drawings of a sun, water droplets, and a plant.

Lea Mālō
e Lelei kia
Halimi!

TE TAU LAVA 'O ANGA'OFIA

"Te tau lava takitaha 'o fakatupulaki e fe'ofa'aki fakatokouá 'i 'api, 'i he 'apiakó, 'i he ngāue'angá, pe 'i he va'ingá."

Palesiteni Russell M. Nelson, "These . . . Were Our Examples," *Ensign*, Nov. 1991, 62.

Fai 'e Katie Richey

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"Kuo mou ma'u ta'etotongi, pea 'atu ta'etotongi"
(*Mātiu 10:8*).

Na'e fakatokanga'i 'e Mākisi ha ki'i tamasi'i fo'ou 'oku hū mai ki he lokiakó, he pongipongi ko iá 'i he akó.

Nae lea mai 'a Mīsisi Peekā 'i he kamata ke fakalongo-longo hifo e tamaikí, "Mālō ho'omou lelei ki he pongipongí ni. "Ko Halimi 'eni. 'Okú ne hū fo'ou mai ki hotau 'apiakó. Ko hono mo'oní, 'okú ne ha'u fo'ou ki hotau fonuá."

Ne sio pē 'a Halimi ia ki he falikí 'i he'ene lea mālō e lelei maí. Ne fakakaukau 'a Mākisi 'oku ongo kehe hono le'ó. Ne hoko atu e lea 'a Mīsisi Pēkā.

"Oku tau fiefia 'i he'ene 'i hení pea te ne kau mai ki he'etau kalasí. 'Oku ou 'amanaki pē te mou tokoni'i ke ne ongo'i 'oku talitali lelei ia."

I hono fakahinohino ange 'e Mīsisi Peekā e feitu'u ke ne tangutu aí, na'e fakakaukau 'a Mākisi ki ha'ane ongo'i hoha'a mo'oni kapau na'e hiki ki ha fonua fo'ou mo ha 'apiako fo'ou.

Hili 'enau kai ma'ama'a pongipongí, na'e talaange 'e Mīsisi Peekā 'oku 'i ai ha me'a faka'ohovale ma'anautolu. Na'e tangutu hangatonu hake 'a Mākisi ke lava 'o sio pe ko e hā te ne to'o hake mei he'ene kató. Ko ha fanga ki'i kane iiki. Na'e kamata leva ke ne tufotufa kinautolu ki he taha kotoa 'i he kalasí.

"Tau pehē pē ko kitautolu kotoa 'oku 'i ai ha'atau kane 'i loto 'iate kitautolu," ko 'ene fakamatálá ia mo 'orange ha kane lanu engeenga kia Mākisi. "Oku fakafonu 'e he kakaí 'etau kané 'i he'enau fakahoko ha me'a lelei ma'atautolú. Pea te tau lava 'o fakafonu e kane 'a e ni'ihi kehé 'aki 'etau angalelei kiate kinautolu. Hangē ko ení, kapau 'e fa'ofua atu ho'o fine'eiki, 'okú ne fakafonu 'e ia ho'o kané.

Kapau te ke lea 'aki ha me'a lelei ki ha taha, 'okú ke fakafonu 'enau kané."

Ne sio atu 'a Mākisi ki hono kaungāme'a lelei taha ko Kēlepí. Na'a ne ma'u mo ha kane engeenga!

Na'e talaange 'e Mīsisi Peekā, "Ko e uike ní, te tau tuku e 'ū kane ko 'ení 'i he'etau funga tesí koe'uhí ke tau fetohi'aki ha ngaahi me'a lelei."

Na'a ne tāpelupelu ha fanga ki'i la'i pepa iiki pea fa'o ia ki ha kane. "Pea te nau fakamanatu mai kiate kinautolu 'a e 'ū kane 'oku tau pehē pē 'oku tau takitaha ma'u 'i lotó. 'Oku fie ma'u ke tau anga'ofa ka tau hoko ko ha ni'ihi fakafonu kane."

Na'e to'o hake 'e Mākisi ha ki'i la'i pepa peá ne fakakaukau ki he ngaahi me'a lelei te ne lava 'o tohi kia Kēlepí, hangē ko 'ene sai 'aupito he sipotí. Ka na'a ne sio atu kia Halimi. Ne tō hifo hono ongo umá 'o hangē 'oku lotomamahá.

Na'e fifili 'a Mākisi pe na'e 'i ai ha kaungāme'a lelei taha 'o Halimi 'i he feitu'u na'e nofo aí. Mahalo pē na'e faingata'a ke lea fakamāvae mo fakailifia ke hiki mama'o 'aupito.

Ne sio hifo 'a Mākisi ki he ki'i la'i pepa ma'a 'i hono tesí. Na'a ne ma'u ha fakakaukau, peá ne tohi leva,

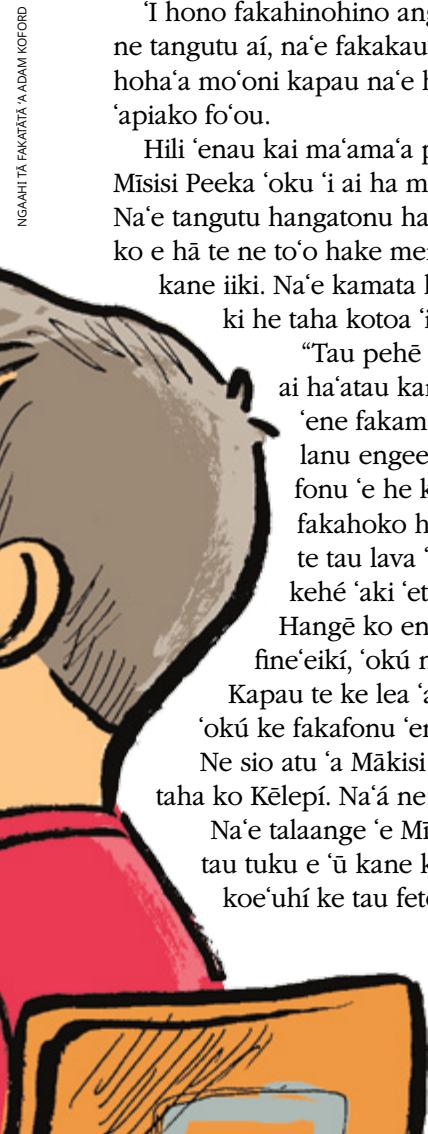
"Alā si'i Halimi,

'Oku talitali lelei koe ki homau 'apiakó. Kapau te ke fie ma'u, te tau lava 'o va'inga 'i he mālōlō si'i. Te u hoko ko ho kaungāme'a. Pea 'oku ou tui 'e hoko foki mo Kēlepi ko ho kaungāme'a.

Meia, Mākisi."

Na'a ne pelupelu leva e la'i pepá peá ne fa'o ia ki he ki'i kane 'a Halimí. Na'e malimali 'a Halimi. Na'e ongo'i loto-māfana mo loto-fiefia 'a Mākisi. Na'a ne fiefia 'i he'ene hoko ko e tokotaha fakafonu kané! ●

'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'u 'i 'Aitahō, USA.

Nae Ako'i 'e Sisuu fekau'aki mo e Sakalamenití

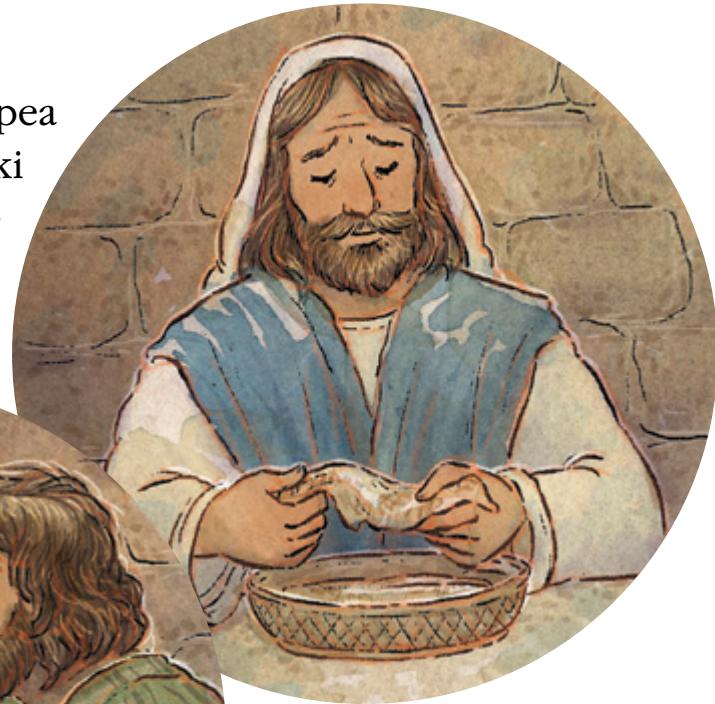

Kimu'a pea pekia 'a Sisuú, na'á Ne ma'u me'atokoni 'i ha houa kai makehe
mo 'Ene kau ākongá. Nae ui ia ko e 'Ohomohe Faka'osí.

Na‘e to‘o ‘e Sīsū e maá pea tāpuaki‘i ia. Na‘á Ne tufaki ia ki He‘ene kau ākongá. Na‘á Ne kole ange ke nau kai ia ke tokoni ke nau manatu‘i Ia.

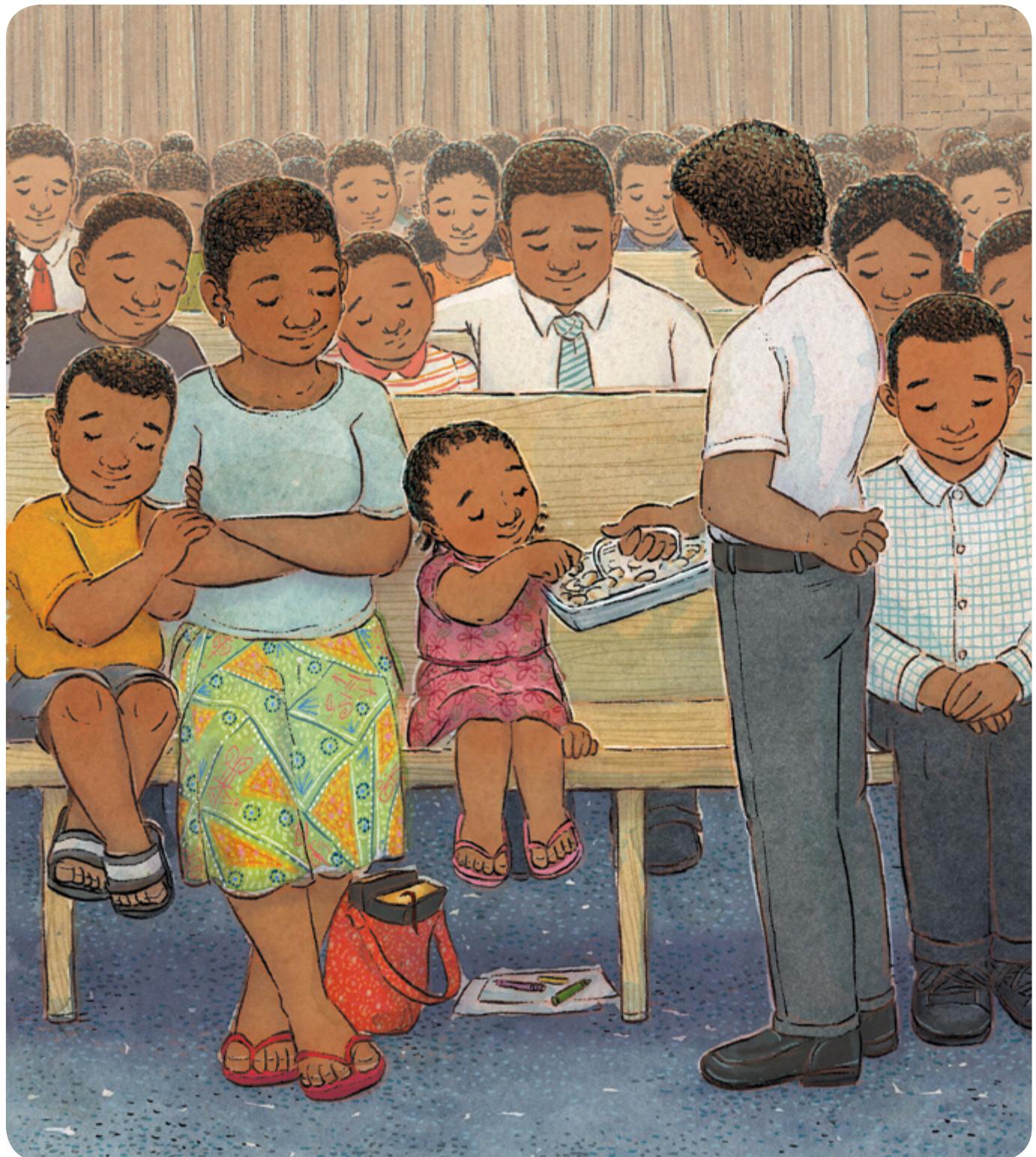

Ne to‘o ‘e Sīsū ha ipu pea ‘oange ia ki He‘ene kau ākongá. Na‘á Ne fekau ke nau inu ia ke tokoni ke nau manatu‘i Ia.

Ne hiva fakataha foki ‘e Sīsū mo ‘Ene kau ākongá ha himi.

Te u lava ‘o manatu‘i ‘a Sīsū ‘aki ‘eku to‘o e sākalamēnití he
uike kotoa, ‘o hangē kuó Ne kole mai ke tau faí. ●

*Lau e me‘a na‘e ako‘i ‘e Sīsū ‘i he
Mātiu 26:26–28; 1 Kolinitō 11:24–25.*

Nae 'Omai 'e Sisū 'a e Sākalamēniti

Si'i Ngaahi Mātu'a,

'Oku 'i ai ha **ngaahi fāmili tokolahi** 'oku te'eki ke nau ma'u ha tamai mo ha fa'ē kuo sila'i 'i he temipalé. Na'e tupu hake foki 'a Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni 'i ha fāmili pehē. 'Oku tatau ai pē pe ko e hā e tūkunga hotau fāmilí, te tau lava 'o ako'i 'etau fānaú ke nau 'amānaki atu ki he ngaahi tāpuaki ma'ongo'onga 'o e temipalé. Pea te tau lava 'o tokoni'i kinautolu ke fai 'enau hisitōlia fakafāmilí kae lava ke ma'u foki 'e he'etau ngaahi kuí e ngaahi tāpuaki ko iá. Te ke lava 'o lau 'i he peesi K2 fekau'aki mo e founiga ne tatali ai 'a Palesiteni Nalesoni ke sila'i hono fāmilí 'i he temipalé.

Kātaki 'o tohi mai ke mau 'ilo'i pe 'oku fēfē ho'omou faka'aonga'i e ngaahi talanoa mo e 'ū 'ekitivitī 'i he **Kaume'a** 'o e māhina ní.

I he 'ofa lahi atu,
Ko e **Kaume'a**

P.S. Kapau 'oku 'ikai ha fānau 'i ho 'apí, kātaki 'o fakakaukau ke vahevahe 'a e **Kaume'a** mo ha taha 'oku 'i ai ha'ane fānau.

New Friend

50 E. North Temple St.,
Room 2393
Salt Lake City, UT 84150 USA
liahona@ldschurch.org

**Kumi e Liahona 'oku
fufuu'i 'i lotó!**

FAKAHOKOHOKO 'O E TOHÍ

- K2** Mei he Kau Palesitenisí 'Uluakí: Hounga'ia 'i he Ongomātū'a
- K4** Ko Ha Vahe Fo'ou
- K6** Kau 'Apostolo 'i he Funga 'o e Māmaní: 'A'ahi 'a 'Eletā Kuki ki Palāsila
- K8** Ko e Tatali kia 'Tení
- K10** Mālō e lelei mei he Lepapulika Tominikení!
- K12** Ko e Laumālie Mā'oni'oní Ko e ...
- K14** Mo'ui 'Aki 'Eku Ngaahi Tu'unga 'Ulungāngá
- K15** 'Oku ou Lava 'o Fili 'a e Totonú
- K16** Pousitā Fakakaukau Lelei: 'Oku 'Ofa 'a Sisū 'Tate Au
- K17** Fakahā pea Tala
- K18** Lea Mālō e Lelei kia Halimi!
- K20** Ngaahi Talanoa Mei he Folofolá: Na'e Ako'i 'e Sisū fekau'aki mo e Sākalamēnítí
- K23** Peesi Valivalí: Na'e 'Omai 'e Sisū 'a e Sākalamēnítí